

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM

Természettudományi Kar
Földtudományok Doktori Iskola

Koszovó történeti földrajzi fejlődése a kezdetektől a független állam megteremtéséig

PhD értekezés

Kovácsics Ferenc

Témavezető:
Dr. Tóth József
DSc

PÉCS, 2010

Tartalomjegyzék

1. Témaválasztás indoklása	1
2. Alkalmazott módszerek	5
3. Kutatástörténet	6
4. A terület elhatárolása és természeti viszonyai	9
5. A térség történelmi fejlődési vázlata	16
5.1. A kezdetek és az antikvitás kora	18
5.1.1 Illírek és trákok a bevándorlástól a Római Birodalom felbomlásáig	18
5.1.2. Dardánia és Moesia Superior	21
5.2 Bizánc és a kisállamiság korszaka	24
5.2.1. Az átalakulás időszaka	24
5.2.2. Szerbia és Koszovó a Bizánci Nemzetközösségben	25
5.3. Az Oszmán birodalom és Koszovó, a térség új struktúrái	30
5.4. Romantikus nacionalizmusok és a függetlenedési mozgalmak	39
5.5. Független Albánia, függő Koszovó	47
5.6. Koszovó a második Jugoszláviában	53
6. Koszovó a széthulló jugoszláv államban (1991-1999)	60
7. A koszovói helyzet a NATO beavatkozás és a függetlenség kikiáltása között	65
7.1. A nemzetközi közösség berendezkedése és a lassú konszolidáció	65
7.2. A 2004-es zavargások és következményei	67
7.3. Út a függetlenség felé 2004-2008	70
7.4. Megoldási javaslatok a függetlenedés előtt	80
8. Koszovó és Szerbia jelenlegi kapcsolata és a vajdasági párhuzamok	86
8.1. Vajdasági párhuzamok	89
9. A független Koszovó néhány társadalomföldrajzi problémája	95
9.1. Belső problémacsoport	95
9.2. Külső problémacsoport	102
9.2.1. Montenegró	102
9.2.2. Albánia	103
9.2.3. Macedónia	104
10. Összegzés	110
11. Irodalom	114

1. Témaválasztás indoklása

Témaválasztásunk elsősorú motivációs tényezője Koszovó helyzetének alakulása és ennek hazánkra gyakorolt hatása volt. Amikor a Koszovóval kapcsolatos kutatás mellett döntöttünk, még nem volt világos, hogy a krízisnek milyen kifutása, milyen megoldása, és annak milyen következményei lesznek. Ugyan mára eldőlt Koszovó nemzetközi jogi helyzete, ugyanakkor annak következményei még csak most látszanak kibontakozni. Ezen következmények egyaránt érintik Szerbia jövőjét, a szerbiai magyarok (Vajdaság) lehetőségeit, de az egész nyugat-balkáni stabilitást (azon keresztül az Európai Unió bővítését, a közös kül- és biztonságpolitika kérdéseit, működőképességét, kisebbségvédelmi rendszereit stb.) és indirekt módon a teljes poszthidegháborús nemzetközi jogi rendszert is (ENSZ, NATO, nemzeti önrendelkezés vs. határok sérthetlensége, precedensteremtés avagy sem stb.).

Szerbia számára a koszovói rendezés alapvető dilemmája az, hogy csatlakozhat-e egy olyan nemzetközi szervezethez, mely tevéleges részt vállalt az állam „megcsonkításában”. Nagy kérdés, hogy Koszovó milyen irányba tereli a szerb államot, Brüsszel vagy Moszkva lesz-e Szerbia számára az orientációs pont. A mindenkori szerb belpolitikai helyzet, illetve a nemzetközi hatalmi viszonyok következtében időről-időre változik egyik, illetve másik valószínűsége. Az államterület és az állam lakosságának csökkenése további problémák forrása Szerbiában, nevezetesen relatív súlya és presztízse a térségben csökken, a társadalmi frusztráció miatt a területén maradt kisebbségekkel (magyarok, bosnyákok, albánok, szlovákok stb.) szembeni tolerancia a töredékére zuhant. Ugyanakkor Koszovóval tovább nőtt a határon túli és a megmaradt államterületre menekült szerbek száma, akiről az államnak kell gondoskodnia.

A szerbiai magyarok számára nagy kérdés, hogy az új helyzet milyen lehetőségeket hoz önrendelkezési törekvéseik számára. Javítja vagy rontja a lehetőségeket Koszovó függetlensége? Érzésünk szerint döntéshozói szinten Magyarország még mindig nem ébredt rá arra, hogy közvetlen szomszédságunkban, Szerbiában és Koszovóban továbbra is olyan státuszproblémák (Vajdaság, Szandzsák, Preševo, Mitrovica) várnak megoldásra, amelyek tartósan meghatározzák a térség stabilitását, a magyar–szerb viszonyt, és akár drámai hatásuk lehet a vajdasági magyarok sorsára, jövőjére.

A legtöbben a megoldást az Európai Uniótól várják, ugyanakkor a szervezet az eddigiekben nem bizonyította maradéktalanul alkalmasságát a feladatra. Ráadásul az

Európai Unió számos régi tagállamában nem értik, nem ismerik, nem „érik” kellőképpen ezt a régiót. Ami ennél is lényegesebb: nem értik, nem ismerik a kisebbségi kérdéseket. Ezért lenne fontos kezdeményező szerephez jutnunk a státuszkérdések megoldásában, és más kérdésekben is (melyek nem csak Szerbiára és Koszovóra, de az egész Nyugat-Balkánra is értelmezhetők), hiszen talán a mi biztonságunkat érinti a legközvetlenebbül e térség helyzete.

Az Európai Uniónak nincs koherens, kiforrott kisebbségpolitikája, az *acquis communautaire*-nek nem része a kisebbségvédelem. A „nemzeti kisebbség” kifejezés nem is szerepel semmilyen hivatalos, jogi érvennyel bíró dokumentumban. Vannak a diszkriminációt tiltó irányelvek, de ez nem elég. Az Uniónak a felvételig van bizonyos ellenőrző szerepe, amely leginkább az éves jelentésekben nyilvánul meg.

Pontosan ez indokolná szerepvállalásunkat, segíteni a kisebbségi kérdések megoldását ötletekkel, javaslatokkal, tapasztalatokkal. Az Európai Unió kettős, sőt többes mércével mér. Miután Macedóniában az albánok fegyveres felkelést, lényegében egy kvázi polgárháborút robbantottak ki, Franciaországban - amely a nemzeti kisebbségek létezését sem ismeri el semmilyen formában - a Quai d'Orsay-n lázasan fogalmaztak területi és közigazgatási autonómia koncepciókat.

A Macedóniában harcoló albánok egy rendkívül széles autonómiát kaptak, de pl. Székelyföld autonómiája nem is képezi érdemi megbeszélés tárgyát az Európai Unió szervezeteiben. Olyannyira, hogy legutoljára a román lobbierő elérte azt, hogy kerüljön ki az önkormányzatiság, a „self-governance” fogalma az Európai Parlament jelentéséből. Nem sejtették, hogy pórul járnak, mert ezt követően végül is liberális javaslatra a kulturális autonómia bekerült a szövegbe, amely olyan értelemben történelmileg példátlan, hogy először jelent meg európai parlamenti dokumentumban, és egyáltalán uniós dokumentumban Románia vonatkozásában, még ha 'csak' kulturális autonómia vonatkozásában is, az „autonómia” szó, az „autonómia” kifejezés.

Koszovótól és Vajdaságtól is elvette Milosevics az autonómia státuszát. Koszovó függetlensége mára, ha nem is véglegesen, de eldöntött tény: az Egyesült Államok hathatós támogatásával, egyre több állam elismerésével a zsebükben a koszovói albánok elérték céljaikat, míg például a Vajdaság esetében az autonómia fel sem merülhet.

E példákkal szerettem volna rávilágítani arra, hogy nemcsak, hogy nincs egységes normarendszere, még csak nem is következetes az Európai Unió és benne az Európai Parlament a maga gyakorlatában. Ezért van óriási felelőssége annak, hogy reagál a magyar politika, mit és milyen megoldásokat sugalmaz a Nyugat-Balkán kisebbségi

problematikájának esetében. Úgy gondolom, hogy Magyarországnak a jelenlegi helyzetben ugyanolyan fontos közvetítő szerepe lehet Délkelet-Európa és a Nyugat-Balkán irányába, melyet Ausztria töltött be annak idején Közép-Európa vonatkozásában. Erre természetesen fel kellene készülnünk minden szempontból és kommunikálnunk is kellene ezt a felkészültséget. Talán kutatásunkkal ehhez a tevékenységhez is hozzátehetünk egy kis szeletet.

A következmények negyedik nagy csoportja talán a leglassabban nyilvánvalóvá váló, de leggyökeresebb, legmélyrehatóbb hatásait tekintve. Ez a teljes nemzetközi jogi rendszert érinti és olyan leegyszerűsített kérdésekre kell választ adni, hogy miért szabad valami az egyiknek (koszovói albán) és miért van ugyanaz megtiltva a másoknak (koszovói szerb). Hogyan érinti az ENSZ legitimitását a tagjainak az általuk elfogadott BT határozattal ellentétes döntése? Milyen precedenseket fog teremteni a nyilatkozatok szintjén precedenst nem teremthető, de a gyakorlatban azt igenis megtevő döntés? Gondoljunk csak Dél-Oszétiára, Abháziára, Csecsen- és Ingusföldre, Tibetre, az Észak-Ciprusi Török Köztársaságra, vagy bármely szakadár törekvésre szerte a világon.

Koszovó problematikája a 21. század elején ismét bebizonyította, hogy a nemzetközi jog és a diplomácia a nagyhatalmi érdekek játékszere. A függetlenség mellett legalább annyi objektívnek tetsző érv hozható fel, mint az ellenkezője mellett (szerb szuverenitás). Az egyik vagy másik megoldás bekövetkezte mindenek előtt a nagyhatalmi játszmák következménye volt. A külső szemlélőnek a szerb–albán konfliktus megoldása egyszerre tűnhet tényleges etnikai feszültségnek és amerikai-orosz-európai vetélkedésnek. Ami biztosra vehető, az az, hogy bármennyire hangoztatjuk is az ellenkezőjét Koszovó igenis precedenst teremt. Megteremti a nagyhatalmi támogatással megvalósítható egyoldalú függetlenség kikiáltásának a lehetőségét. A második világháború utáni Európa feltehetően nagy hatású geopolitikai eseménye Koszovó függetlenségének kikiáltása és elismerése, melynek mindenre kiterjedő következményeit ma még nem látjuk. Nekünk, magyaroknak azonban, mivel a térséggel szomszédosak vagyunk, a magyarság közvetve érintett a konfliktusban és mivel némileg hasonló történelmi tapasztalattal rendelkezünk, szükséges, hogy a lehető legalaposabban megismerjük, feltárjuk és kezeljük a problémát. Magyarországnak már csak a jószomszédi viszony kapcsán is szükséges, hogy megértse Szerbia problémáját, ugyanakkor a függetlenedő Koszovó és a koszovói szerbek helyzete akár a határon túli magyarok számára is kedvező lehetőséget teremthet.

Dolgozatunkban elsősorban a Koszovó-kérdés geneziséjét és evolúcióját elemezzük azzal a szándékkal, hogy objektív képet rajzolhassak a konfliktus mibenlétéről, szereplőiről

alternatíváiról és a területnek a független Koszovó létrejöttéig tartó történeti földrajzi fejlődési pályájáról. Másrészt, bár a nemzetközi közösség a függetlenség elismerése mellett döntött, nem teljesen problémamentes folyamatról van szó. Dolgozatunk második tartalmi részében a Koszovó függetlenségéhez kapcsolódó következményeket tekintjük át.

Alkalmazott módszerek

A vizsgálatok során elsősorban a korábbi szakirodalom áttekintése kerülhetett szóba. Ez képezi kutatásaink alapját, melyet a különböző Koszovóban működő nemzetközi civil és katonai szervezetek jelentéseinek, elemzéseinek, primer forrásfeldolgozása tesz teljessé. A primer források között kell említenünk továbbá a levéltári kutatást is, amely esetünkben olyan eredeti térképek vizsgálatát jelenti, amelyek részletesebb elemzése hozzájárul a térség történelmi fejlődésének alaposabb megismeréséhez.

Mivel a térségben 1981 óta nem tartottak hivatalos népszámlálást, az adatok meglehetősen hiányosak és megkérdőjelezhetők. Ennek ellenére igyekszünk a lehető legalaposabb ellenőrzés mellett statisztikai adatok elemzésével is alátámasztani érveléseinket és megállapításainkat. Itt elsősorban az 1981-es, mint a Koszovó tekintetében az utolsó hivatalosnak elismert jugoszláv népszámlálás; az 1991-es, mint az utolsó hivatalos jugoszláv népszámlálás, mely azonban a koszovói albánok bojkottja miatt a tartományra csak becsléseket tartalmaz; illetve a nemzetközi szervezetek (mindenek előtt az EBESZ és az ENSZ) és a Koszovói Statisztikai Hivatal becslései jelentik a feldolgozandó forrásokat.

Az elemzés tárgyául választott történeti és politikai földrajzi folyamatok napjainkban a szemünk előtt zajlanak és lényegesen meghaladják a nemzetközi politikai újságírás „ingerküszöbét”, ennek következtében többször a napi hazai és nemzetközi sajtóban megjelent híradásokra is fogunk tudni hivatkozni.

Végezetül módszereink utolsó csoportját alkotják a földrajzi vizsgálatok esetében elengedhetetlen terepi kutatások, melyek hozzájárultak a hely és a körülmények jobb megértéséhez, illetve az elméletben megfogalmazott állításaink bizonyításához, valóságtartalmának leellenőrzéséhez.

3. Kutatástörténet

A téma szakirodalmának feldolgozásához két irányból közelíthetünk. Egyrészt az általános (biztonság)politikai problematikával, konfliktuskezeléssel, nemzetközi krízishelyzetekkel, illetve azok megoldásával foglalkozó munkák (melyek sok esetben különböző nemzetközi szervezetek beszámolóit, állásfoglalásait) jelentik a kiindulási alapot. Ezek elsősorban módszert, általános definíciókat, történeti tapasztalatokat, elveket és szabályszerűségeket nyújtanak.

Másrészt a probléma megközelíthető a regionalitás, a klasszikus geográfia oldaláról is, mely tudomány szintén elemzési módszerekkel, adatgyűjtéssel, szemlélettel, valamint a lokális, regionális és globális összefüggések értelmezésével és értékelésével járul hozzá a sikeres munkához. Jelentős részt képviselnek a feldolgozott irodalmon belül a Balkánnal – Nyugat-Balkánnal – Jugoszláviával – Koszovóval kapcsolatos elemzések, írások. Ezek a munkák elsősorban a lokalitást, a konkrét vizsgálati terület megismerését, feltárását segítik elő. Koszovóval foglalkoznak, de nem kizárólag biztonságpolitikai szempontból, hiszen a probléma megértéséhez egyaránt hozzátartoznak többek között a földrajzi, történeti, demográfiai, néprajzi, vallástörténeti, gazdasági és politikai céllal a térségről íródott művek.

A térség elhatárolásából, a probléma jellegéből és szerteágazó voltából, valamint Koszovónak a legutóbbi időkig a nemzetközi szakirodalomból történő kimaradásából következik, hogy sokszor nem csak a konkrétan Koszovóval, hanem nagyobb területi egységekkel (Balkán, Jugoszlávia...) foglalkozó munkák is fontos forrást jelentenek.

A szakirodalom másik csoportosítási módja a hazai–nemzetközi reláció. Lévén a téma nemzetközi, többségben vannak a nem magyar munkák. A nemzetközi szakirodalomból is kiemelendők a térségbeli (ex-jugoszláv) szerzők művei. Alaposabb és részletekbe menőbb ismereteket közvetítenek, ugyanakkor objektivitásuk érintettségük következtében sok esetben megkérdőjelezhető. Ebből következik, hogy sok esetben a Nyugat-Balkánon kívülről „érkező” nemzetközi irodalomra támaszkodunk azzal a fenntartással, hogy objektivitása, ha nem is mindig, de általában nagyobb ezzel párhuzamosan azonban az ismeretek, megállapítások sok esetben felületesebbek, mint a térségbeli szerzők művei esetében tapasztalhatók.

A térséggel foglalkozó magyar munkák a nemzetközi irodalomhoz hasonlóan eleinte a Balkán-félszigetre, majd fokozatosan Jugoszláviára, végezetül pedig az 1990-es évek

közepétől egyre erőteljesebben Koszovóra fókuszálnak. Tematikájukat tekintve egyaránt megtalálhatók a klasszikus regionális földrajzi munkák, a történeti-etnikai problematika feldolgozása, nagyon hangsúlyos a délszláv állam magyar kisebbségének helyzetével foglalkozó tematika. A jugoszláv állam krízise és dezintegrációja kapcsán megnő a biztonságpolitikai, politikai földrajzi, geopolitikai tanulmányok száma. A krízis leghevesebb időszakában (1999-2001) érezhetően megnőtt mind a nemzetközi, mind a hazai Koszovóval foglalkozó publikációk száma.

A Balkánnal foglalkozó tudományos munkákban Koszovó kezdetben egyáltalán nem jelenik meg. A félszigettel foglalkozó, a 19. században induló tudományos gondolkodás nagytérségi szemléletű. Az első és a második világháborút követő politikai átalakulások a tudományosságban is megnövelik a Balkánnal kapcsolatos munkák számát, de ezek elsősorban az új államokkal, azok berendezkedésével, etnikai, gazdasági, geopolitikai helyzetével kapcsolatosak.

A második világháborút követően a korábbi korlátozott tematika fokozatosan széleskörűvé válik, és megjelennek az első, kimondottan Koszovóval foglalkozó munkák is. Ennek magyarázata egyrészt az információk megsokasodása az eddig elzárt térséggel kapcsolatban, másrészt a Jugoszlávián belüli társadalmi-gazdasági különbségek és a koszovói etnikai feszültségek nyilvánvalóvá válása.

Az 1970-es években a Koszovóval foglalkozó publikációk száma kicsi, az érdeklődés a térséggel kapcsolatban minimális. Az ekkor megjelenő írások még főleg a délszláv államon belüli autonóm tartomány sajátos kérdéseivel foglalkoznak. Ilyenek a gyors demográfiai növekedés, az ezzel párhuzamosan jelentkező szociális feszültségek, a nemzeti-nemzetiségi kérdés.

Az 1980-as évekre a koszovói krízis a közvélemény számára nyilvánvalóvá válik, így fokozatosan megszorodnak a témával foglalkozó írások, publikációk. Az írások zöme ekkoriban a szerb-albán viszonyt tárgyalja (Baskin, M. 1983, Pipa, A. 1989). A 1990-es évek közepén a Jugoszlávia széthullása kapcsán születő írások elsősorban nem Koszovóval foglalkoznak (mint ahogy a közvélemény is inkább az egykori délszláv állam északnyugati szegletére figyel), ugyanakkor ezek az írások szinte kivétel nélkül érintik Koszovó kérdését, mint az állam széthullásához vezető út egyik igen fontos állomását, sokaknál katalizátorát. (Juhász J. 1997, 1999 Mesić S. 2003, Juhász J.–Márkus L.–Tálas P.–Valki L. 2003, Kocsis K 1993, Silber A.–Little S. 1996, Owen D. 1997). Ugyanakkor az Albániával foglalkozó írások sem kerülhetik meg az Albánián kívül élő albánság kérdését,

így az Albániával foglalkozó művekben is találkozhatunk Koszovóval (minimálisan történeti aspektusból) foglalkozó részekkel (Réti Gy. 2000).

Az 1990-es évek végén a koszovói helyzet feszültté válásával megnő a konkrétan a térséggel foglalkozó írások száma. Ezen munkák már kimondottan a konfliktussal foglalkoznak, sok közülük a nemzetközi szervezetek különböző jelentései, sajtócikkek, tudósítások. Egyes írások elsősorban a humanitárius katasztrófát és az etnikai konfliktust helyezik előtérbe (Amnesty International 1998), de ekkor születnek az első kimondottan Koszovóval foglalkozó összefoglaló történeti jellegű művek is (Malcolm, N. 1998). Fontos csoportot képez a szakirodalmon belül a konfliktus rendezésének lehetőségeit tárgyaló nemzetközi jogi, diplomáciai írások köre (pl.: Caplan, R. 1998). Az érdeklődő magyar közvélemény szerencséjére magyar szerzők is papírra vetették átfogó, a koszovói kérdést tárgyaló, azt nemzetközi és posztjugoszláv összefüggésbe is behelyező gondolataikat, melyben objektív kronológiáját adják a koszovói konfliktusnak (Juhász J.–Magyar I.–Tóth P.–Valki L. 2000, Juhász J. 1997, 1999a, 1999b, 2008). A konfliktusról, annak rendezési kísérleteiről, a nemzetközi egyeztetésekről és ezalatt a „terepen” zajló folyamatokról, majd a következményekről a legátfogóbb, legrészletesebb képet a Nemzetközi Kríziscsoport (International Crisis Group – ICG) jelentései nyújtják. A tematikus, jelentős részben első kézből szerzett tapasztalatokkal és információkkal dolgozó szakértők nagymértékben járultak hozzá több összefoglaló mű megírásához csakúgy, mint a konfliktus közvélemény felé való kommunikálásához (ICG 2001-2008). Az ICG-hez hasonlóan fontos forrásként értékelhetjük a térségben aktív szerepet vállaló Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetet (EBESZ vagy OSCE), mely szintén jelentésekkel, felmérésekkel, megfigyelők tudósításaival, statisztikai adatokkal és kartográfiai munkákkal járul hozzá a helyzet széleskörű feltárásához. Az EBESZ-nek köszönhető az 1991-es népszámlálás (melyet az albánok bojkottáltak, de a szerb hatóságok megbecsülték számukat) utáni egyetlen komoly és objektívnek tekinthető etnikai bontásban tárgyalt és opcinákra (községekre) vonatkozó lakosságszám-becslés is (OSCE 2006).

A 2000-es évek rövid szünetét követően 2006-2007-2008 folyamán a koszovói státuszkérdés újbóli napirendre kerülése, majd megoldása kapcsán ismét megszorodik a publikációs tevékenység. Ekkor azonban a fő kérdés Koszovó, a koszovói albánok és a koszovói szerbek jövője, a teremtett precedens kérdése, az állam életképessége. (pl.: Szilágyi I. 2008, Juhász J. 2008, ICG 2008) Ez a vita nem mentes a politikai befolyásoltságtól, így a szakirodalom is sokszor elfogult. Attól függően, hogy milyen politikai nézeteket vall a szerző, érvelhet a függetlenség megszerzése mellett és az ellen is.

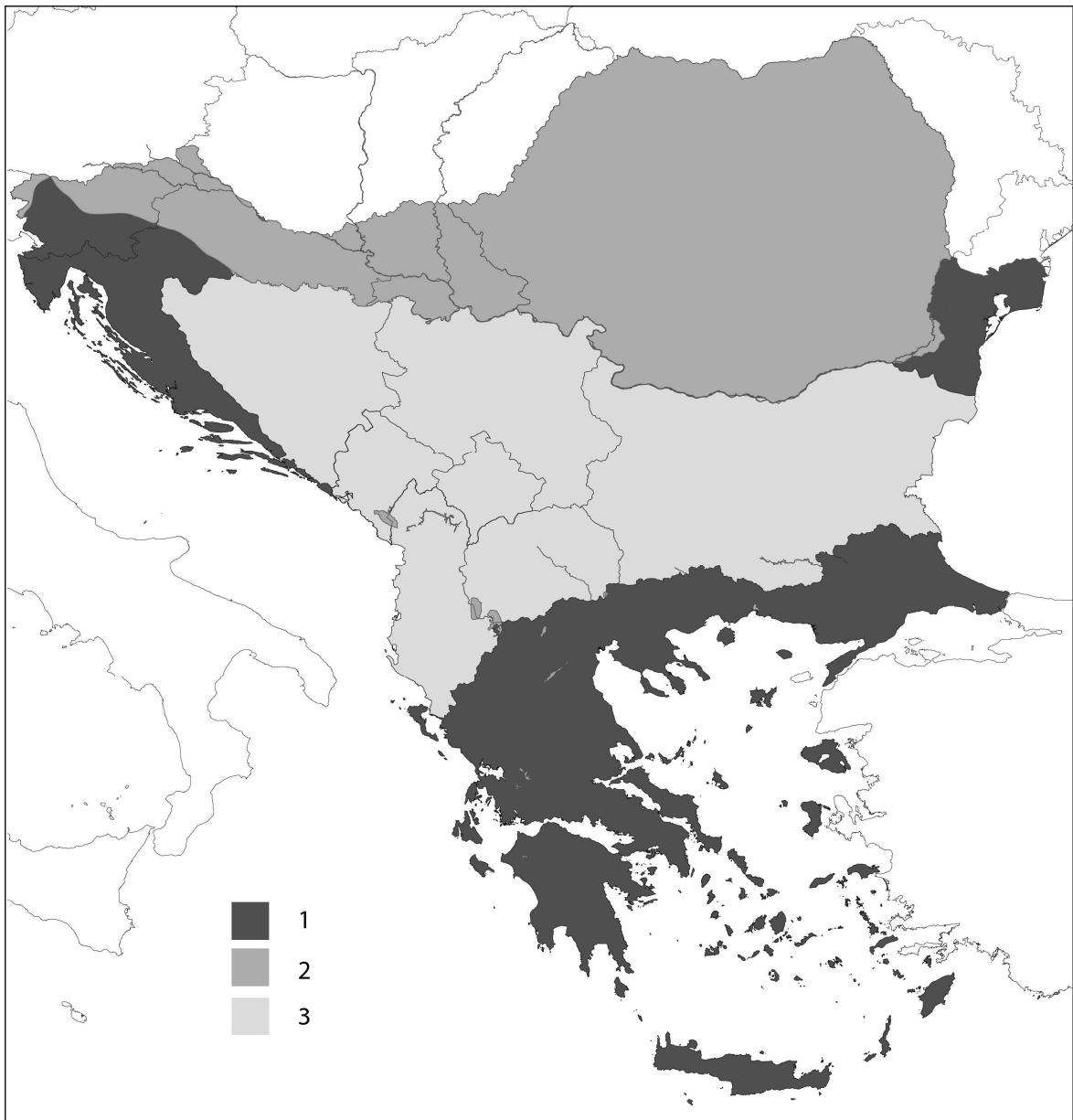
4. A terület elhatárolása és természeti viszonyai

A dolgozatunkban a koszovói konfliktus kapcsán elsősorban természetesen magával Koszovóval, Európa legfiatalabb államával, az egykori autonóm jugoszláv tartománnyal foglalkozunk. Magától értetődő lehetne a jelenlegi politikai határok által közrezárt terület vizsgálata, ugyanakkor mind a történeti keretek, mind a Koszovó többségi lakosságát alkotó albánság szállásterülete, mind a különböző politikai entitásokban (Oszmán Birodalom, Jugoszlávia, Nagy-Albánia, Szerbia) eltöltött évtizedek szélesebb vizsgálati régió kiválasztását és használatát teszik szükségessé.

Koszovó és a koszovói konfliktus szerves része a 19. század óta hol hevesebben, hol lassabban zajló balkáni konfliktusoknak, éppen ezért a legszűkebb még érintendő területünk maga a Balkán-félsziget kell, hogy legyen. A Földközi-tengerbe benyúló legnagyobb kiterjedésű európai félsziget számos, témánk szempontjából fontos sajátos vonással rendelkezik.

A félsziget lehatárolása problémás, elsősorban az északi, északnyugati határvonal futása kérdéses. Ez abból a szempontból érdekes, hogy minden a Balkánon érintett népcsoport és állam a balkánisághoz kapcsolódó, a 19. századtól egyre inkább pejoratívvá váló jelentések miatt igyekszik a térségen kívülnek feltüntetni magát. Másrészt egy bizonytalan határral, ezáltal bizonytalan területtel rendelkező térség esetén minden területi alapú statisztikai vagy egyéb vizsgálat esetlegessé és viszonylagossá válik. A félsziget északi határainak bizonytalansága az abszolút értelemben vett centrum-periféria kérdését is érinti, nevezetesen, ha nincs közmegegyezés a határokról, nem lehet közmegegyezés a központi és a peremterületek fekvéséről, kiterjedéséről sem.

A térség másik meghatározó élménye a tenger, illetve a tengertől való távolság, a tengerhez való viszony. Ez a tulajdonság különbözőképpen érinti az egyes balkáni térségeket. A tenger egyszerre jelenti és jelentette a külvilággal folytatott kommunikáció legkönnyebb és legegyszerűbb módját, mely az esetek többségében egyet jelentett az európai centrumtérségek elérhetőségével, ezáltal a modernizáció, innováció azaz a fejlődés lehetőségével. Ez a tengerparti területek számára gazdasági, társadalmi fejlődési előnyt jelentett, ugyanakkor szükségszerűen kozmopolitizmussal, és a külső hatalmak általi fenyegetettséggel is együtt járt.



1. ábra: A Balkán leggyakoribb maximum (1+2+3) és minimum (3) kiterjedése, valamint a legtöbbször elfogadott lehatárolás (1+3), Forrás: Reményi P. 2009.

A tengertől abszolút, avagy relatív értelemben távolabb fekvő területek számára mindezen modernizációs lehetőségek csak korlátozottan voltak elérhetők. Ugyan több nagy jelentőségű útvonal is áthalad a félsziget szárazföldi területein, az ezeken való információ, áru és egyéb áramlások volumenüket és ezáltal hatásukat tekintve jócskán lemaradnak a tenger közvetítette hatásoktól. Ráadásul, ezen szárazföldi kommunikációs pályák a természetföldrajzi adottságok által erősen determináltak a történelem legtöbb időszakában.

Harmadik fontos természeti adottságot jelentik a hegyek. A félsziget Európa legnagyobb átlagmagasságú területe ugyanakkor sehol nem haladja meg magassága a 3000 métert. A tömeges, nehezen járható hegyvonulatok, melyeket meglehetősen ritkán

szakítanak meg a megtelepedésre és a közlekedésre alkalmas folyóvölgyek és medencék a félsziget legjellemzőbb adottságai közé tartoznak. A domborzat egyszerre jelentette a kommunikáció és a közlekedés korlátozását, a letelepült életmód térbeli kiterjedésének determinációját, valamint a Balkánra jellemző meghatározó térbeli struktúrák kialakulásának befolyásolását. A hegyvidékek a közlekedés és a megtelepülés korlátozása mellett egyben biztonságot is nyújtottak a ciklikusan megjelenő hódítók előtt, így a hegyvidéki félnomád pásztortársadalmak (melyek a 19. századig léteztek) képesek voltak megőrizni identitásukat, nemzeti, nyelvi, kulturális különállásukat.

Szintén a rendkívül tagolt domborzat számlájára (is) írható, hogy a térségben nem alakulhatott ki egységes, balkáni központból szervezett birodalom, nagyhatalom. A rendkívül tagolt felszín több egymástól elkülönülő hatalmi központ létrejöttének kedvezett, amit tetézt az is, hogy a félsziget hegyei elsősorban a központi területeken a legtömegesebbek, legmagasabbak, a folyóvizek innen sugárirányban kifelé haladnak, ami a térségben megtelepülő nemzetek és általuk alapított államok orientációját a központok felől a peremek irányába terelték (Mendöl T. 1948).

Ez a központi terület éppen a Koszovó környéki területekre esik, ahol az említett természetföldrajzi okokból is következően az egyes balkáni népcsoportok érdekei összeérnek, ütköznek etnikai kontaktzónák, vitatott hovatartozású területek, a nemzeté válásban megkésett, megkérdőjelezett státusú népcsoportok alakulnak ki. Ennek egyik megnyilvánulása például a macedón-kérdés, vagy napjaink albán-kérdése, melynek egyik ága a koszovói problematika.

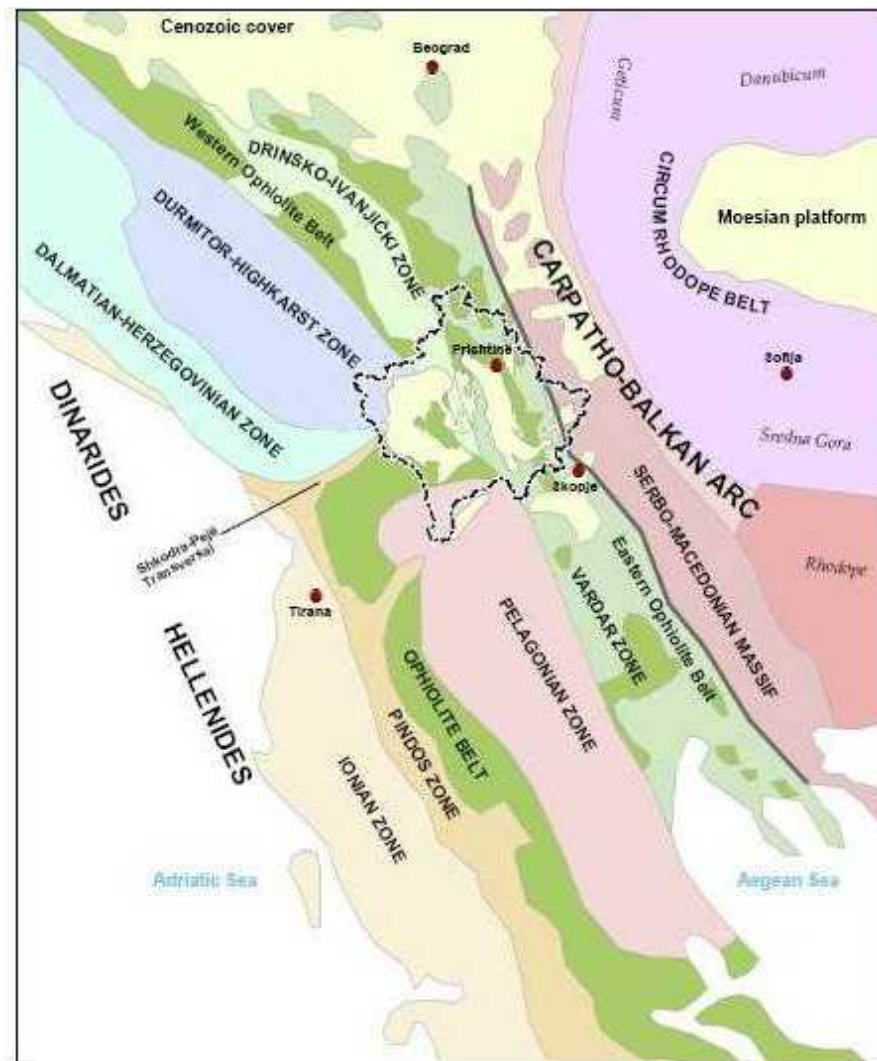
A Balkán-félszigetnél eggyel szűkebb kategóriánk a felbomló Jugoszlávia helyén a 90-es években kialakuló új politikai földrajzi kategória a Nyugat-Balkán. A Nyugat-Balkánt, mint térkategóriát az európai uniós bürokraták és diplomaták terjesztik el, így határolva le a félsziget azon részét mely a délszláv állam maradékan a problémás, biztonsági kockázatot jelentő, instabil jelzőket kapta. A Szlovénia nélküli egykori Jugoszlávia és Albánia tartoznak ebbe a körbe. Velük szembeállítva fogalmazódik meg a Kelet-Balkán, mint kategória, melynek tagjai (Románia és Bulgária) ugyan komoly gazdasági és társadalmi problémákkal küzdenek, de nem jelentenek biztonsági és katonai feszültségforrást (Pap N.–Reményi P. 2007).

A Nyugat-Balkán elsősorban politikai kategória és az euroatlanti integráció térségbeli előrehaladtával fokozatosan számíthatunk kiüresedésére, ugyanakkor az 1990-es és 2000-es évek politikai és katonai folyamatai szorosan kapcsolódnak ezen mesterségesen létrehozott politikai kategóriához.



2. ábra: A Nyugat-Balkán országai szerk.: Kovács G.

A Balkán-félsziget belső, hegyvidéki területén fekszik az egykori Koszovó autonóm tartomány, Európa legfiatalabb állama. Területe 10 887 km², amivel a kis területű államok közé tartozik. Geológiai értelemben mozgalmas területen fekszik, a Dinaridák és a Trák-Macedón masszívum határán, területének nagy részét az ofiolit öv és a Vardar-zóna tölti ki. Ennek következményei lesznek a viszonylag nagy kiterjedésű medencék (Kosovo Polje, más néven Rigómező, Metohija, Kis Koszovó), melyeket 500-1000 méter magasságú középhegységi jellegű területek választanak el egymástól. A geológiai felépítés további következménye az ásványkincsekben (fémek, kőszén) való gazdagsága, melyet az ókor óta hasznosítanak a helyi lakosok.

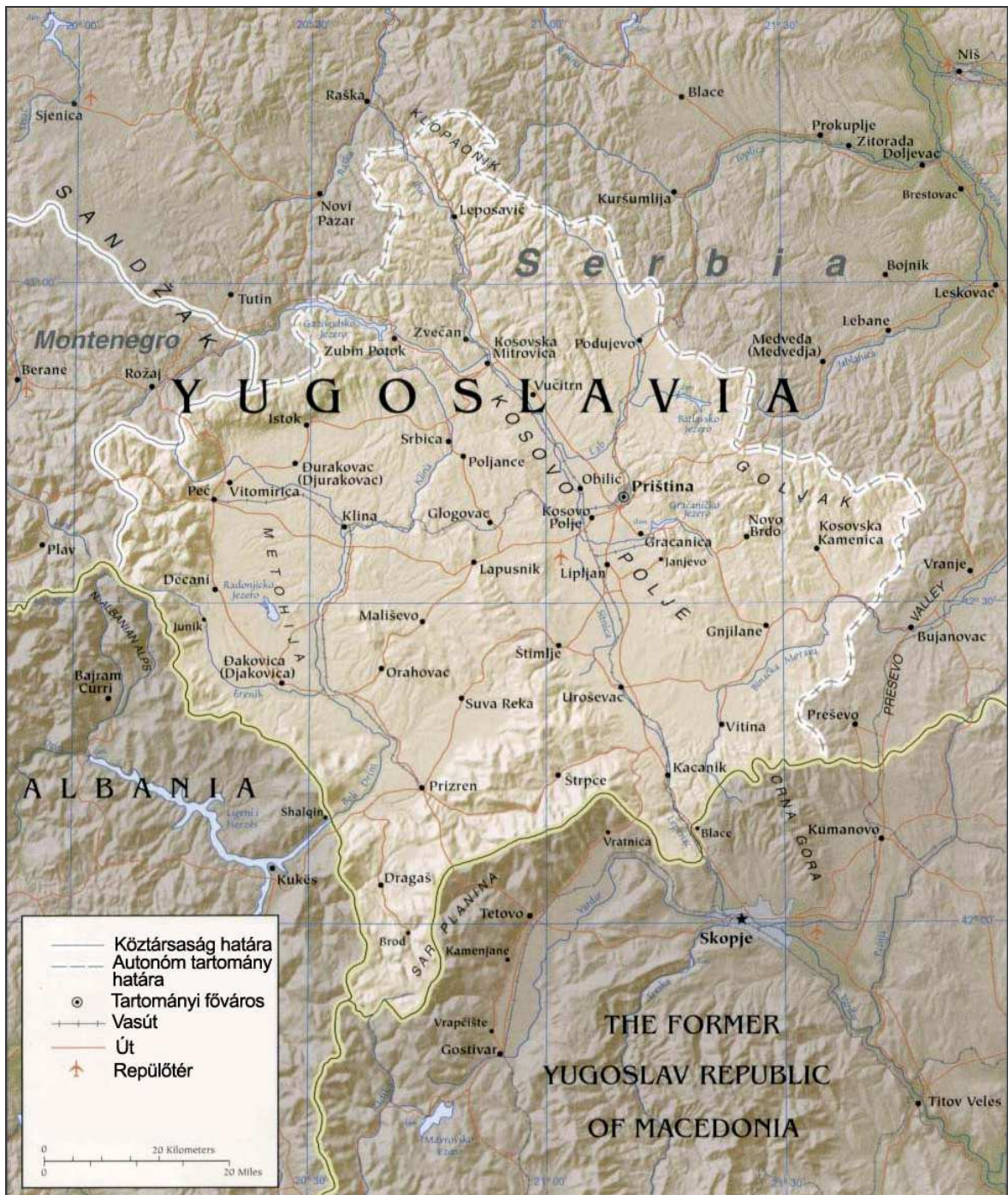


3. ábra: Koszovó geológiai helyzete

Forrás: Independent Commission for Mines and Minerals, Kosovo, <http://www.kosovomining.org/kosovoweb/en/mining/position.html> letöltve: 2009-08-03

A tartomány határait ugyanakkor többségében (kivéve az északkeleti határszakaszt Szerbia irányában) magashegységek jelölik ki (Šar-hegység, Kopaonik, Albán-alpok stb.) melyeknek a magassága sokszor bőven meghaladja a 2000 métert. Az ország nagy tájegységeit is a medencék és a hegységek, középhegységek váltakozása határozza meg. A legjelentősebb két medence, mely a térség lakosságát is koncentrálja Metohija és Kosovo Polje, azaz Rigómező. Kosovo Polje központja az ország fővárosa Pristina, a medence északi kapuját Kosovska Mitrovica és Vučitrn (az Ibar völgyében, a szerb etnikai területen a Szandzsákba és a Belső Dinári övezeten keresztül a Nyugati Morava völgyébe, Kraljevoba vezető útvonal), déli kapuját Uroševac és Kacanik (Skopje, a Vardar völgye és az Égei-tenger iránya) őrzik. Keletről két kisebb részmedence kapcsolódik Rigómezőhöz, északkeleten a Podujevo központú Mali Kosovo (erre vezet a fő közlekedési útvonal és

vasútvonal Nišen keresztül Szerbiába) és délkeleten a Gnjilane központú Binac (kapcsolati terület Koszovó és a dél-szerbiai albánok – Preševo, Bujanovac között)



4. ábra. Koszovó nagytájai

Forrás: Perry Castaneda <http://www.lib.utexas.edu/maps/kosovo.html>
letöltve: 2009-08-03

A kisebbik, nyugati medence, Metohija központja Djakovica. Északkeleten Peć (az egykori szerb patriarchátus központja Ipek néven) őrzi a Montenegróba vivő útvonalakat, délen

pedig az egykori török központ, Prizren szervezi a kelet-nyugati irányú áramlásokat Kosovo Polje, Metohija és Albánia között. További nagyobb település Metohijában Orahovac és Suva Reka a medence keleti peremén. Jelentős még Klina városa, nem lakosságkoncentrációja, hanem a két medence közti kommunikáció szempontjából (közúti és vasúti csomópont is), nem véletlen, hogy a konfliktus során heves harcok dúltak itt.

5. A térség történelmi fejlődési vázlata

A *Balkán* elnevezés a Balkán-hegységből származik, amely Bulgáriától Szerbiáig húzódik. A területet gyakran *Balkán-félsziget*ként is említik, hiszen három oldalról tenger veszi körül: keleten a Fekete-tenger, délen és nyugaton a Földközi-tenger (Márvány-tenger, Égei-tenger, Adriai-tenger) mossa partjait. Maga a Balkán elnevezés eredete máig vitás, nem egyértelmű, hogy török, perzsa, vagy egyéb más nyelvből származik e. Legvalószínűbb az oszmán-török eredet, ami szerint jelentése erdős hegy. A Balkán-hegységre már a 15. század vége óta használták elvétve a nyugati utazók is (akkor még a Haemus elnevezés volt az általánosabb) a helyiek pedig a Balkán mellett a Sztara Planina elnevezést használták (Todorova, M. 1997). A 18. századra a hegységre általánosan elfogadottá válik a Balkán elnevezés, a félszigettel kapcsolatban azonban ezt nem használják Zeune 1808-as említéséig. Ezután sem gyökerezik meg egyik napról a másikra, kell hozzá Kánitz Félix 1879-es nagy sikerű munkája (*Die Donaubulgaren und der Balkan*), mely általánossá teszi a Balkán-félsziget elnevezést. Azt megelőzően Európai Törökország, Görög-félsziget, déliszláv-félsziget, Rum-eli, elnevezésekkel találkozhatunk.

A Balkán félsziget elnevezés elterjedése után többször mutatkozott igény a negatív értéktartalommal töltött Balkán leváltására. A legsikeresebb ezirányú próbálkozás a két világháború közti német törekvés Súdosteuropa megteremtésére. A 19. század, a Balkán háborúk és az első világháború kegyetlenkedései mind a Balkán-félsziget fogalommal kapcsolódtak össze. Egy semleges Délkelet-Európa elnevezés ezt a pejoratív tartalmat szüntethette volna meg. Az 1920-as, 1930-as évek német geopolitikai törekvései azonban a Súdosteuropa fogalmát is lejáraták, az összekapcsolódott a Harmadik Birodalom délkeleti terjeszkedési politikájával. (Todorova M. 1997)

Az újabb kísérlet a Balkán-félsziget elnevezés leváltására Jugoszlávia felbomlása kapcsán született. Érdekes módon ismét a Délkelet-Európa fogalomhoz nyúltak, ezúttal azonban már a térségben sem a német volt az elsőszámú világnyelv, így Súdosteuropa koncepcióját Southeast Europe vette át. Az EU és a NATO tisztviselői ezt a fogalmi zavart tovább fokozták Nyugat-Balkán, mint kategória létrehozásával, melynek háttérében a stabil Kelet-Balkán és a biztonsági kockázatokat rejtő Nyugat-Balkán közti különbségtétel húzódik. (Pap N.–Reményi P. 2007)

A Koszovó fogalom, illetve a fogalomhoz tartozó területi kiterjedés a történelem folyamán szintén jelentős változáson, átalakuláson ment keresztül. Maga az önálló

Koszovó toponímia csak az 1389-es rigómezei csata után, az ütközetről készített munkákban bukkant fel először, ugyanis a 14. század végéig leggyakrabban a rómaiak által meghonosított Campus Merulae, vagy az annak megfelelő szláv Kosovo Polje volt használatban.

A Koszovó kifejezés Rigómező területét fogalmilag meghaladó változása, a balkáni oszmán uralom időszakának végéhez közeledve, az 1878-as berlini kongresszus előestéjén, a koszovói vilajet létrehozásakor következett be. Egészen eddig az időpontig a Koszovó név alatt kizárólag Rigómezőt értették. Területileg a mai értelemben vett Koszovó azonban csak az említett berlini kongresszus után 90 évvel, 1968-ban jött létre, amikor Koszovó és Metóhija Autonóm Körzet nevét Koszovó Autonóm Tartományra változtatták. Ily módon az elnevezést a tartomány nyugati felére kiterjesztve, a Koszovó névbe olvastották a korábban különálló fogalmi kategóriát képező Metóhiját is (Altić S. M. 2006).

Ez a mai értelemben vett koszovói terület – amelyre vonatkozóan a továbbiakban a Koszovó szót használjuk –, az írott történelem időszakától kezdődően egészen napjainkig különböző birodalmak, illetve kisállamok részét képezte. A Balkán e központi térségére rómaiak, bizánciak, bolgárok, szerbek, törökök, németek, olaszok és „jugoszlávok” terjesztették ki felváltva hosszabb-rövidebb időre uralmukat, hogy azután a terület 2008-ban történelme folyamán először váljon igazán függetlenné.

A hatalmi változásokkal összhangban a lakosság etnikai összetétele is többszörös átalakuláson ment keresztül. Az első írásos dokumentumok az illíreket említik, később többek között kelták, rómaiak, avarok, szlávok, vlachok, törökök és albánok áramlottak be, vagy özönlöttek el a vidéket. E felsorolt etnikumok a változó erőviszonyoknak megfelelően eltűntek, asszimilálódtak, sikeresen terjesztették ki szállásterületüket, vagy éppen visszahúzódásra kényszerültek.

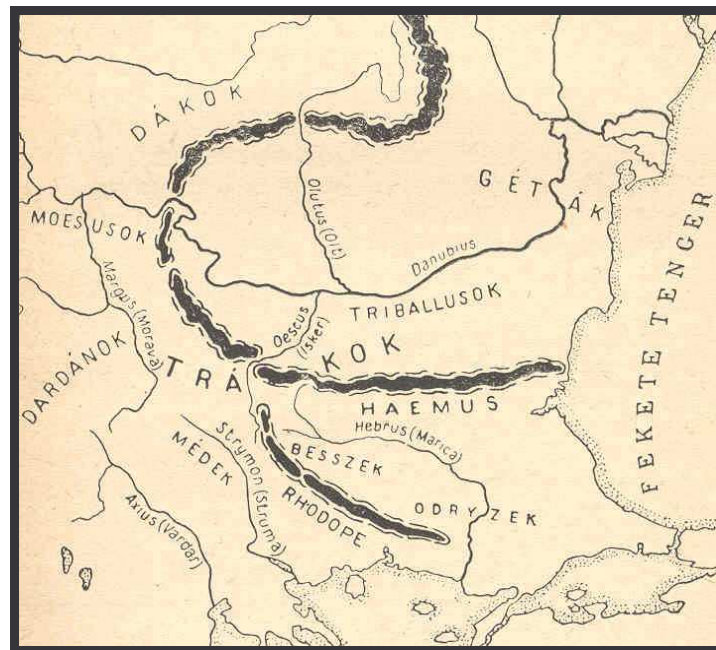
Etnikai, illetve vallási értelemben az említett népek szinte mindegyike jelentős, olykor egymásra rétegződő nyomokat hagyott Koszovóban, elég, ha a számtalan példa közül csak az illír-trák – albán, illetve illír-trák-római – vlach rokonságot említjük. A máig tartó legerősebb hatást azonban nyilvánvalóan az írott forrásokban először a 11. században megjelenő albán, és a 20. század második felétől egyre csökkenő arányú szerb etnikum gyakorolta.

5.1. A kezdetek és az antikvitás kora

5.1.1 Illírek és trákok a bevándorlástól a Római Birodalom felbomlásáig

A római hódítás előtt a Balkán-félszigeten három nagyobb nép volt jelen. E három etnikai csoport közül a Balkán nyugati részén az illírek, keleti, észak-keleti felén a trákok, déli felén pedig a görögök éltek. E három nép nem volt őslakos a területen, ugyanis feltételezhetően az indoeurópai őshazájából kiszakadva érkezett több hullámban a Balkán-félszigetre, majd az ott talált népeket magába olvasztotta.

Az őshazából való kiválás sorrendjére vonatkozóan különböző elméletek születtek, és máig vitatott, hogy a trákok, görögök vagy az illírek jelentek-e meg előbb a Balkán-félszigeten. A minket Koszovó kapcsán leginkább érdeklő illírek és trákok között természetesen nem éles választóvonalként, nagyjából a Morava folyó, illetve annak meghosszabbított tengelye jelentette a határsávot.



5. ábra: „Délkelet-Európa régi népei”

Forrás: Makkai L. (1941)

A trákok valószínűleg északkeleti irányból a Fekete-tenger partvidékét követve, három nagyobb hullámban áramlottak a Balkán-félszigetre a neolitikum végétől nagyjából a Kr. e. 1200-ig terjedő időszakban (Schütz I. 2002). Széles, Macedóniától a Fekete-tengerig, illetve a Kárpátoktól az Égei-tenger partvidékéig húzódó térséget vettek birtokukba, de központi szállásterületük a mai Bulgária területén helyezkedett el.

A trákok rokon törzsei feltehetőleg nem egységes, hanem egymáshoz viszonylag közel álló nyelvjárasokat beszéltek. Nagyobb törzseik közül a Kárpátok koszorúján belül,

nagyjából a mai Erdély területén éltek a dákok, tőlük délre, délkeletre a Dobrudzsa és Havasalföld vidékén a géták, a Duna jobb partján a Morava folyó torkolatánál a moesusok, a Rodope és a Haemus (Balkán-hegység) térségében a besszek, tőlük keletre a Marica vidékén pedig az odrüszok helyezkedtek el (Makkai L. 1941).

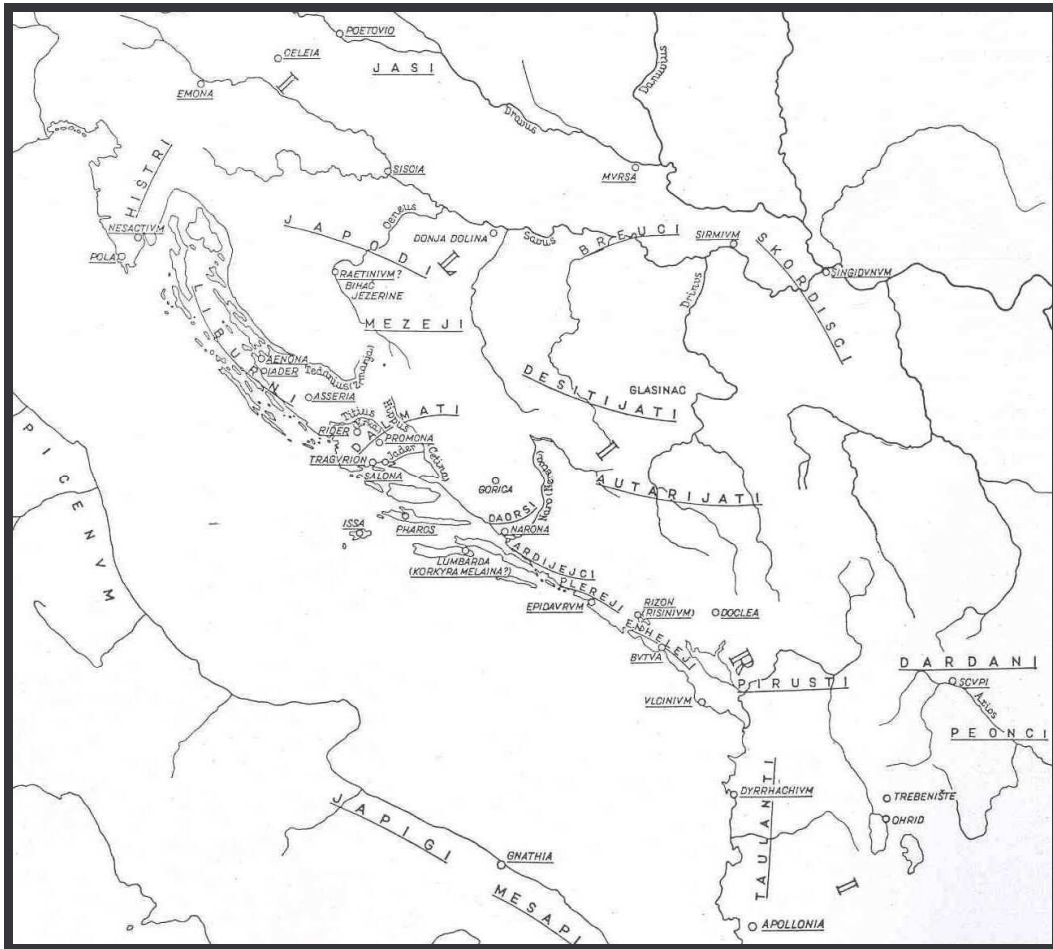
A balkán-félszigeti trák beáramláshoz képest megkésve, a Kr. e. 5. század közepén, a törzsek tekintélyes részének egyesítése után először alakult a történelem folyamán egységes trák birodalom, amelynek területe a következő időszakban tovább növekedett. A királyság bukását a térségben felemelkedő makedón nagyhatalom okozta Kr. e. 341-ben, majd a terület a kelták uralma alá került. A kelta uralom alól a Kr. e. 3. század végén sikerült függetlenedni, azonban a korábbi központosított birodalmukhoz hasonló erős állam már sohasem alakult. A Balkán-félszigeten a Kr. e. 3. század végén megjelenő Római Birodalom előbb a görögöket, makedónokat és illíreket igazta le, majd az egyes törzseket egymás ellen kijátszva Kr. e. 15-ben a trák területeket is vazallusává tette. Mintegy 60 évvel később, Kr. u. 45-ben a rómaiak megszervezték Thrakia provinciát. Ettől kezdve a trákok nagy része, majd a dák területek anektálása után gyakorlatilag egésze római uralom alatt élte életét.

Az illírek, köztük feltehetőleg az albánok ősei is, a Kr. e. III. évezredben vándoroltak a Balkán-félsziget már említett nyugati részére. A trákokhoz hasonlóan etnikailag nem egységes, egymással közelebbi-távolabbi rokonságban álló törzseik az Isztriai-félszigettől a Jón-tengerig húzódó területet vették birtokba. Legnagyobb tömegük az egykori Jugoszlávia területén, az említett Isztrián, Dalmáciában, Pannon-Horvátországban, Bosznia-Hercegovinában, Montenegróban, Nyugat-Szerbiában, Makedóniában valamint Koszovóban élt. E „magterületen” kívül feltehetőleg illír vagy azokkal rokon törzsek éltek Pannónia, a Noricum és Epirusz vidékén is.

E hatalmas területen elhelyezkedő mintegy 25 törzsük közül a teljesség igénye nélkül nevezünk meg néhány híresebbet. Az Isztriai-félszigeten laktak az isztrióták, tőlük délre pedig a horvát tenger melléktől a Krka folyóig húzódó vidéken a kitűnő hajósként és kalózként ismert liburnok. Szintén említésre méltók a tengerparton a Cetina folyóig nyúló területen és a Dinári-hegység, valamint a termékeny boszniai karsztmezők térségében lakó dalmátok, akikről a rómaiak a későbbiekben önálló provinciát neveztek el.

A belsőbb, kontinentális területen a liburnoktól északra Likában, illetve az Una folyó völgyében telepedtek meg a japodok, akik etnikailag erősen összekeveredtek a keltákkal, és így részben ennek köszönhetően valamennyi illír törzs közül a legfejlettebb kultúrával rendelkeztek. A japodoktól keletre a közép- és kelet-boszniai területen a

desztijátuszok, a Szerémség vidékén pedig a szkordiszkuszokkal szomszédos breuci törzs helyezkedett el (Enciklopédia Jugoslavija, 1961).



6. ábra: Az illír törzsek szállásterülete
 Forrás: Enciklopédia Jugoslavija (1960)

A trákok mellett az illírek is igen korán kapcsolatba kerültek a görögökkel, de valószínű, hogy az illír nyelv és kultúra a hellenizmus megerősödése előtt egyeduralgó volt a Nyugat-Balkánon. Egyeduralmát nagyjából a Kr. e. 8. század elejéig sikerült megtartania, eddig az időpontig az illír nyelv a területen „lingua franca” szerepet töltött be. A görögöket később kelta majd rendkívül erős római hatás követte (Kalevi W. 2008).

A rómaiak és az illírek közötti első komolyabb összecsapások Kr. e. 229-ben kezdődtek. Az elhúzódó harcok során az illírek nagyobb része Kr. e. 168-ban megadta magát, a szabad illírek, vagyis a dalmaták és a japodok végső leigázására azonban csak Kr. e. 35-ben, illetve az újabb lázadások leverése után Kr. u. 9-ben került sor. Bár a terület Kr. e. 168-ban római protektorátus lett, Illyricum provinciát hivatalosan csak Julius Caesar hatalmának idején hozták létre. Az újonnan létrehozott, a későbbiekben Dalmatianak

nevezett, a Drintól az Isztriáig, illetve északon a Száváig terjedő provincia teljes igazgatási szervezetének kiépítésére Augustus és Tiberius idején került sor Pannonia tartománytól különválasztva.



7. ábra: Római provinciák a Balkán-félszigeten a késő császárkorban

Forrás: Droysens G. (1886)

5.1.2. Dardánia és Moesia Superior

Az illírek és trákok bevándorlásának, szállásterületének, illetve a korai történeti földrajzi kereteknek az áttekintése után Koszovó kapcsán külön figyelmet kell szentelnünk a dardánoknak. Napjaink balkán-kutatóinak ugyanis tekintélyes része véli úgy, hogy az albánok az eddig tárgyalt valamelyik illír törzs, valószínűleg a dardánok leszármazottai. E felfogás főbb vonulataiban megegyezik a hivatalos albán állásponttal is.

A dardán törzs az eddigi kutatások szerint feltehetőleg egyfajta olyan átmenetet képezett az illírek és trákok között, amelyben az illír elem volt az erősebb. Ennek az etnikai kevertségnek az egyik magyarázata lehet, hogy a dardánok területileg az illír-trák kontaktónában helyezkedtek el, egyes elméletek szerint azonban e nép eredetileg trák

volt, és csak a későbbiekben a térségbe benyomuló illírek hatására illírízálódott (Makkai L. 1941).

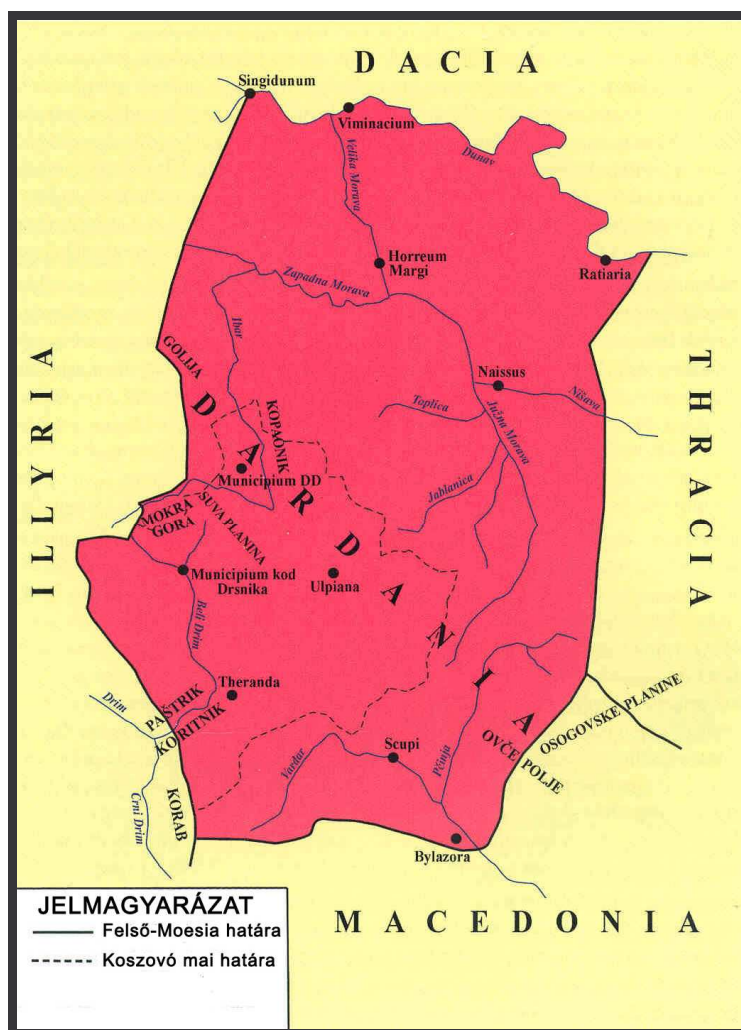
A dardánok szállásterülete a mai Koszovót is magába foglalta, de összességében annál jóval nagyobb, a Déli-Morava két partjától a Vardar felső folyásáig, illetve a Fehér-Drim forrásvidékétől a Timok felső szakaszáig húzódó területre terjedt ki. A forrásokban kegyetlenek és bátornak leírt, nagyszámú rabszolgával és hatalmas állatállománnyal bíró nép első említése Kr. e. 284-re tehető, amikor is felajánlották segítségüket a makedónoknak a betörő kelták ellen. A makedón hódítók terjeszkedési törekvéseit sikeresen verték vissza, majd Kr. e. 229 és 217. között ők maguk tartottak ellenőrzés alatt a makedón területeket. Erejüket kezdetben a rómaiaknak sem sikerült megtörniük, erre csak Kr. u. 75-ben került sor, de a dardánok szállásterületén fekvő Moesia provinciát csak Augustus uralkodása alatt hozták létre (Enciklopedia Jugoslavia, 1956). Moesiát Domitianus császár a Kr. u. 80-as években kettéosztotta Moesia Inferior és Moesia Superior tartományra, amelyek közül Dardania ez utóbbihoz tartozott. Diocletianus alatt, Dardania Moesia Superiorból kiválva önálló provincia rangra emelkedett. Ez a Moesia Superior ma egybehangzó vélemények szerint Koszovó teljes területét felölelte, nyugati szélével a Korab – Koritnik – Paštrik – Prokletije – Mokra gora – Podgor – Suva planina – Golija természetes vonulatra támaszkodva (Mirdita Z. 1991).

E korszakban, vagyis a római uralom időszakában a koszovói területnek közlekedési szempontból igen nagy jelentősége volt, hiszen itt haladtak keresztül azok az utak, amelyek a Duna menti területet összekötötték az Adriával és az Égei-tengerrel. A fő közlekedési ütőerek közül kettő emelhető ki fontosságára való tekintettel. Az egyik Lezhën (Albánia), Nišen (Szerbia) és Arcsaron (Bulgaria) vezetett keresztül, és az Adriai-tengert kötötte össze a belsőbb Duna menti térséggel, a másik pedig Mitrovica és Novi Pazar irányából érkező Vicianumnál (Čaglavica) haladt keresztül az előbb említett útvonalon Szkopje irányába.

Bár már a római hódítás előtt elkezdett formálódni a későbbi koszovói településstruktúra alapja, a rómaiak tömeges betelepedésével sűrű, hierarchikusan felépített, kezdetben a már létezőkre támaszkodó, majd újonnan alapított településeket is magában foglaló hálózat jött létre. Jogi-adminisztrációs szempontból a koszovói terület 3 municipiális körzetre oszlott, amelyeknek a központjai a következők voltak: Municipium Ulpianum, a Municipium DD.-ként jelölt település és a Drsnik melletti Municipium.

Az említett, Gračanica mellett fekvő Ulpianum az antik korszakban a koszovói terület legnagyobb központjának számított. Az eredetileg a dardánok által alapított

település Traianus császár (98-117) uralkodása alatt kapott municipium rangot, és a 2. század közepén már minden olyan ismertetőjeggyel rendelkezett, amellyel általában a korszak római városai (mérnökök által tervezett terek és épületek, merőleges utcák, vízvezetékek). A felsoroltakon kívül a Koszovó területén található jelentősebb települések közé tartozott a Ptolemájosz által is említett Glavnik melletti Vindenis, az eddig még pontosan nem lokalizált Vellanis és Arribantion, illetve a Ptolemájosz korában (Kr.u 2. század) már szintén municipiumi ranggal rendelkező Prizren melletti Theranda és Vicianum.



8. ábra: A mai Koszovó elhelyezkedése Moesia Superior római provincián belül
forrás: Altic S. M. (2006)

Míg a római kori települések tekintélyes része a metóhijai vidéken kifejezetten a földművelésre legalkalmasabb területeken jött létre, addig a mai szempontból szűken értelmezett koszovói térségben a települések fekvését leginkább a bányák és ezzel összefüggésben a főbb közlekedési útvonalak határozták meg. Éppen ez a két igazodási pont, vagyis a földművelés (beleértve a szőlőtermesztést) és a bányászat jelentette ugyanis

a terület legjövödelmezőbb gazdasági forrását Az említett területi meghatározottság jól látható Ulpianum és Municipium DD esetében is. Ulpianum ugyanis a bányavidék központjában helyezkedett el, vonzáskörzetéhez a Kišnica, Janjevo és Novo Brdo környéki gazdag ólom, arany és ezüstbányák tartoztak, míg Municipium DD. a Kopaonik ásványainak minél hatékonyabb kitermeléséért volt felelős (Altić S. M. 2006).

A Kr. u. 3. századtól felerősödő idegen betörések, az egyre erősödő krízis Koszovó területét sem hagyta érintetlenül, jelentős negatív hatást fejtve ki nem csak az előbb tárgyalt gazdasági, de a társadalmi életére is. A Birodalom 395-ben bekövetkező kettéválásával, a koszovói terület a Kelet-Római Birodalom keretei közé került.

5.2 Bizánc és a kisállamiság korszaka

5.2.1. Az átalakulás időszaka

A részben a Balkánon is jelentkező, a 3. századtól felerősödő barbár betörések, a 4. század végétől újabb gót, majd hun inváziókkal folytatódtak, amelyek közül ez utóbbiak törzsszövetségének támadásai már főként a Kelet-Római Birodalom ellen irányultak. Az 5. század végén az egykori Római Birodalom nyugati fele elbukott, önálló államokra esett szét. A Kelet-Római Birodalom a válságok és nehézségek ellenére kezdetben sikeresen őrizte meg területi egységét, beleértve Koszovót is, és ha csak hangzatos címekkel is, de a továbbiakban is igyekezett kifejezni igényét az egykori nyugati részek feletti uralomra.

A 6. században a korábbiaknál – elsősorban hatalmas tömegük miatt – veszélyesebb ellenfél jelent meg közvetlenül az északi határ mentén, a szlávok. Kezdeti, szórványos támadásaik a 6. század közepétől váltak hosszabbá és rendszeresebbé, hatékonyságukat pedig tovább növelte, hogy nagyobb tömegű csapataikat gyakran a komoly szervezőképességgel bíró sztyeppei bolgár kutrígurok, majd a mai Morvaországtól az Al-Dunáig terjedő területet az 560-as évek végétől birtokba vevő avarok vezették. Ettől az időszaktól kezdve a szklavinok nem csak betörésekkel zaklatták a bizánciakat, de az 580-as években gyakran már vissza sem vonultak északabbra, hanem hosszabb-rövidebb időre megtelepedtek a Birodalom területén. A többé-kevésbé védett Duna-vonal végül a 7. század elején omlott össze, a szlávok pedig Phókasz (602-610) és Herakleiosz (610-642) uralkodásának idején a Balkán-félsziget szinte teljes egészén letelepedtek (Obolensky D. 1999).

A szlávok tömeges megjelenése és letelepedése jelentős mértékben átrajzolta a Balkán-félsziget etnikai térképét majd politikai földrajzi kereteit is. A félsziget alacsonyabban fekvő területeinek nagy részén – beleértve a déli Thesszáliát, Epiruszt és a

Peloponnészoszt is – ezt követően szláv fennhatóság érvényesült, a már tárgyalt illír-trák népesség romanizálódott és kevésbé romanizálódott tömegei pedig a hegyekbe húzódtak vissza. Ez a visszahúzódó, a megváltozott földrajzi körülményekhez igazodó, transzhumáló pásztorkodással foglalkozó népesség tekinthető a mai albán, román és balkáni vlach etnikum elődjének. A Balkán maradék tengerparti területét, főként annak erődített városait azonban továbbra is Bizánc tartotta fennhatósága alatt.

A félszigetre bevándorló szlávok – köztük a Koszovó története szempontjából kiemelkedő szereppel bíró szerbek –, mintegy két évszázadon át nem fejlesztették ki politikai intézményeiket, hanem törzsi keretek között, vagy törzsszövetségekben éltek. Ilyen kisebb kiterjedésű törzsi, törzsszövetségi területek, úgynevezett szklavíniák álltak fenn ebben az időszakban Koszovóban is. Szintén erre a korszakra, a 670-es és 680-as évekre tehető a már említett kutrigurokkal rokon onogur-bolgárok megjelenése majd letelepedése a Bizánci Birodalom területén. A bolgár népesség azonban a szlávokkal ellentétben társadalmi szerveződétségénél fogva képes volt letelepedése után rövid idő alatt gyorsan növekvő, expanzív államalakulatot létrehozni. Ez a később I. Bolgár Birodalomnak nevezett állam Aszparuh idején (680-701) még csak a Dnyeszter torkolatától a Balkán-hegységig terjedt, de Simeon uralkodása alatt (893-927) a bolgárok fennhatósága gyakorlatilag szinte az egész Balkán-félszigetre kiterjedt, beleértve a koszovói térséget is. Ez a Bolgár Birodalom Simeon halála után hanyatlásnak indult, és egy – a makedón Samuil (997-1014) időszakára tehető – rövid felvirágzás után 1018-ban felbomlott. A Balkán nagy része az ismét megerősödő Bizánc hatalmába került. Úgy tűnt az átalakulás korának vége, és ismét egyetlen hatalom tartja ellenőrzése alatt a Balkán-félszigetet, így Koszovót is.

5.2.2. Szerbia és Koszovó a Bizánci Nemzetközösségben

A 6-7. században a Balkán-félszigetre beköltöző szerbek a 9. századra jutottak arra a fejlettségi szintre, hogy tartós államalakulatokat hozzanak létre Raška, illetve Zeta néven. A keleti kereszténységet I. Baszileosz uralkodása alatt (867-886) vették fel, e választásuk pedig a későbbiekben jelentős hatással lett kulturális orientációjukra. Kezdetben az említett két államalakulat egymástól függetlenül, bár olykor egymással konfrontálódva fejlődött (Sokcevits D.–Szilágyi I.–Szilágyi K. 1996).



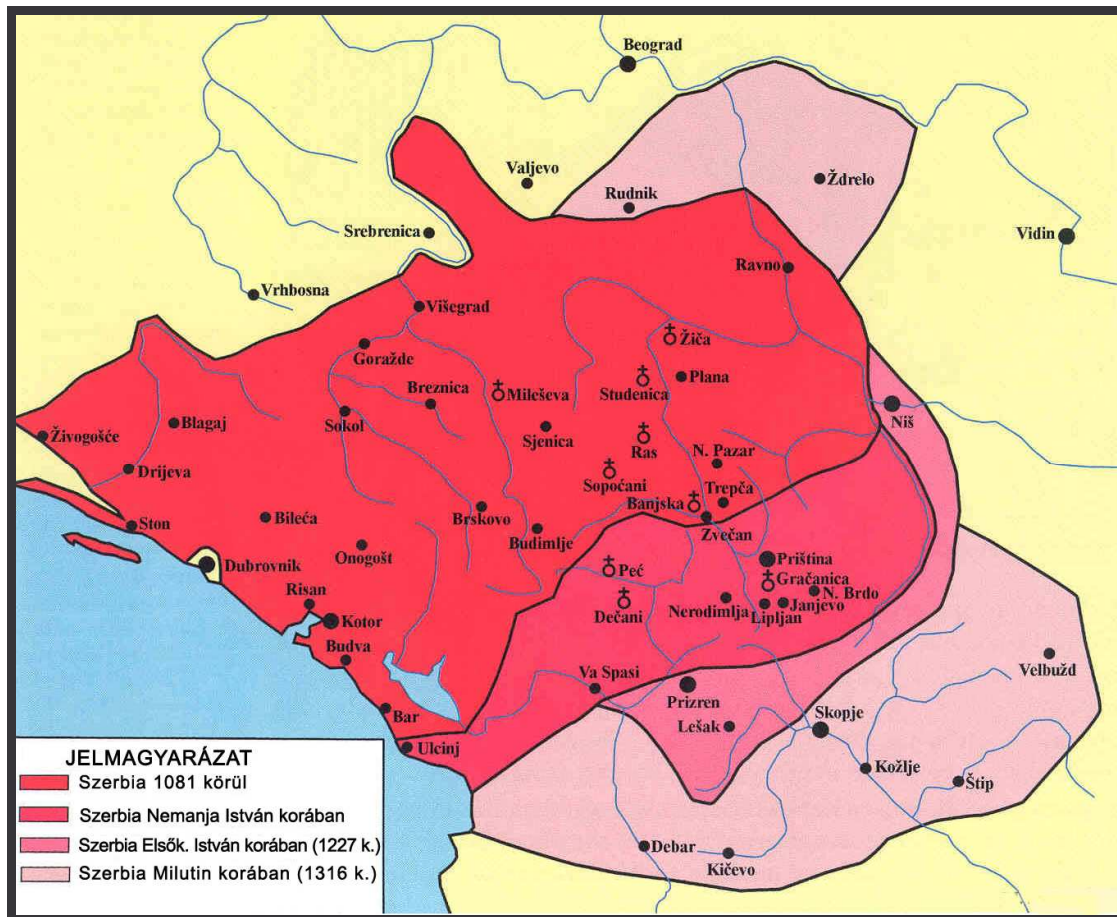
9. ábra: A Bizánci Birodalom 1000 és 1100 között
forrás: www.ata.boun.edu.tr...

Zeta a Kotori-öböl és a Shkodrai-tó környéki területtől a Pelješac-félszigetig, illetve az albán és montenegrói hegyekig húzódó magterületből kiindulva igyekezett a környező szláv törzseket hatalma alá vonva területeit bővíteni. A 11. század első felében a Bolgár Birodalom bukása után ismételten megerősödő Bizánci Birodalom nem bírta Zetával, amely ebben az évszázadban gyakorlatilag függetlenséget élvezett, sőt egy időre a Novi Pazar mellett fekvő Raš köré szerveződő Raškát is bekebelezte (Obolensky D. 1999).

A 11. század végén Zeta hanyatlásával egyidejűleg Raška erősödni kezdett, délen Zvečanig keleten pedig csaknem Nišig toltá előre határait, ezáltal pedig lényegében közvetlen szomszédságba került a koszovói területtel. Ezáltal Koszovó az északabbi Raška irányába bizánci határterület lett. E határterület legfontosabb városa még mindig az egykori Ulpianum volt, amelyet a barbár inváziók okozta megrázkódtatások után Justinianus császár (527-565) alapított újra Justiniana Secunda néven, és amely név, illetve város a középkorban Lipljan formában élt tovább. A település továbbra is bányászati központ volt, de ki kell emelnünk, hogy a Bizánci Birodalom keretei között püspöki székhelyként is működött. Lipljan mellett Prizren volt a térség másik meghatározó kereskedelmi, katonai és közlekedési csomópontja, a két városnak Koszovó határmenti területté válásával ugyanis jelentős mértékben megnőtt a geostratégiai jelentősége (Altić S. M. 2006).

A megerősödött Raška élére a 12. század második felében Nemanja István (1166-1196) került, megalapítva a Nemanjida dinasztiát, amelynek tagjai több mint 200 éven keresztül álltak a középkori szerb állam élén. István déli irányú terjeszkedése közben, 1190-ig szinte a teljes koszovói területet elfoglalta a legdélibb rész kivételével. A háború befejeztével Bizánccal már független uralkodóként kötött békét, majd hozzálátott országa és egyháza megerősítéséhez. István fia Elsőkoronázott István – kihasználva az 1204-től fennálló megváltozott politikai körülményeket, vagyis a Bizánci Birodalom ideiglenes megszűnését és a Latin Császárság létrejöttét –, folytatta az apja által megkezdett terjeszkedést, meghódítva Ništ, valamint Prizrent a maradék Koszovóval együtt. Ezzel 1216-ban a teljes koszovói terület Szerbia része lett, és az az érdekes helyzet állt elő, hogy az újabb déli irányú szerb terjeszkedésig Koszovó továbbra is határterület maradt, csak most nem északi irányban, hanem Szerbia részeként a délibb Bizánci Birodalom viszonylatában.

Szerbiát István öccse Száva terelte vissza a görögkeleti egyház kötelékébe, rávéve bátyját a Rómával való szakításra. Szintén Száva nevéhez fűződik az ohridi érsekségtől való függetlenedés, és az önálló, autokefál szerb egyház megteremtése 1219-ben. Egyházának központját az általa alapított Žiča monostorába helyezte, néhány évtized múlva azonban az érsekség igazgatási ügyeinek székhelye egyre inkább kezdett áthelyeződni a koszovói Peć melletti Hvosnóba. Ennek ellenére Žiča formálisan 1346-ig megőrizte központi funkcióját. Ekkor, a 14. század közepén alapították ugyanis a peći patriarchátust, amely a középkor folyamán 1457-ig látta el sikeresen feladatát. Az eddig említett tények alapján megfigyelhető tehát az a rendkívül fontos összefüggés, hogy míg kezdetben az egyházi központ az északabbi Žičában található, a szerb királyi család székhelyének, ezzel együtt nyilvánvalóan a politikai központnak Koszovóba való áthelyezésével, az egyházi élet centruma is áthelyeződött a koszovói területre. Ennek kapcsán kell kitérnünk néhány gondolat erejéig arra a Kelet-, Délkelet-Európában gyakran felmerülő kérdésre, ki volt ott előbb egy adott térségben, vagyis jelen esetben a szerb-albán viszonylatban ki volt előbb Koszovóban?



10. ábra: A középkori Szerbia területi gyarapodása 1080 és 1316 között
forrás: Altic S. M. (2006)

A szlávok már említett erőteljes 7. századi nagy beáramlásával az albánok ősei dél felé húzódtak vissza, a jobban védhető hegyek között keresve védelmet. A mai Albánia területére a szlávok Dardánia felől törtek be, birtokukba véve a Skodrától egészen Vloráig terjedő alacsonyabban fekvő területeket. A magasabb régiókat nagyobb tömegben nem szállták meg, a Kruja köré szerveződő albán etnikai magterületet szinte érintetlenül hagyták. Ezen a magterületen a 12. század végén Arberija néven albán hercegség jött létre, amely a 13. század elején az Epiroszi Despotátus, később pedig Bizánc hatalma alá került. A 14. században az albánok lakta területeket részben a szerbek, majd a törökök hódították meg. Az oszmán hódítással párhuzamosan az albánok a 16. századtól kezdtek a hegyekből a makedón és koszovói rónákra alászállni. Visszatértek tehát oda, ahol egykor elődeik éltek (Horvat B, 1988). Az albánok ősei tehát a szlávok érkezésekor a koszovói területet elhagyták, az a szlávok birtokába került. A Raš köré szerveződő – Koszovó területére ki nem terjedő – Szerb állam létrejötte után, annak déli irányú terjeszkedésével Koszovó mind egyházi, mind politikai-geopolitikai értelemben Szerbia kulcsfontosságú térségévé

vált. Ez a helyzet a török terjeszkedéssel átrendeződött, a 16. századtól felerősödő albán migrációval megkezdődött az etnikai arányok több évszázadon át tartó újabb változása. Mindazonáltal az itt felsorolt tények ellenére a feltett kérdéssel kapcsolatos vitát meddőnek tartjuk, mivel úgy gondoljuk, hogy egy adott terület hovatartozása általában az aktuális erőviszonyok, illetve a nagyhatalmi támogatottság, és nem a területre vetített ősi jog függvénye. Jelen időszakban úgy tűnik, e két feltétel alapján az albán etnikum Koszovót tekintve jóval kedvezőbb pozícióban van a szerbnél.

Az említett Elsőkoronázott Istvánt előbb Radoslav (1228-1234) és Vladislav (1234-1243), majd Uroš (1243-1276) követte a trónon. Ez utóbbi szerb uralkodó jelentősen felélénkítette országa gazdasági életét azáltal, hogy új bányákat nyitvatott Koszovó területén. A középkori szerb királyságnak ugyanis jelentős bevételi forrása származott a Trepča, Kišnica, Janjevo és Novo Brdo környékén kiaknázott olóm, ezüst és aranytartalmú ásványkincsekből. Ezek az új bányák sokat javítottak Koszovó gazdasági helyzetén, fellendítve a mezőgazdasági termelést is, hiszen a bányászatból élő terület nagy tömegű, etnikailag meglehetősen heterogén lakosságát élelemmel kellett ellátni. A térségben megjelenő és letelepedő nagyobb számú idegen kereskedő felélénkítette a közlekedést és Koszovót erőteljesebben kapcsolta be a Balkán és a Mediterráneum árucseréjébe.

E bányavidéknek és közvetlen környezetének etnikai szempontból való heterogenitása vallási szempontból is sokszínűséget eredményezett. Annak ellenére, hogy a térség tulajdonképpen a görögkeleti egyház hatáskörébe tartozott, a területen számos katolikus közösség is létezett. E közösség tagjai többségében szászokból, dubrovnikiakból, kotoránokból és albánokból tevődtek össze. Ez utóbbiak beszivárgását a 13. századtól megkönnyítette, hogy a mai Észak-Albánia területe ekkor már szerb fennhatóság alá tartozott.

A 13. század végén, 14. század elején II. Uroš Milutin tovább terjesztette Raška határait, elfoglalva a macedón területek nyugati részét. Szerbia központja Prizrenből Skopjéba, vagyis Koszovóból délebbre helyeződött át. A szerbek tehát Bizánc rovására terjeszkedtek, és ami még fontosabb, hatalmuk alá vonták a Vardar völgyében húzódó útvonalat. Ez azt jelentette, hogy egy esetleges délkelet irányú expanziós törekvésnek az Égei-tenger irányába már senki sem állhatott útjában, főleg miután Bizánc hatalma VIII. Mihály (1259-1282) halála után lehanyatlott, és a velbudzsi ütközetben 1330-ban a 12. század végén feltámadt II. Bolgár Birodalom is alulmaradt Szerbiával szemben.

A kedvező helyzetet Milutin unokája Dušan István (1331-1355) használta ki, egy olyan birodalmat teremtve, ami a Balkán szinte teljes egészét magába foglalta és olyan

fővárossal rendelkezett, amely méreténél, erődítettségénél és központi helyzeténél fogva valóban alkalmas volt egy ekkora állam központjaként funkcionálni. Dušan 1346-ban az általa kinevezett peći patriarchával a szerbek és görögök cárjává koronáztatta magát. Ennek ellenére azonban – bár tényleges hatalma nagyobb volt a bizánci császárnál –, úgy tűnik, elismerte második helyét a konstantinápolyi baszileusz után a bizánci nemzetközösségen belül (Obolensky D 1999).

Mindeközben a Balkán félszigeten a 14. század közepén új hatalom vetette meg a lábát, és meglehetősen gyorsan nyomult előre. A gyakorlatilag Bizánra és közvetlen környékére korlátozódó egykori birodalomnak, illetve a gyenge bolgároknak még a Dušan halála után szétforgácsolódott szerbekkel összefogva sem volt ereje arra, hogy megállítsa a fiatal expanzív állam terjeszkedését. Előbb Drinápoly esett el 1363-ban, ezt követően pedig a szerbek szenvedtek vereséget a Marica mellett 1371-ben, majd Kosovo Poljén 1389-ben. A bolgárok fővárosa Tirnovo 1393-ban, Konstantinápoly pedig 1453-ban esett el. A Balkán-félsziget politikai térképe a 14. század második felétől a 15. század végéig jelentősen átrajzolódott, a Bizánci Birodalmat váltó oszmán hatalom balkáni, és ezzel együtt koszovói jelenléte a 20. század elejéig állandósult.

5.3. Az Oszmán birodalom és Koszovó, a térség új struktúrái

Az Oszmán Birodalom 14. század közepétől tartó terjeszkedése közben Koszovó ismét határterület lett. Ez a határterületi állapot a század második felétől mintegy 6-7 évtizeden keresztül állt fenn, és ez alatt az időszak alatt a térség, illetve azon belül Rigómező, a szerb és török erők egymással vívott legnagyobb ütközeteinek helyszínévé vált. Az első csatákban 1344-ben és 1352-ben a szerb haderőnek még sikerült megállítani az oszmán hódítókat, a már említett 1389-es ütközetben azonban a boszniai, horvát és albán csapatokkal összefogva is vereséget szenvedtek. Az ütközetben Murad szultán (1362-1389) elesett, Lázár (1371-1389) szerb fejedelmet pedig a vesztes csata után végezték ki. Az 1389-es időpont azonban – annak ellenére, hogy a korszakkal foglalkozó tanulmányok rendre így kezelik – még nem a bukást, csak annak kezdetét jelentette, mivel Szerbia a 15. század közepéig egyelőre még bizonyos fokú önállóságot élvezett. Az 1402-es ankarai ütközet lehetővé tette ugyanis, hogy az elesett Lázár fejedelem fia, Stevan Lazarevics (1389-1427) függetlenítse magát az oszmán hatalomtól, despotátusát pedig ahhoz az egyetlen hatalomhoz, vagyis Magyarországhoz kösse, amelytől még segítséget remélhetett. Utódja, a Prizrenben székelő Brankovics György (1427-1456) ugyan megpróbált

egyensúlyozni a Magyar Királyság és az Oszmán Birodalom között, országa elvesztését mégsem tudta megakadályozni.

A koszovói átmeneti állapot néhány évtizede 1455-ben ért véget. Előbb Novo Brdo esett el, amely amellet, hogy geostratégiai központja volt a területnek, éppen Brankovics György uralkodásának idején érte el gazdasági fejlődésének csúcsát, majd három hét múlva Prizren is török kézre került. Ezzel Koszovó teljes területe az Oszmán Birodalom részévé vált. A térség azonban most csak rövid időre lett birodalmi határterület, ugyanis négy év múlva 1459-ben, Szerbia elestével a határ északabbra tolódott.

Koszovó 1455-ös bekebelezése után rövid idővel az oszmán szakemberek hozzákezdtek a katonai-adminisztratív közigazgatási rendszer kiépítéséhez, amelynek keretében felállították a koszovói területet magába foglaló vučitri, prizreni és skodrai szandzsákat. Az elsőként említett vučitrit 1462 körül hozták létre a korábbi Brankovics Vuk féle birtokokból. Ez a szandzsák a Sitnicától és a Nerodimkától nyugaton a Kopaonikig, északon a Goljakig, keleten és délen pedig a szkopjei szandzsák vidékén fekvő Crna Goráig terjedt, területén pedig négy kaza, Novo Brdo, Priština, Belasica és Vučitrn helyezkedett el.

A prizreni szandzsákat 1459-ben alapították, és nagyjából a Fehér-Drim völgye, az Ibar felső folyása, illetve a Lim és Novi Pazar közötti vidékre terjedt ki. Ezen a területen három kazáról, Prizrenről, Trgovišteről és Hočáról tudunk. Ezt a prizreni szandzsákat később a 16. század legelején ugyan úgy, mint a vučitrit, a skodrai szandzsákhoz csatolták, majd 1520-tól ismételen önállóságot élvezett. A skodrai, vagy gyakran djukaginskinék is nevezett szandzsákat 1462-ben szervezték meg. Területéhez tartozott a híres egyházi központ Peć és Đakovica is. Három kaza feküdt a térségben, Skodra, Podgorica és Peć. Bár a felsorolt három szandzsák magában foglalta Koszovó nagy részét, annak egyes kisebb területei más közigazgatási egységek részét képezték. Így az északi rész tulajdonképpen a boszniai, a legdélibb, Kačanik környéki terület pedig a szkopjei szandzsákhoz tartozott.

Az Oszmán Birodalom már említett északi és nyugati irányú terjeszkedésével, ahogy Koszovó területe megszűnt határmenti térség lenni, az erődök számát is csökkentették. Ennek megfelelően, míg a középkori szerb állam időszakában a fennmaradt források alapján mintegy 80 használatban álló várról tudunk, addig a török korszakban mindössze három helyen, Novo Brdoban, Prizrenben és Zvečanban működött állandó helyőrséggel ellátott erődítés (Altić M. S. 2006).

Az oszmán hódítás a népesség számára vonatkozóan nem okozott nagyarányú változást, az 1455. évi vučitri defter az összeírt 600 település közül csak 42-ről jegyezte fel, hogy azt a lakossága elhagyta (Molnár A. 2007). Ráadásul feltételezhetjük, hogy a magyarországi területekhez hasonlóan, a harci cselekmények után az elmenekült lakosság egy része visszatért. Tudjuk azt is, hogy a terület benépesítésében érdekelt törökök különféle kedvezményekkel igyekeztek megtartani a térség lakosságát, illetve új telepéseket próbáltak Koszovóba csábítani. Mindezek következtében a 15. század végén, egyes becslések szerint Koszovóban mintegy 350 ezer fő élt.



11. ábra: Koszovó az Oszmán Birodalom közigazgatási szervezetében 1606 körül
forrás: Altic S. M. (2006)

Koszovó etnikai és vallási arányai a gyors hódítás ellenére csak viszonylag lassan változtak, annak ellenére, hogy az első török lakosok a térség egyes városaiban, így az erődített Zvečanban, illetve Prištinában és Trepčában már a 15. század első felétől kezdve jelen voltak. A 16. század elején a muszlim lakosság aránya még mindig igen alacsony volt, jelentősebb változás csak a század végétől kezdve következett be. A növekedés, ahogy szinte a Balkán-félsziget egészén, elsősorban a szandzsákok központjait, illetve a többi nagyobb várost érintette. Ennek megfelelően 1590-ben már nagyszámú iszlám hitű

lakosság tartózkodott állandó jelleggel Vučitrn, Prizren, Priština és Peć városában (Zirojević O. 1989).

A térség magas szintű gazdasági aktivitását a törökök igyekeztek megtartani. Az elmenekült bányászokat – köztük a szászokat is – kedvezményekkel hívták vissza, a kézművesek szintén kiváltságokat élveztek, az agrárnépesség adói pedig kezdetben viszonylag alacsonyak voltak, legalábbis nem érték el a szerb uralom időszakának szintjét. Szintén kedvező helyzetbe kerültek a társadalom nehezen meghatározható helyét elfoglaló koszovói vlachok is. Az állandó mozgása miatt nehezebben ellenőrizhető, így adófizetésre sem könnyen kényszeríthető népességre ugyanis a törökök, ahogy már a bizánciak is, a különböző hágók, átjárók ellenőrzését, illetve a felderítő és egyéb kiegészítő katonai feladatokat bízták, adócsökkentés vagy teljes adómentesség fejében.

A mezőgazdaságban a korábbi szőlő és gyümölcsstermesztés visszaszorult a második helyre, annak elsődleges helyét a gabonatermesztés váltotta fel. A termékeny vidékek gabonáját dubrovniki és vlach kereskedők jutatták el a környező területekre, illetve a távolabbi Nyugat-Európába és Itáliába is. Az állattenyésztés már a középkorban is az egyik fontos megélhetési forrása volt a koszovói területnek, most az állandósuló háborúk húsigénye, és a lakatlan területek megnövekedése miatt még nagyobb jelentőségre tett szert. A kivitt gabona, gyapjú és marhabőr mellett, többnyire különböző iparcikkek és szövetek kerültek behozatalra (Molnár A. 2007).

A római kortól prosperáló bányászatnak az oszmán uralom első két évszázadában továbbra is nagy jelentősége volt, a 15. század végétől Novo Brdóban török akcsét készítő pénzverde is működött. A használatban lévő bányák a 17. században kezdtek kimerülni, a század végén pedig nagy részüket be is zárták. Ez a tényező, vagyis az akkori eszközökkel hozzáférhető ásványkincsek kimerülése, rendkívül kedvezőtlenül befolyásolta a térség gazdasági életét, hozzájárulva annak hanyatlásához.

Bár már korábban érintettük az etnikai és vallási arányok kérdését, illetve a változások kezdetét, mivel az iszlamizáció a török korszak egyik legfontosabb hozadéka volt Koszovóban, ezért a kérdésre részletesebben is ki kell térnünk. Úgy gondoljuk, a vallási és egyben etnikai arányok változása és a migrációs tendenciák között erős összefüggés van, ezért a folyamatot a ki és bevándorlással együtt szemléljük.

Mint ahogy említettük, a térség iszlám hitű lakosságának aránya a 16. század végétől kezdett növekedni a török etnikum beáramlásával. A muszlimok száma erőteljesen azonban csak a 17. század végétől ugrott meg, a lakosságot érintő iszlamizáció következtében. Ez az iszlamizáció többé-kevésbé a térség valamennyi helyben maradt

etnikumát és társadalmi osztályát érintette, de elsőként a városi lakosság között éreztette hatását. Az iszlám hit felvételével nem járt együtt feltétlenül a mély vallási meggyőződés, gyakran előfordult, hogy az elérhető kedvezmények érdekében az egyes családok vallási áttérése csak látszat volt, vagy egyszerűen egyes vallási elemeket ötvöztek. A látszatáttérés következtében virágzott a kriptokatolicizmus intézménye, azonban a közhiedelemmel ellentétben a formális áttérés nem csak a katolikus albánokat, de az ortodox népeket is erőteljesen érintette. Természetesen ez az állapot nem csak Koszovóra, de az iszlám hit által érintett tágabb körzetre is igaz volt. Ez a helyzet összességében azt eredményezte, hogy az albánok körében nem csak az iszlám, de az ortodox vagy éppen római katolikus hitnek is jóval kisebb jelentősége volt, mint a délszlávok körében. A vallási tolerancia magától értetődő volt, aminek következtében albánok közötti vallásháború sohasem sújtotta a térséget (Horvat B. 1988).



12. ábra: Az Oszmán birodalom terjeszkedése 1300 és 1683 között
forrás: http://www.islamicweb.com/history/hist_Ottomans.htm

Bár említettük, hogy az iszlamizáció minden helyben maradt etnikumra többé-kevésbé kiterjedt, az leginkább mégis az albánokat érintette, illetve a képet úgy árnyalhatjuk, hogy a szláv és vlach iszlamizált népesség tekintélyes része az idők folyamán a koszovói terület

legnagyobb muszlim tömegébe, az albánokba olvadt. Az albán népesség számának a török uralom alatti folyamatos növekedése, egyben idővel az iszlám hitűek arányának a növekedését is jelentette. Ez a folyamat a szerb kivándorlással kiegészülve, természetesen a muszlim hit erősödése mellett a keresztény hit pozíciójának gyengülését eredményezte.

A szerbek elvándorlása Koszovó térségéből a 15. században indult meg, és ennek az északi irányba tartó migrációnak a tekintélyes része Magyarország valamint Horvátország területén csapódott le. A legnagyobb arányú, rövid idő alatt nagy tömeget megmozgató migrációt, az 1690-es nagy szerb kivándorlás jelentette. A Szent Liga visszafoglaló háborúk (1683-1699) során elért kezdeti sikerei nyomán az oszmán központi hatalom ellen tekintélyes számú balkáni keresztény tömeg lázadt fel. A sikerek után azonban az oszmán seregek visszaszorították az osztrák csapatokat, és az 1690. évben visszafoglalták Belgrádot. Mindeközben a központilag is jóváhagyott megtorló intézkedések hatására III. Arzén ipeki pátriárka vezetésével nagyszámú ortodox szerb, illetve katolikus albán népesség kelt útra északi irányba, hogy védelmet keressen. Ez a migráció az etnikai arányok eltolódásának kétségkívül fontos állomása volt, ugyanis a korábbi lassabb arányváltozással szemben most meglehetősen rövid idő alatt következett be radikális változás. A migráns tömegek – amelyből mintegy 40000 fő a Magyar Királyság déli területén talált új hazát – azonban a közhiedelemmel ellentétben nem csak Koszovó területéről indultak útnak. A koszovóinál nagyobb számban hagyták el ugyanis Niš vidékét, a Morava medencét, valamint Belgrádot és környékét (Malcolm N. 1998). Az oszmán vezetés Csernojevics Arzén távozása után már 1691-ben engedélyezte új pátriárka kinevezését, aminek következtében a szerbségnek 1766-ig, az Ipeki patriarchátus megszűnéséig két fő egyházi vezetője lett, akik közül a Karlócán székelő metropolita a továbbiakban a Habsburg területek szerb ortodox lakosságának egyházi vezetését látta el.

A 17. század végétől, vagyis az említett 1690-es nagy szerb meneküléstől kezdődően egészen 1912-ig, amíg Koszovó az Oszmán Birodalom részét képezte, a nagyobb arányú, gyorsabban zajló etnikai változások mindegyike háborús cselekményhez, illetve azokkal összefüggő területi-hatalmi átrendeződéshez kötődött. Ilyen esemény volt az 1716-1718-as osztrák-oszmán, majd az 1736-39 és az 1788-1791 között zajló oszmán-orosz-osztrák háború, a későbbiekben pedig az 1875-től 1878-ig tartó válság, illetve a Balkán-háborúk időszaka is.

Az 1716-18-as konfliktus alkalmával a vučitrni szandzsákban kitört szerb lázadás elfojtásán és a megtorlásokon kívül a következő időszakban az is hozzájárult a térség demográfiai képének változásához, hogy a Habsburg Birodalom déli határai a pozsareváci

béke értelmében bekebelezve az észak szerbiai területeket, jóval délebbre tolódtak. Ennek következtében a koszovói terület ismételten bizonytalanabb, veszélyesebb határvidékké vált. A két nagyhatalom 1737-1739 között elsősorban az Oszmán Birodalom északi határvidékén feszült egymásnak. Bár a felszabadító csapatok Koszovó területére nem nyomultak be, a térség keresztény lakossága a megszokott módon a Habsburgokat támogatta. Az oszmán erők az osztrák csapatokat a Száva és a Duna vonala mögé szorították vissza. A térségből ismételten nagyobb számú, elsősorban falusi katolikus albán és ortodox szerb menekülthullám indult, jobbra a szerémségi területek irányába. A folyamat újra megismétlődött 1788 és 1791 között, amikor is a küzdelmek után a határvonal ismét a Száva-Duna vonalon állapodott meg, ezúttal a harmadik nagy költözést kiváltva Koszovó területéről.

Az elnéptelenedő falvakba főként Észak-Albániából érkeztek albán telepések, ezzel nagymértékben módosítva az iszlám–keresztény lakosság arányát. Ugyanakkor nem csak albánok, de Montenegró irányából pravoszláv crnagorácok is költöztek a Novi pazari szandzsák területe felől Koszovó északi részére (Malcolm N. 1998), illetve további szláv betelepülés történt Macedónia, Bosznia, Hercegovina valamint a mai Szerbia északi és középső területeiről is. Az eddig említett tények ismeretében tehát nem fogadhatjuk el azt az igen sematikus megközelítést, miszerint a térségbe egyre több albán vándorolt be a szláv népesség folyamatos kitelepülése mellett. Koszovóban ugyanis rendkívül összetett, többirányú migrációs és asszimilációs folyamat zajlott, aminek eredménye ugyanakkor valóban a terület szerb népességének csökkenése és az albán populáció növekedése lett. Hozzátehetjük mindehhez, hogy a későbbiekben autochtonként kezelt koszovói szerbség szinte egésze a 18. századtól kezdve telepedett meg Koszovóban, vagyis a terület ma egyre csökkenő kontinuos helyi pravoszláv népessége sem idősebb 200-300 évnél.

A 18. században állandósuló fentebb említett háborúk és határvillongások nagymértékben hatottak a térség gazdasági életére is. A 17. század végétől a korábban nagy jelentőségű bányászat hanyatlásától kezdve, Koszovó legfontosabb bevételi forrásait a kereskedelemből illetve a mezőgazdasági termelésből származó bevételek jelentették. Az oszmán központi kormányzat a 18. század elején tett még ugyan egy kísérletet a bányászat fellendítésére, a Trepčában nyitott tárnák azonban nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket, így ez a kezdeményezés gyorsan elhalt. A rendszeres háborúk és összecsapások azonban mind a mezőgazdaság, mind a kereskedelem tevékenységének lehetőségeit erősen csökkentették, ráadásul a keresztény lakosság migrációja jelentős adóbevételi hiányokat okozott. A horvát katonai térképész Franjo Mihanović Habsburg

megrendelésre az 1780-as években készített katonai-földrajzi leírása hűen érzékelteti az említett 18. század végére kialakult koszovói helyzetet. Mihanović lecsökkent gazdasági aktivitást és szinte járhatatlan, keskeny utakat említ, amelyeken a helyi lakosság fosztogató-rabló tevékenysége következtében közlekedni csak vásárok idején, nagyobb csoportban, fegyveres kísérettel lehetett (Altić M. S. 2006).

Bár az említett problémák miatt ugyan a kereskedelmi aktivitás erőteljesen lecsökkent, a továbbra is jelentős céhes tevékenység mellett a gazdasági ágak közül mégis ez számított a legfontosabbnak. Ennek megfelelően a településhierarchiát tekintve a legnagyobb jelentőséggel továbbra is a régi kereskedővárosok, Priština, Prizren és Vučitrn bírtak, mint olyan városok, amelyek prosperálásához kereskedelmi tevékenységük mellett közigazgatási, szandzsákközponti státuszuk is jelentősen hozzájárult. A Mihanović által említett leromlott állapotú utakon a 18. század végén négy fő irányba tartott a közlekedés: Boszniába az Ibar folyó völgyén át; Niš felé a Prepolac hágón keresztül; Skopje felé a kačaniki hegysorozoson át, illetve a Fehér-Drim völgyén keresztül Albánia irányába.

A 18. század végétől, 19. század elejétől kezdve az Oszmán Birodalomban a központi hatalom gyengülésének következtében általános jelenséggé vált a helyi pasák hatalmának megnövekedése, és az általuk ellenőrzött területek gyakorlati függetlenedése. Mindeközben az oszmán udvar reformok sorát igyekezett megvalósítani annak érdekében, hogy egy olyan erősebb, központosított monarchiát hozzanak létre, amely képes kordában tartani a lázadásra hajlamos belső népeiséget, és amely határozottabban tud ellenállni a nagyhatalmak fokozódó beavatkozási törekvéseinek. A cél elsőként egy ütőképes, nyugat-európai mintájú hadsereg létrehozása volt.

A tágabb értelemben vett albánlakta területek sorsát a 18. század végén és a 19. század elején leginkább a janinai székhelyű Ali pasa és a Shkodra központú Bushati család befolyásolta. Ez utóbbi családból Mustafa, aki 1811-ben lett a pasalik kormányzója, erőteljesen támogatta Ali portaellenes tevékenységét, olykor azonban – amennyiben ez számára kedvezőbb helyzetet teremtett – együttműködött a központi hatalommal. 1831-ben Mustafa a helyi vezetők támogatását élvezve és szövetkezve a boszniai területek vezetőjével Husein-kapetan Gradaševićcsel, ismételten a szultán ellen fordult. Ugyanezen év júliusában, a harmadik rigómezei csatában Lipljannál Husein csapatai az átálló albán erők segítségével vereséget mértek a nagyvezír csapataira. A kedvező helyzet adta lehetőséget azonban sem Husein sem Mustafa nem tudta kihasználni, 1832-ben Gradaševićet kiszorították Boszniából, a Shkodrába szorult Bushati pedig megadta magát. Bár egyes vélemények szerint ezzel az 1830-as években a helyi pasák

függetlenségének kora lejárt (Malcolm, N. 1998; Jelavich, B. 2000), véleményünk szerint azonban a porta az ezt követő időszakban sem tudta teljesen megtörni a lokális törzsi vezetők hatalmát. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy a porta védelmének hiányában az 1830-as és az 1840-es években az albánok lakta pasalikokból nagy számban költözött a nem muszlim hitű lakosság a környékbeli szandzsákok és a Szerb Fejedelemség területére. Ráadásul miután az albániai pasák visszautasították a fegyverek kötelező beszolgáltatását a portának, a koszovói pasák is melléjük álltak. 1844-ben – összefüggésben a sorozás megreformálásával és új adók bevezetésével – nyílt albán fegyveres felkelés kezdődött, amely igen gyorsan áttért Koszovó területére, beleértve olyan nagyobb központokat is, mint Prizren, Priština és Đakovica. Bár a felkelést elfojtották, tulajdonképpen a szultáni reformokat – amellyel modernizálni akarták a birodalmat, és erős központosítás mellett csökkenteni a pasák hatalmát – a koszovói és az albániai területeken nem tudták teljes egészében végrehajtani. Ezt a tényállást támasztja alá Heinrich Kiepert „General-Karte von der europäischen Türkei” címmel 1853-ban Berlinben kiadott térképe is (Heinrich, K. 1853). A jól kidolgozott munka ugyanis világosan szemlélteti a Porta tényleges hatalmának hiányát a koszovói és az albániai területeken, mivel nagy hangsúlyt fektet arra, hogy az egyes albán törzsek, illetve ezzel együtt törzsi vezetők territóriumait elkülönülten, határral elválasztva ábrázolja. A koszovói területen a szerző éles, vörös vonallal Prizren és Pristina központtal két területet választott el egymástól, és név szerint kiemelte a legnagyobb hatalommal bíró prizreni Mehmed, a prištinai Arslan és a peći Sejfudin pasát.

Az eddig említettekkel szemben voltak olyan reformok is, amelyeket sikerült megvalósítani, illetve kedvező visszhangra találtak a nem muszlim népesség körében a koszovói területen is. 1856-ban teljes egyenlőséget adtak és szabad vallásgyakorlatot engedélyeztek a nem muszlim hitűeknek, valamint ismételten megerősítették, hogy az iszlám vallás elhagyását nem büntetik halállal. Az 1830-as évektől az új iskolarendszer bevezetésének köszönhetően nem csak az oszmán és török nyelvű, de a szerb iskolák száma is nőtt, igaz, egyelőre ezekben az intézményekben csak olasz nyelven oktathattak. 1856-ban minden közösség és a külföldi hatalmak – többek között Oroszország és az Osztrák Birodalom – számára is engedélyezték a nyilvános iskolák létrehozását. 1860-ban megalapították az első koszovói szerb kulturális egyesületet, a „Szent Vasilije Társaságot”, 1871-ben pedig megnyílt az első szerb nyelvű középiskola Prizrenben (Malcolm, N. 1998).

Az előbb felsoroltak, illetve a Balkán-félszigeten rendre ismétlődő felkelések a változás előszelét jelentették. A nagyhatalmak – Franciaország, Oroszország, a Habsburg Birodalom és Nagy-Britannia – egy-egy nemzetiségre, autonómiát kivívott államra

támaszkodva a 19. században egyre erőteljesebben avatkoztak be a gyengülő Oszmán Birodalom balkáni életébe. A félszigeten élő népek közül elsőként 1830-ban a görögök vívták ki függetlenségüket, majd a következő évtizedekben a balkáni népek többsége is egyre inkább a nacionalizmus bűvkörébe került. Az 1870-es évektől a külső környezet erőteljes változása végül az albánokat is arra ösztönözte, hogy ne csak elszenvedői legyenek az eseményeknek, hanem maguk próbálják meg irányítani sorsukat vagy egy átalakuló Oszmán Birodalom, vagy egy esetlegesen függetlenedő önálló állam keretein belül.

5.4. Romantikus nacionalizmusok és a függetlenedési mozgalmak

A hosszú 19. század a nemzeti és függetlenedési mozgalmak, valamint az erőteljes áttrendeződés évszázadaként vonult be a Balkán történetébe. Az első részsikert elérő nemzeti mozgalom a szerb felkeléssel már az 1800-as évek elején megkezdődött, ugyanakkor összességében a balkáni nemzeti mozgalmak – a görögöt leszámítva – csak több évtizedes küzdelem után, az 1878-1913 közötti időszakban értek el igazi eredményeket. Ezekre a nemzeti mozgalmakra és nacionalista törekvésekre inspiráló hatással volt az 1859-es olasz és az 1871-es német egyesülés megvalósulása, de erőteljes befolyásoló tényezőként jelent meg a Habsburg Birodalom kétpólusú Osztrák-Magyar Monarchiává alakulása is.

A szerbek az említett első, majd a második szerb felkeléssel jelentős eredményeket értek el, sikerült ugyanis lerakniuk az állami hatalom és közigazgatás alapjait, valamint viszonylag széleskörű autonómiát vívtak ki. A következő évtizedekben e kivívott autonómia kereteit tágították lépésről-lépésre. Mindeközben az 1840-es évek elején, 1844-ben már írásban is megjelent egy olyan terv „Načertanije” névvel Ilija Garašanin belügyminiszter tollából, amely az egykori dušani Szerb Birodalom hagyományára építve előbb a Porta fennhatósága alatt, majd az azon kívül élő szerb térségek egyesítését kívánta megvalósítani azon célból, hogy az újjászülető Szerbia a Balkán vezető hatalmává nője ki magát. Ez utóbbi cél elérésének érdekében Mihailo Obrenović az illírizmus kiemelkedő alakjával, a horvát Josip Juraj Strossmayerrel is tárgyalásokat folytatott. Természetesen e születő nagyszerb állam részét képezte volna Koszovó területe is.

Az 1860-as évekre az említett Obrenović fejedelem elérte, hogy a balkáni nemzeti mozgalmak és a portaellenes tevékenység szálai Belgrádban fússanak össze. Az uralkodó mellett a tárgyalások menetének és a stratégiának a kidolgozásában Garašanin játszott kiemelkedő szerepet. A cél egy működőképes szövetséges létrehozása volt, amely lehetővé

tette volna, hogy annak tagjai különösebb nagyhatalmi támogatás nélkül önerőből valósítsák meg nemzeti céljaik. Az összefogás szükségességét tovább erősítette, hogy az egyes balkáni államoknak külön-külön nem lehetett esélye legyőzni az oszmán csapatokat, ugyanakkor a majdani szövetségesek közötti összeütközés veszélyét hordozta az a tény, hogy az egyes államok területi igényei, geopolitikai törekvései több esetben is keresztezték egymást.

A szerb fél legfontosabb partnere kezdetben Görögország volt, amely magának akarta Makedóniát, és emellett a bolgár területek felosztása mellett szállt síkra. Szerbia szintén igényt tartott a makedón régióra, továbbá Koszovót, Boszniát és Hercegovinát követelte anélkül, hogy figyelembe vette volna bármely területen is az etnikai arányokat vagy esetlegesen az egyes népek önrendelkezésének jogát (Jelavich B. 2000). A szerb tárgyalások elsőként mégsem Görögországgal, hanem Montenegróval vezettek eredményre. 1866-ban a két autonóm állam megegyezett a Porta elleni közös felkelésük összehangolásában, és az egységes szerb nemzet létrehozásának szükségességében. A szövetséghez 1867-ben csatlakozott Görögország, majd 1867-ben Románia is. Az említettekén kívül a szerb és a montenegrói udvar a koszovói, észak-albániai és makedóniai albánokkal is aktív oszmánellenes kapcsolatot tartott fenn. E kapcsolatokat az információszerzés és a leendő hadmozdulatok összehangolása érdekében működtették, és azok a 19. század második felében már nem csak a keresztény, hanem a muszlim hitű albán lakosságra is kiterjedtek.

1875-ben felkelés tört ki Hercegovinában, amely áterjedt a nemzeti mozgalom szempontjából később ébredő Bulgária területére is. Szerbia a kedvező helyzet kihasználva Montenegróval együtt hadat üzent az Oszmán Birodalomnak, elsősorban Bosznia és Hercegovina megszerzésének reményében. Csapataik nagy része éppen ezért a boszniai területen volt lekötve, ugyanakkor, bár gyakorlatilag igen hamar vereséget szenvedtek, Oroszország háborúba való belépésével hadseregük déli része elfoglalhatta Ništ és környékét, illetve előrenyomulhatott Koszovó irányába is. A niši szandzsákban a szerb csapatok tisztogató hadműveletekbe kezdtek az etnikai arányok tudatos megváltoztatásának szándékával, aminek következtében több 10 000 főnyi muszlim hitű tömeg menekült el a területről. A menekültek nagy része Koszovóban talált menedéket, ugyanakkor mivel rendkívül mostoha körülmények közé kerültek és semmiféle támogatásban sem részesültek, ezért hamarosan a dühük az újonnan szerveződő vilajet szerb lakossága ellen fordult, amely ennek hatására 1878 és 1912 között – jórészt

Szerbiában keresve kedvezőbb lehetőségeket – tekintélyes számban hagyta el a térséget (Csaplár-Degovics K. 2007).

Miközben a szerb hadsereg operációs hadműveleteket hajtott végre Koszovóban, az Oszmán Birodalom és Oroszország 1878. január 31-én aláírta a fegyverszüneti megállapodást, amely a szerb csapatokat Koszovón kívülre rendelte vissza. Ezt követően március 3-án San Stefanóban – a nagyhatalmak körében felháborodást váltva ki – sor került a békeszerződés aláírására is, amely Bulgáriának juttatta Makedóniát és Trákia nagy részét, valamint egyes kelet-szerbiai területeket. Montenegró több mint háromszorosára növelhette territóriumát, miközben Szerbia kitűzött céljának csak kis részét megvalósítva Mitrovicáig tolta előre határát. Koszovó legnagyobb része így oszmán kézen maradt.

A nagyhatalmi nyomásra Berlinben 1878. június-július időszakában tartott kongresszus átrajzolta a Balkán-félsziget térképét, elsősorban az Osztrák-Magyar Monarchia érdekeinek megfelelően. Amellett, hogy a megállapodás megszüntette és feldarabolta az orosz hídfőállásnak tekinthető Bulgáriát, illetve elismerte Szerbia, Románia és Montenegró függetlenségét, tulajdonképpen egyik balkáni államnak sem engedélyezte, hogy megvalósítsa eredeti elképzeléseit. Szerbia viszonylag kis területi nyereség mellett – amely magában foglalta a niši, a piroti, a vranjei és a toplicei körzetet –, elvesztette a korábban neki ítélt Észak-Koszovót, így a vilajet teljes területe az Oszmán Birodalom fennhatósága alatt maradt.

Az Oszmán Birodalom a berlini kongresszus után még általa uralt európai területét 7 nagyobb közigazgatási egységbe szervezte, amelyek közül négyben, a koszovóiban, a skodraiban, a janinaiban és a bitolaiban a lakosság tekintélyes részét az albán etnikum képezte. Maga Koszovó tehát ekkor lett először valódi közigazgatási-adminisztrációs egység, területe azonban a mai Koszovóénál jóval kiterjedtebb volt. Északnyugaton magában foglalta a Szandzsákot, míg délkeleten mélyen benyúlt a mai Macedón Köztársaság területére, így magában foglaltat Üszkübot vagyis Skopjét is. Nem sokkal a koszovói vilajet felállítását követően, vagyis az 1890-es évek közepén végrehajtott oszmán összeírás szerint a tartomány lakosságának több mint felét, mintegy 57,3%-át a muszlimok tették ki.

Az albán nép rovására irányuló szerb-montenegrói-görög-bolgár terjeszkedési szándék már 1878 tavaszán titkos albán mozgalmat indított Abdul Frashëri irányításával, amelynek a legelőkelőbb albán egyházi és világi előkelők, illetve értelmiségiek vezetésével hamarosan Prizren lett a központja. Ennek a Prizreni Ligának nevezett mozgalomnak nem titkolt célja volt, hogy a többségében albánok lakta területekből, vagyis a koszovói,

skodrai, janinai és a bitolai vilajetből egyetlen territoriális-adminisztratív egységet kovácsoljon. E fő célkitűzés mellett a liga szintén fontos törekvései közé tartozott az említett területen az idegen hivatalnokok albán nyelvtudásának követelése, az albán nyelv iskolai bevezetése, és egy olyan albán kormányzat felállítása, amely a szükséges reformokat keresztülviszi és az ezekhez szükséges pénzügyeket kezeli.

A kezdetektől fogva két szárnyból, vagyis a muszlim vallás fontosságát hangsúlyozó és erőteljesen oszmánbarát, illetve a vallási hovatartozást figyelmen kívül hagyó, az albán egységet hangoztató vonulatból álló mozgalom a berlini kongresszus idején egy, az említett követeléseket tartalmazó memorandumot juttatott el a nagyhatalmakhoz, amely azonban semmiféle támogatásban sem részesült. E két szárnyból kezdetben a pasák, bégek és egyházi vezetők által vezetett konzervatív, muszlim irányzat, majd a későbbiekben az említett nacionalista, Frashëri vezette csoportosulás vált dominánssá. A liga vezetősége gyakorlatilag egyfajta központi bizottságként működve gondoskodott a hadsereg felállításáról és az adók beszedéséről, illetve a regionális bizottságok létrehozásáról. E regionális központok közül, a skodrai bizottság 1878. június 18-án az angol külügyminiszternek küldött levelében a következőt írta: „Az albán nép, legyenek akár katolikusok, pravoszlávok vagy muszlimánok, gyűlölik az oszmán uralmat és minden más idegen elnyomást is” (Horvat B. 1988 p. 29.).

Nem sokkal a berlini kongresszus után a ligának minden szervezőképességére szüksége volt annak érdekében, hogy megakadályozza a nagyhatalmak döntése alapján az albánok lakta Plav és Gusinje Montenegró általi bekebelezését. Az oszmán hadsereg visszavonult, de a helyükre áramló albán csapatok megakadályozták a két település elfoglalását. A nagyhatalmak ekkor Hoti és Gruda átadásával kárpótolták volna Montenegrot, az előbbi események azonban megisméltődtek.

1879 júliusában a liga ülésén elhatározták, hogy a vilajetek városaiban háttérbe szorítják az oszmán vezetőséget, és bár semmiféle külső nagyhatalmi támogatást nem élveztek, ennek ellenére még ebben az évben a kezükbe vették Đakovica, Peć, Mitrovica, Prizren, Peč, és Vučitrn települést. 1880-ban a muszlim és katolikus fél közötti megegyezés alapján az albán fél erőteljesen radikalizálódva a szultántól már azt követelte, hogy a török hadsereg és a hivatalnokok hagyják el az albán területet, és maguk választhassanak fejedelmet. Követeléseik gyakorlatilag megegyeztek az 1813-as kragujeváci szerb szkupstina céljaival. A liga az oszmán reakciót be sem várva gyors akcióba kezdett, és rövid időn belül kiszorította Észak-Albánia és Koszovó nagyobb városaiból az oszmán katonaságot és hivatalnokokat. Nem sokkal ezután azonban a porta

az egyre nyíltabbá váló albán lázadás leverése mellett döntött, ennek érdekében pedig nagyszámú reguláris hadsereget küldött a térségbe. Prizren 1881 áprilisában elesett, a liga vezetőit letartóztatták, és több mint 3000 felkelőt, összeesküvőt deportáltak Kis-Ázsiába. Végül együttes török és nagyhatalmi nyomásra az albánok Montenegróval szemben is meghátrálásra kényszerültek, amely végső megoldásként 1881-ben Ulcinjt vehette birtokba.



13. ábra: Koszovó vilajet elhelyezkedése a balkáni vilajetek rendszerében 1900 körül
forrás: Altic S. M. (2006)

A rövid életű Prizreni Liga tevékenysége – összességében annak ellenére, hogy fő céljait nem tudta megvalósítani – jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy Görögország és Montenegró az eredeti elképzelésénél jóval kisebb albánok lakta területet tudott csak magához csatolni. Ennél is nagyobb jelentősége volt azonban annak, hogy az albánok körében elhintette az autonóm és független Albánia gondolatának magvát. Ezáltal első és igen fontos állomásává

vált a modernkori Albánia történetének, hiszen a liga tevékenysége jelentette az albán nemzet formálódásának első igazi lépését.

Ezzel egyidejűleg a berlini kongresszus, bár elsősorban az Osztrák-Magyar Monarchia igényeihez igazodva csak mérsékelt, de mégis teret engedett a szerb területi követeléseknek. A területszerzés ténye és annak mérsékelt volta, ellentétes eredőből de mégis egyesülve szította azt a szerb részről egyre erőteljesebben jelentkező, jórészt gazdasági és geostratégiai okok által inspirált vágyat, hogy a frissen függetlenedett landlocked Szerbia tengerparti területhez jusson, vagyis korridorra tegyen szert. Természetesen ez a korridor, vagyis a legrövidebb út a tengerhez Koszovón keresztül vezetett, hiszen Montenegró irányába a Novi Pazari szandzsák zárta el az utat, amely egyelőre a Monarchia kezében volt. Így a tengeri kijárat megvalósításának legfőbb akadályát egyelőre maga a formálódóban lévő albán nemzet jelentette.



14. ábra: Szerbia területgyarapodása 1804 és 1919 között
forrás: Altić S. M. (2006)

A Prizreni Liga szétverése ellenére azonban továbbra is napirenden maradt az albán-kérdés, rendszeresen voltak a lázadások. 1884-ben Prizrenben tört ki felkelés a lakosság összeírása miatt, 1885-ben pedig az adók növelése és a fegyverek összegyűjtése váltott ki ellenállást Koszovóban. 1899-ben a Prizreni Liga mintájára létrehozták a Peći Ligát, az 1893-as peći felkelés irányítójának, Haxhi Mulla Zekának a vezetésével. Az oszmán kormányzat azonban annak ellenére, hogy a liga nagyobbik része tulajdonképpen az Oszmán Birodalom egyben tartása mellett állt ki, és azon belül kívánta megreformálni az albán viszonyokat, már 1900-ban feloszlatta a mozgalmat. 1901-ben és 1903-ban Koszovóban ismét fegyveres ellenállás bontakozott ki, de az albánok ebben az évben tevékenyen vettek részt a monasztiri vilajetben a makedónok által kirombantott Illés-napi felkelésben is. 1905-ben Bitolában titkos bizottság jött létre az albán területek felszabadításának reményében, majd három évvel később az „ifjútörökök” forradalma rejtette magában a megújulás lehetőségét.



15. ábra: Területi változások a Balkánon 1878 és 1913 között
 forrás: História. 2007. XXIX. évf. 2. szám.

A mozgalmat igen nagy arányban támogatta a koszovói és a bitolai vilajet albán lakossága, de annak vezetőségében is tekintélyes számban voltak jelen albán katonák és hivatalnokok (Horvat B. 1988). A korábbi ígéretek ellenére azonban az ifjútörök mozgalom nacionalista pántörök irányzattá változott, amely az albán kulturális, gazdasági és politikai követeléseket figyelmen kívül hagyta. Ennek hatására 1910-től ismételten felerősödött az albán ellenállási mozgalom. Hasan Prishtina és Ismail Qemqal irányításával a török parlamentben meghirdetett politikai követelések konkrét megvalósítását a Đakovicában és környékén kitört felkelés kívánta véghez vinni.

A felkelők minden eddiginél nagyobb sikereket értek el, 1912 augusztusában 30 000 fős sereggel bevették Szkopjét, a török kormány pedig rákényszerült a követelések elfogadására. A koszovói felkelők harcolták tehát ki az autonómiát a birodalomban élő valamennyi albán számára.

Az Oszmán Birodalom fennállásának utolsó állomásához érkezett, az albán sikereken felbuzdult balkáni országok 1860-as, 1870-es években kötött szövetsége újraéledt a birodalom európai területeinek felosztása és egyben saját nacionalista céljaik megvalósításának érdekében. Az 1912-13-ban zajló Balkán háborúk elején a szerbek rövid idő alatt elfoglalták a történelmi Koszovót, Makedónia központi területeit valamint a későbbi Albánia középső részét, miközben a montenegrói csapatok Skodrát, Görögország pedig a déli albán térséget vette birtokba. Az albánok által lakott területek csak kis része maradt független.

A kényszerítő és megváltozott körülmények hatására Vlorában november 28-án az albán nemzetgyűlés a függetlenség mellett tette le voksát, Ismail Qemqal pedig megalakította új kormányát. A független Albánia létrejöttét végül a második Balkán-háborút lezáró bukaresti egyezmény hagyta jóvá, a végleges albán határokat pedig az 1913. december 7-i firenzei jegyzőkönyv jelölte ki. Az újonnan megalakult albán állam, amely nagyjából 29 000 km² kiterjedésű volt, és 800 000 lakost mondhatott magáénak, jelentős albánok lakta területekről volt kénytelen lemondani. Ezek közül a legnagyobb érvágást természetesen a Pristina központú Koszovó elvesztése jelentette.

A két Balkán-háború jelentősen átrendezte a Balkán térképét és az erőviszonyokat. Szerbia kiterjesztette fennhatóságát Vardar-Makedóniára, Koszovón és a Novi Pazari szandzsákon pedig Montenegróval volt kénytelen osztozni. Az oly fontos Észak-Albániát és ezzel együtt az adriai kijáratot az Osztrák-Magyar Monarchia és Olaszország ellenállása miatt nem sikerült megszereznie, ugyanakkor a francia és orosz törekvések megakadályozták az osztrákok által támogatott Nagy-Albánia létrehozását is. A

Montenegró és Szerbia között húzódó koszovói határ ezután jórészt a Fehér-Drim vonala mentén futott, Klinánál elkanyarodott északkeletre Đurđevik mellett, majd a Djevića és a Mokra gora hegyvonulatait követte. Koszovó délnyugati része, beleérve Vrbnicát és Koritnikot egyelőre Albánia része lett, majd az 1919-ben végrehajtott határkorrekció keretében a területet Koszovóhoz csatolták. Görögország bekebelezte az Égei-Makedóniát és Epiruszt, beleértve az albánok számára kiemelkedő jelentőséggel bíró Janinát is, míg a bolgárok a Pirini-Makedóniára, Nyugat-Trákiára, Románia pedig Dél-Dobruzsára tette rá a kezét. A nagy vesztes Oszmán Birodalom európai territóriumai visszaszorult Kelet-Trákia területére.

5.5. Független Albánia, függő Koszovó

A nem sokkal a Balkán-háborúk után kitört I. világháborúban az Osztrák-Magyar Monarchia, Németország, az Oszmán Birodalom és Bulgária, illetve Oroszország, Franciaország, Nagy-Britannia, Szerbia, Montenegró, Belgium, Olaszország és Románia hadseregei feszültek egymásnak. Közvetlenül a háború elején Szerbia és a frissen létrejött Albánia között határ menti összecsapások kezdődtek. Az albán felkelőket Bécs támogatta és pénzelte, mivel az Osztrák-Magyar Monarchia a szerb hadsereg megosztásában volt érdekelt. Ennek megfelelően 1914-ben Koszovóban is szerbellenes albán felkelés vette kezdetét, ugyanakkor Albániában a háború idején teljes káosz uralkodott, és hol az antantpárti erők, hol a központi-hatalmakat támogató erők összpontosították kezükben a hatalom nagyobb részét. Még 1914 márciusában megérkezett a nagyhatalmak által kiválasztott Wilhelm von Wied herceg, aki azonban mindössze hat hónapi uralkodás után el is hagyta az országot. Az albán politikai események erős embere ezután Esad Toptani lett, aki 1914-ben, majd 1915-ben megállapodást kötött az Antanttal és Szerbiával a kölcsönös együttműködésről. A Szerbiával kötött megállapodás előírta a két ország szövetségét, Esad pasa uralkodói ambícióinak támogatását, és kisebb határkorrekciót is megállapított Szerbia javára.

1915 őszén a helyzet jelentősen megváltozott Bulgária háborúba való belépésével. A harapófogóba szorított szerb hadsereg megkezdte a visszavonulást Montenegró és Albánia hegyein keresztül a tengerpartra, majd a háború végéig Korfu szigetére húzódott vissza. A német, az osztrák-magyar és a bolgár erők elfoglalták Szerbia, Koszovó, Montenegró és Albánia teljes területét. Koszovót három megszállási zóna között osztották fel. Metohija az Osztrák-Magyar Monarchia montenegrói, a Mitrovicát és Vučitrnt is magában foglaló kisebbik koszovói rész pedig a Monarchia szerbiai megszállási

övezetének része lett. Koszovó nagyobbik részét – beleértve Priština, Prizren Gnjilane, Uroševac és Orahovac településeket is – a Bulgária által megszállt és bekebelezett Makedóniához csatolták (Bataković, D. 1989). Ez a helyzet állt fenn egészen 1918-ig, amikor is a területet a francia és a szerb csapatok vették birtokukba.

A háború után Koszovó az 1918. december 1-én kikiáltott Szerb-Horvát-Szlovén királyság keretei közé került, amelynek peremterületeként közvetlen szomszédja lett Abániának. Az 1919 januárjában megkezdődő Párizsi békekonferencia egyik legnagyobb vitáját éppen az ezen a területen futó határ, vagyis a koszovói és albán határ megállapítása váltotta ki. Ennek meghatározásában Franciaország és Nagy-Britannia játszott a vezető szerepet, természetesen a wilsoni önrendelkezési elvet figyelmen kívül hagyva. Albánia a béketárgyalások alatt nehéz időket élt át, hiszen Olaszország a londoni megállapodás szerint igényt tartott területére, míg Görögország a déli, a Szerb-Horvát-Szlovén királyság pedig az északi vidékeket követelte. A helyzetet tovább bonyolította, hogy 1919-ben Olaszország és Görögország titkos megállapodást kötött, amelyben elismerték egymás igényeit. Ezek szerint Görögország megkapta volna Dél-Albániát és Trákiát, míg Itáliát a maradék Albánia illette volna meg. 1920-ban Clemanceau és Nitti egyezsége alapján Olaszországnak Isztria, a Szerb-Horvát-Szlovén királyságnak pedig Észak-Albánia jutott volna, míg a maradék Albániát Görögország és Itália oszthatta volna fel egymás között. Végül az albán politikusok hatékony fellépése és Woodrow Wilson amerikai elnök ellenkezése miatt a terveket nem sikerült megvalósítani, Albánia sikeresen őrizte meg függetlenségét. Az 1913-as határokat visszaállították, egyetlen helyen végeztek kisebb határkiigazítást: Žur és Vrbnica településeket és környéküket Albániától elcsatolva Koszovóhoz illesztették (Horvat, B. 1988).

Koszovó beolvasztása az Szerb-Horvát-Szlovén királyságba egyáltalán nem ment végbe zökkenőmentesen, a gerillaalakulatok ellenállásának leverése egészen az 1920-as évek közepéig elhúzódott. A helyi albán lakosság számára a kollektív kulturális jogokat nem, csak az egyéni szabadságjogokat biztosították. Az albánok ennek megfelelően az állami iskolákban anyanyelven nem tanulhattak, hiszen az oktatás hivatalos nyelve az államnyelv, vagyis a szerb volt.

Az egykor viszonylag gazdag, legalábbis jelentős ásványkincsekkel rendelkező koszovói terület a bekebelezésétől kezdve Jugoszlávia legfejletlenebb, legelmaradottabb területének számított. Az egy főre eső nemzeti jövedelem 1926-ban nem érte el a Szerb-Horvát-Szlovén királyság átlagának felét sem. A Koszovóban uralkodó bizonytalan viszonyok miatt a térség nem volt vonzó a külföldi tőkebefektetők számára, és egyelőre az

állam sem mutatott nagyobb hajlandóságot a terület felzárkóztatására. Az egyetlen nagyobb volumenű állami tevékenységet, fejlesztést a két világháború közötti időszakban a vasútépítés jelentette, aminek következtében 1931-re összeköttetést teremtettek Szerbia és Koszovó között, illetve 1936-ra kiépítették a Koszovót harántirányban átszelő Kosovo Polje-Peć vasútvonalat (Bíró L. 2007).

Az országot már 1922-ben a közigazgatás erőteljes átszervezésével igyekeztek központosítani. A reform jegyében ez év júniusában a királyság teljes területét 33 körzetre, úgynevezett oblasztra osztották, miközben a történeti tartományok egy részét eltörölték. Az alacsonyabb közigazgatási egységek döntési jelentősége csökkent, az igazi hatalom ezután a király által a kerület élére kinevezett főispánok kezében összpontosult. A koszovói terület legnagyobb része, vagyis Kosovo polje, Priština és Dél-Koszovó Prizrennel együtt az új közigazgatási rendszerben a Prištinai-oblaszt részét képezte. Nyugat-Koszovó Pećtyel és Đakovicával együtt ezután a Cetinje központú Crna Gorai-oblaszt, Észak-Koszovó Vučitrn és Mitrovica településeket is beleértve a Čačaki-oblaszt, Délkelet-Koszovó Gnjilane településsel a Vranjei, Koszovó legdélibb része Kačanikkal együtt pedig a Skopjei-oblaszt területéhez tartozott. A központi kormányzat tehát Koszovó öt kerület közötti felosztásával igyekezett csökkenteni bárminemű komolyabb, nacionalista töltetű albán mozgalom, illetve lehetséges felkelés kialakulását.

1929-ben a király, Alexander Karađorđević a kialakult rendkívüli helyzetre hivatkozva hatályon kívül helyezte az alkotmányt, minden hatalmat saját kezébe vont össze, és az ország nevét Jugoszláv királyságra változtatta. Az addig fennálló közigazgatási rendszert megszüntették, az országot 9 bányságra tagolták. A koszovói területet három bánység között osztották fel. Ennek következtében a korábban a Crna Gorai-oblaszthoz tartozó Nyugat-Koszovó a Zetai bánységhez, az északkeleti rész a Morava bánységhez, míg a maradék terület Makedóniával együtt a Vardar bánységhez került. Koszovó területének ezen megosztottsága csak 1941-ben, az ország megszállásával és megszállási övezetekre tagolásával változott meg.

A koszovói terület ismételt bekebelezése után, 1919-ben azonnali agrárreformhoz kezdtek, amelynek egyfelől a feudális viszonyok felszámolása, illetve a nincstelének földhöz juttatása, másrészt a kolonizáció elősegítése volt a célja. Ez tulajdonképpen az államhoz hű elemek áttelepítését jelentette a királyság más vidékeiről Koszovóba, az etnikai viszonyok megváltoztatása, vagyis a terület elszerbesítése és az asszimiláció elősegítése érdekében.

Maga a kolonizáció három lépésben ment végbe. A betelepítés első fázisában 1919 és 1920 között, vagyis közvetlenül a háború után egyelőre csak néhány száz családot telepítettek át, és minden egyes család annyi földet kapott, amennyit meg tudott művelni. A második fázisban 1921 és 1931 között a betelepített családok száma jelentősen megemelkedett, de az új jövevények még nem hatoltak be az albán falvak területére. Köztük elsősorban a legelők, erdők és cserjések kerültek szétosztásra, vagyis olyan földek, amelyek korábban nem álltak művelés alatt.

A helyzetet alapvetően a déli területek betelepítéséről szóló 1931. évi törvény változtatta meg, mivel az mind a betelepülők tömegét, mind a kolonizáció módszerét tekintve változást hozott. Az 1931 és 1941 közötti harmadik fázis időszakában a betelepülők földjei behatoltak az albán falvak területére, ezzel megváltoztatva a korábban homogén falvak etnikai viszonyait. Újdonságnak és egyben a helyzet radikalizálódásának számított, hogy most már sor került egyes albán földek kisajátítására is, amellyel az ezáltal ellehetetlenült viszonyok közé került albánok Albániába és Törökországba való kiköltözését próbálták elérni. 1936 után a törvénytelen ségek odáig fajultak, hogy pénzzel bármelyik szerb el tudta érni, hogy megkapja azt az albán földterületet, amelyre igényt tartott.

A Koszovót a két világháború időszakában elhagyó albánok számára vonatkozóan különböző, 30 000-45 000 fő közötti ingadozó becslések láttak napvilágot (Đuretić, V. 1989, Žerjavić, V. 1990). A kiköltözők helyére áramló szláv telepések többsége Montenegróból, Szerbiából, Likából és Hercegovinából érkezett. 1931 után a hivatalos szervek és a kiküldött politikusok is az albán lakosság ellen uszítottak, aminek következtében az új telepések feljogosítva érezték magukat arra, hogy az albánokat a helyi hatalommal együtt másodrendű állampolgárokként kezeljék. Ennek következtében a már korábban is létező szerb-albán ellentét mindkét részről fokozódott.

Az 1930-as évek végén a jugoszláv kormány kitelepítési tervet dolgozott ki és ennek keretén belül megegyezett Törökországgal, hogy 1939 és 1944 között 40 000 muszlim hitű családot, vagyis mintegy 250 000 embert telepítenek át Törökország területére. A terv végül nem valósult meg, mivel a jugoszláv kormány nem tudta előteremteni a Törökországnak fizetendő fejpénzek összegét, másrészt az időközben kitört II. világháború a további együttműködést lehetetlenné tette. A tervezett megállapodás természetesen kiszivárgott, arról nem csak az albán vezetők és értelmiségiek, de az egyszerű nép is tudomást szerzett. A kitelepítés lehetősége, a földek kisajátításával

kapcsolatos félelmek és az a tény, hogy az albánok, illetve a muszlim hitűek Koszovóban csak másodrendű állampolgárok lehettek, jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy az első Jugoszlávia szétesését és a megszálló csapatok bevonulását az albánok lelkesen üdvözlötték.



16. ábra: Koszovó és környezete (1918-1941)
forrás: História. 2007. XXIX. évf. 2. szám.

A második világháború előhangjaként 1939 áprilisában Olaszország megszállta és protektorátusává tette Albániát, az 1928 óta uralkodó Ahmet Zogu családjával együtt külföldre menekült. A két ország perszónálunióra lépett egymással, Viktor Emanuel az etióp császári cím mellé az albán királyi címet is felvette (Kitanics M. 2007). Nem sokkal ezután, szeptemberben kitört a II. világháború, amely 1941-ben áterjedt Jugoszlávia, és ezzel együtt Koszovó területére is. Dušan Simović repülőtábornok március végén, közvetlenül azután, hogy országa csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez, magához ragadta a hatalmat és megtagadta a Németországgal való együttműködést. Ennek hatására április 6-18. között Németország, Olaszország, Bulgária és Magyarország megszállta Jugoszláviát.

A koszovói terület felosztása, vagyis a megszállási övezet határának kialakítása körül Olaszország és Németország között komoly vita alakult ki, mindketten maguknak akarták ugyanis Trepča rendkívül értékes ólom- és cinkbányáinak hasznosítását. A tárgyalások eredményeként végül Trepča Németország kezébe került, míg viszonzásul Olaszország Priština városát kapta meg (Malcolm, N. 1998). A megállapodások eredményeképpen viszonylag gyorsan megtörtént Koszovó ismételt felosztása. Németország az ásványkincsekben gazdag északi területeket szállta meg, Bulgária egy keskeny keleti sávot, míg Olaszország Prištinán kívül ezután magáénak mondhatta Lipljan, Gnjilane, Suva Reka, Đakovica és Peć településeket, illetve Makedónia nyugati részét, beleértve Tetovót és Debrát is. Koszovó nagy része tehát 1941-ben olasz megszállás alá került, augusztus 12-én pedig a területet egyesítették Albániával, aminek eredményeként a történelem folyamán először jött létre Nagy-Albánia. A németek az általuk megszállt északi részen a hatalom nagy részét átengedték a Xhafer Deva vezette albán nacionalisták kezébe. Az albánok a német és olasz megszállási övezetekben megkezdték a szláv lakosság ellen irányuló tisztogató műveleteiket, aminek hatására csak 1941 első hónapjaiban mintegy 20 000, főként a két világháború között beköltözött telepesnek kellett elhagynia a területet. Az elnéptelenedett falvak házait felgyújtották, ezzel akadályozva meg a kolonisták esetleges visszatérését (Malcolm N. 1998).

A koszovói területen – a korábban felsorolt indokok következtében, illetve annak a nyilvánvaló ténynek köszönhetően, hogy annak nagy része bár idegen hatalom bábáskodása alatt, de mégis egyetlen nemzetállamban egyesült –, a megszállókkal szembeni jelentősebb ellenállás nem alakult ki. A partizánmozgalom 1941-től ugyan jelen volt a területen, erejéből azonban általában csak a bányák működését és az akadálytalan közlekedést ellehetetlenítő szabotázsakciókra futotta.

1943 szeptemberében Olaszország összeomlásával a helyzet jelentősen megváltozott, Albánia és az olasz megszállási övezet főbb városait és közlekedési csomópontjait a német hadsereg szállta meg, amely leginkább a közlekedés, vagyis a szállítási útvonalak további zavartalanságának biztosításában volt érdekelt. Mivel úgy látták, hogy ehhez szilárd rendre van szükség, ezért elismerték Nagy-Albánia függetlenségét, és a legfőbb hatalmat a már említett Deva belügyminiszter kezébe helyezték. Ezzel egyidejűleg a megalakult Második Prizreni Liga legfőbb céljának az Albániából, Koszovóból és Nyugat-Macedóniából létrejött, és immár tulajdonképpen független állam fennmaradásának biztosítását tartotta. Ennek érdekében a nacionalista

albánok és a németek segítségével létrehozott Szkander bég SS-hadosztály, tömegével üzte el és gyilkolta meg a Nagy-Albánia területén élő pravoszláv hitű szláv lakosságot.



17. ábra: Koszovó és környezete 1941 és 1943 között
forrás: forrás: História. 2007. 2. szám.

Miközben 1944-ben szeptemberében a Vörös Hadsereg kelet felől közeledett Koszovó felé, a német csapatok megkezdték a visszavonulást Makedónián, Szerbián és Koszovón keresztül Bosznia irányába. Októberben a szovjet és bolgár hadsereg egységei behatoltak Dél-Szerbiába, majd az időközben megerősödött, 1943-ban létrehozott Nemzeti Felszabadítási Hadsereg segítségével megtisztították az ellenséges erőktől Koszovót és Albániát is.

5.6. Koszovó a második Jugoszláviában

Jugoszlávia teljes területét csak komoly harcok árán, 1945 májusára sikerült felszabadítani. Ebben az időben a titói vezetés már határozott elképzeléssel rendelkezett az ország felépítésére vonatkozóan, mivel annak berendezkedéséről a főbb irányvonalakat a Jugoszláv Népfelszabadító Antifasiszta Tanács már 1943 novemberében, a Jajcében tartott gyűlésén meghatározta. Ezen a tanácskozáson döntöttek a második Jugoszlávia föderatív

felépítéséről, illetve arról, hogy Szerbia, Horvátország, Szlovénia, Crna Gora, Bosznia-Hercegovina népeinek – beleértve a kisebbségeket is – azonos jogokat adnak (Sokcsevićs D-Szilágyi I.-Szilágyi K 1996). Mindezt figyelembe véve a háború után az országot 6 köztársaságra osztották, melyek a következők voltak: Szerbia, Horvátország, Szlovénia, Bosznia-Hercegovina, Crna Gora és Makedónia.



18. ábra: Jugoszlávia. szerk.: Kovács G.

Koszovó „felszabadítása” után egészen 1945 júliusáig a terület státuszának kérdése rendezetlen volt. Ebben a hónapban a Prištinában összegyűlt területi szkupstina a Szerbiával való egyesülés mellett szavazott. Nem sokkal ezután 1945. szeptember 3-án a szerb szkupstina döntést hozott Szerbia adminisztratív felosztásáról, aminek keretében felállították Koszovó-Metóhija Autonóm Körzetet. Ennek következtében a végleges rendezés szerint a hat tagköztársaság mellett Szerbián belül létrejött egy autonóm körzet, illetve egy autonóm tartomány is (Vajdaság Autonóm Tartomány). A föderációban lévő négy hivatalos nyelv, vagyis a szerb, a horvát, a szlovén és a macedón mellett, az autonóm tartományban és körzetben a magyar és az albán nyelv is hivatalos státuszt kapott.

A II. világháborút követő első években, egészen 1948-ig Albánia és Szerbia között rendkívül szoros kapcsolat volt, amelyet csak megerősített az 1946-ban kötött barátsági,

együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés. A szoros viszony egyrészt összefüggött azzal, hogy az albán kommunista mozgalom jugoszláv bábáskodással jött létre, így a két állam vezető elitjét erős kapcsolatok fűzték egymáshoz, másrészt a nyugattól egyre inkább távolodó Albánia gazdaságilag is rá volt utalva erősebb szomszédja segítségére. A szoros kapcsolatok tehát, amelyben erőteljes jugoszláv hegemonia érvényesült, nem csak, illetve nem feltétlenül baráti viszonyt, hanem egyfajta kényszert is jelentettek.

A Tito által a háború után felkarolt és szorgalmazott balkáni föderáció esetleges megvalósulása, amely Albánia és talán Bulgária Jugoszláviához csatlakozását jelentette volna, az albán kérdés különböző megoldási lehetőségeit hordozta magában. E megoldások között szerepelt egyrészt Albánia felvétele hetedik tagköztársaságként, de felmerült a gondolata az albán területek, vagyis Albánia és Koszovó egyesítése Jugoszlávia keretein belül. 1948-ban azonban, amikor Jugoszláviát kizárták a Kominformból, a helyzet gyökeresen megváltozott. Albániából hazaküldték a jugoszláv tanácsadókat, a gazdasági és egyéb kapcsolatokat megszakították. Az ország a Szovjetunió vezette Jugoszlávia ellenes blokk mellett kötelezte el magát, az Enver Hoxha irányította pártvezetés ezután nyíltan támogatta a jugoszláviai albánok nacionalista és irredenta törekvéseit (Juhász J. 2008)

A szerb kormány és a biztonsági erők viszonyulása a koszovói albánokhoz bizonyos tekintetben hasonlított az első Jugoszláviában tapasztaltakhoz, ugyanis akár a két világháború között, a II. világháború után is erőteljes megfigyelés és ellenőrzés alatt tartották a térség lakosságát. A bizalmatlanság oka nyilvánvalóan a muszlimok és a szerbek közötti több évszázados küzdelem, és az ebből fakadó azon, valószínűleg nem alaptalan gyanú volt, hogy az albánok nem tanúsítanak a központi hatalom és a köztársaság, illetve az államszövetség iránt lojális magatartást. Másfelől viszont az albánok előtt kedvezőbb lehetőségek nyíltak meg, hiszen mint az autonóm körzet lakóinak, joguk volt iskolákat létesíteni és fenntartani, illetve albán nyelvű napilapokat, folyóiratokat és könyveket kiadni. Az 1950-es években főiskolát, majd 1960-ban egyetemet hoztak létre Prištinában (Bíró L. 2007). 1963-ban az autonóm körzetet tartományi rangra emelték, majd ezt követően az 1967 és 1971 közötti alkotmányreformok a tartomány kifejezést a közigazgatási egységen túli valódi jogkörökkel kezdték megtölteni.

1967-ben a horvátok, illetve a horvát értelmiség első komolyabb megmozdulására került sor, amikor is az önálló horvát nyelv elismerését valamint annak iskolai bevezetését követelték. 1968-ban Belgrádban szerveztek tüntetést, de ugyanebben az időszakban a macedónok is felemelték hangjukat a gazdasági helyzetükkel és a központi támogatásokkal

való elégedetlenségük következtében, valamint a szerb hegemoniától és az állítólagos nagyszerb törekvésektől való félelmükben. Az egyes tagköztársaságokban uralkodó hangulatot, vagyis a kedvező helyzetet kihasználva, 1968-ban a koszovói albánok is demonstrációba kezdtek. Első alkalommal hangoztatták azt a követelésüket, hogy Koszovó kapjon köztársasági státuszt. A szerb vezető elit viszont úgy látta, a követelés nem más, mint az elszakadás felé vezető első lépcsőfok, hiszen a köztársasági státusszal együtt járó önrendelkezési jog, elvileg lehetővé tette volna a terület Jugoszláviától való elszakadását, amelyet majd a Szerbiáról való leválás és esetleg az Albániával való egyesülés követett volna. A tüntetéseknek, ha csak kisebb előrelépésként is, de meg lett az eredménye, mivel a tartomány nevéből elhagyták az albánok által sérelmezett Metohija megnevezést, illetve a közigazgatási egység önálló zászlót kapott.



19. ábra: Koszovó és környezete a második Jugoszláviában
forrás: forrás: História. 2007. 2. szám.

A megkezdett folyamatban újabb jelentős lépését jelentett az 1974-es alkotmány. Ebben az új szövetségi alkotmányban ugyanis Koszovót nem egyszerűen Szerbia részeként határozták meg, hanem mint a jugoszláv föderáció olyan alkotórészét, amely Szerbia közvetítése nélkül közvetlenül is képviselheti magát a szövetségi szervezetekben.

Koszovónak ezáltal saját tartományi alkotmánya, szkupstinája és elnöke lett. A tartománynak a továbbiakban jogában állt saját alkotmányát megváltoztatni, valamint részt vehetett a szövetségi és a köztársasági alkotmány módosításában, illetve tartományi törvényeket is alkothatt, ez utóbbiaknak azonban összhangban kellett állniuk a szövetségi és köztársasági törvényekkel. Egyidejűleg az új alkotmány azt is lefektette, hogy a köztársasági alkotmányt csak a tartományi szkupstina együttműködésével és jóváhagyásával lehet megváltoztatni. Bár Koszovó nem kapott önrendelkezési jogot, mégis a szövetségi alkotmány lehetővé tette, hogy olyan politikai és gazdasági jogai legyenek a területnek, mint egy tagköztársaságnak. Ennek következtében a Koszovói Autonóm tartomány 1974-től ha jogilag nem is, de gyakorlatilag köztársasági jogokkal rendelkezett.

A II. világháború utáni korszakot Koszovóban összességében erőteljes és hirtelen népességnövekedés, részben a nem megfelelő mértékű befektetések következtében romló gazdasági helyzet, és az albánok egyre erősödő önrendelkezési jogi törekvése jellemezte. Ugyan a korszakban jóval nagyobb hangsúlyt fektettek az elmaradott területek, így többek között Koszovó felzárkóztatására, a befektetések nagysága csak a jugoszláv átlag kétharmadát tette ki. A beruházások hatékonysága alacsony volt, a térség lakosságának jövedelme messze elmaradt az átlagtól, a munkanélküliség viszont jóval meghaladta azt. A jelentősebb, értékes ásványkincsekre épülő nehézipari beruházások ellenére, a tartomány továbbra is agrár-ipari jellegű maradt.

A lakosság növekedése 1953 és 1981 között a jugoszláv tagköztársaságok közül Koszovóban volt a legnagyobb mértékű. Az 1000 lakosra jutó élveszületések száma 1955-ben 43,6, 1965-ben 40,5, 1985-ben pedig 30,9 fő volt, miközben a szintén magas mutatókkal rendelkező Boszniában és Hercegovinában az ugyanezen időpontokra vonatkozó adatok számai 37,5, 29,0 és 16,2, a jugoszláv átlag pedig mindössze 26,9, 20,9 és 15,9 főt tett ki. A mortalitás 1955-ben a makedón (13,2%), a boszniai (13,6%) és a jugoszláv átlagot is meghaladta (11,4%), ugyanakkor 1985-re 5,6%-os adatával már mindhárom említett tagköztársaság átlagnál jobb mutatóval rendelkezett. A természetes szaporodás mértéke 1955-ben 25,4%, 1985-ben pedig – csökkenő élveszületések, ugyanakkor a korábbi évtizedekhez képest igen erőteljesen lecsökkent halálozási index mellett – 25,3 %-ot tett ki. Az egy háztartásban lakók számában a koszovói lakosság szintén vezetett. Ez a szám 1948-ban 6,4, 1981-ben pedig 6,9 főt tett ki.

A lakosságszám említett gyors növekedésének eredményeképpen az 1961-ben összeszámolt 964 000 főről (Bíró L. 2007) 1981-re a népesség előbb 1,58, majd 1985-re 1,76 millió főre növekedett (Horvat B. 1988). Miközben az albánok száma és egyben

aránya nőtt, 1961-től megkezdődött a tartományból a szerbek tömeges kiköltözése, 1981-ig egyes becslések szerint mintegy 100 000 szerb hagyta el Koszovót. Ennek következtében az etnikai arányok jelentősen módosultak, ugyanis miközben a szerbek aránya az 1961-es 27,5%-ról 1991-re 10%-ra csökkent, addig az albánok aránya éppen fordítva, 67,1%-ról a hivatalos 1981-es népszámlálás idejére 77,5%-ra (Pándi L. 1995), majd becsült adat alapján 1991-re 84%-ra növekedett. A tömeges szerb kiköltözésnek ugyanakkor nem csak az albánok arányának növekedése és az ezzel együtt jelentkező etnikai nyomás volt az oka, hanem az egyre romló gazdasági helyzet, illetve a tömeges munkanélküliség is.

1000 lakosra vonatkozóan					
		Jugoszlávia	Bosz.és Herc.	Makedónia	Koszovó
Élveszületések	1955	26,9	37,3	36,2	43,6
	1965	20,9	29,0	28,1	40,5
	1985	15,9	16,2	19,4	30,9
Halálozások	1955	11,4	13,6	13,2	18,2
	1985	9,1	6,2	7,4	5,6
Természetes szaporodás	1955	15,5	23,7	23,0	25,4
	1985	6,8	10,0	12,0	25,3

1. táblázat: Horvat B. adatai alapján saját szerkesztés
forrás: Horvat B. (1988)

Egy évvel azután, hogy meghalt Tito, 1981-ben a korábbi albán elégedetlenség folytatásaként, újabb zavargások törtek ki Koszovóban. Az események tulajdonképpen egyszerű diáktüntetésként indultak, majd a gyarapodó számú résztvevők albán nemzetiségüket hangsúlyozva köztársasági státuszt, egyes csoportok pedig jelentősen radikalizálódva az elszakadást követelték. A szerbek a demonstrációkat rendőri alakulatok bevetésével fojtották el, majd megtorló intézkedésekbe kezdtek (Sokcević D.-Szilágyi I.-Szilágyi K. 1996). Ezt követően a koszovói területen magukat egyre inkább veszélyeztetve érző szerbek követelni kezdték Szerbia „újraegyesítését”, vagyis az 1974-es alkotmány felszámolását. A kedvező helyzetet kihasználva került egyre befolyásosabb helyzetbe, majd hatalomra Slobodan Milošević, aki csapatával együtt 1988-ban kezdett hozzá Koszovó autonómiájának felszámolásához. 1989-ben sikerül elérnie, hogy a koszovói parlament maga szavazza meg jogkörének csorbítását és a szerbiai törvények elsőbbségét. Ezzel a tartományi szkupstina vétőjoga megszűnt.

Az albánok 1988-tól folyamatos tüntetésekkel és sztrájkokkal válaszoltak a szerb hegemonisztikus törekvésekre. A szerb vezetés képtelen volt a helyzet konszolidálására, 1990 áprilisában pedig meglehetősen radikális lépésre szánva el magát felfüggesztette Koszovó autonómiáját. Erre válaszul az albán képviselők 1990 júliusában Koszovót Szerbiától független jugoszláv tagköztársasággá nyilvánították.

6. Koszovó a széthulló jugoszláv államban (1991-1999)

A problémák, melyek, mint láttuk hosszú történelmi előzményekre nyúlnak vissza, Milosevics hatalomra kerülésével éleződtek ki igazán, hiszen a szerb nacionalizmus felélesztése volt politikájának egyik alapköve, melybe nem fért bele semmiféle koszovói albán érdek, illetve törekvés tolerálása. Éppen ellenkezőleg, a szerb nemzet pozícióinak megerősítése, a szerb érdekeknek a többi nemzet és nép érdekeinek fölé helyezése volt az egyik alapmotívum politikájában. Ennek elméleti hátterét a Szerb Tudományos Akadémia (SANU) 1986-os memoranduma képezte, melyben a szerb tudományosság akkori nem kevés tekintélyessége a szerbeknek Jugoszláviában tapasztalható elnyomásáról, háttérbe szorításáról, illetve ennek a helyzetnek a feloldásáról értekezett (Gulyás L. 1999).

Jugoszlávia felbomlásával (az antibürokratikus forradalom keretei között) Szerbia formálisan is eltörölte Koszovó - és a hasonló státust élvező Vajdaság – autonómiáját (Gulyás L. 1999). A szerb hatóságok több tízezer rendőrt vezényeltek a tartományba. Ezzel párhuzamosan, - illetve kicsit talán erre válaszul is - egyre nagyobb tömegű bázisra tett szert a koszovói albánok függetlenedési mozgalma, melynek során az albánok felgyorsították saját koszovói árnyékállamuk kiépítését, mely az 1980-as évek közepe óta folyt.

A koszovói albánok 1990. július 2-án tagköztársasággá nyilvánították magukat, majd ennek visszhangtalanságát követően, az elszakadási törekvéseiket az 1991. szeptember végén rendezett népszavazással próbálták meg legitimálni: a referendumon a résztvevők 99,87 százaléka mondott igent a függetlenségre. Ezt követően októberben ki is kiáltották a független Koszovó Köztársaságot, melynek elnökévé a neves albán ellenzéki költőt, Ibrahim Rugovát választották, akinek vezetésével egy passzív, békés természetű függetlenségi harc alakult ki, de az új államot mindössze Albánia ismerte el (Juhász J. 2008).

A Jugoszláv háborúk alatt Koszovóban viszonylagos béke honolt. Az „albán Gandhi”-nak is nevezett pacifista és kompromisszumkereső Rugova vezetésével az albánok nem robbantottak ki fegyveres ellenállást, arra törekedtek, hogy a tartomány minden szerb struktúráját és intézményét (oktatás, egészségügy, igazságszolgáltatás, rendfenntartás, szociális ellátás...) saját albánnal váltsák fel, akár nyíltan, akár titokban. Mindeközben Szerbia egyre mélyebbre süllyedt a horvátországi és boszniai háborúkba, így

neki tökéletesen megfelelt, ha a fegyveres erő monopóliumát sikerül megtartania a tartományban, viszont minden mást (időlegesen) átenged az albánoknak (Szilágyi I. 2008).

Az albánság reményei szerint a délszláv állam felbomlását követő nemzetközi rendezésben Koszovó státusza is megkerülhetetlen lesz, hiszen az egyik leghomogénebb etnikai struktúrával rendelkező alkotmányos egység volt, melynek többségi lakossága nem kívánt Jugoszláviában maradni. Rugova és követői abban reménykedtek tehát, hogy komolyabb fegyveres konfliktus nélkül, a horvát és bosnyák konfliktusok következtében újrarendezendő nyugat-balkáni határok kapcsán Koszovó is elnyeri államiságát.

A nemzetközi közösség azonban máshogy gondolta, a felbomlási folyamat első szakaszát lezáró Daytoni béke (1995) nem rendelkezett Koszovóról. Ennek magyarázata a nemzetközi jog sajátos alkalmazásában keresendő. A jugoszláv krízis államjogi kérdéseinek tisztázására létrejött, nemzetközi jogászokból álló, ún. Badinter-bizottság azon az állásponton volt, hogy csak tagköztársaságokat illet meg a kiválás joga, abban az esetben, ha bizonyos feltételeket teljesítenek. Mivel Koszovó nem volt tagköztársaság, nem illeti meg az elszakadás joga és határai nem tekinthetők nemzetközi államhatároknak, csak közigazgatásiaknak. Így Koszovó függetlenedése ellentétes lenne a határok sérthetlenségének elvével. (Juhász J. 2008) Természetesen ez nagy csalódást okozott Koszovóban.

Ennek, illetve 1996 azon eseményének, miszerint egyre több állam ismerte el Kis-Jugoszláviát és a Daytoni-béke tető alá hozásában, a boszniai szerbek megfélemezésében elért eredményei miatt Milosevicset a nyugat kezdte partnernek tekinteni, a koszovói helyzet átbillent a holtpontra és elkezdett az ellenállás radikalizálódni. Az 1996 során már tapasztalható fegyveres ellenállást fokozta az 1997-es albán összeomlás, amit követően nagy mennyiségű fegyver és lőszer került az albán hadsereg kifosztott raktáraiból a Koszovói Felszabadítási Hadsereg rohamosan erősödő szervezetéhez. (Szilágyi I. 2008)

Természetesen a szerb civileket és fegyveres erőket ért támadásokat a belgrádi vezetés nem sokáig nézte tétlenül, mind a belügyi alakulatokat (ezek Szerbiában nehézfegyverzettel is rendelkeznek), mind a hadsereget bevetették és az ún. patkó-hadműveletben több százezer albánt kényszerítettek lakhelye elhagyására. Leromboltak mintegy 400 falut és szisztematikusan folyt az etnikai tisztogatás (Juhász J. et al. 2000).

Egyik fél sem válogatott az eszközökben a másik nemzet elleni kíméletlen harcában. Kétségtelen tény, hogy a fegyveres cselekményeket az albánok hozták vissza a koszovói „politika eszköztárába” ugyanakkor a szerbek (és ezt a nemzetközi közösség is élesen a szemükre vetette) aránytalanul nagy válaszlépéseket tettek (nehézfegyverzet,

légierő bevetése, teljes falvak deportálása). Az albánok számára taktikailag nagyon kedvezően alakult a helyzet, ugyanis hosszú távon csak jól jöhettek ki a konfliktusból. Ha nyernek, elérik céljukat, ha vesztenek, számíthatnak a nemzetközi közösségre, amely humanitárius okokból be fog avatkozni mellettük. 1997 végén a koszovói események a nemzetközi szereplőket valóban beavatkozásra készítették.

Az eredetileg a boszniai helyzet rendezésére létrejött Nemzetközi Közvetítő (Összekötő) Csoport (International Contact Group) (Németország, Nagy-Britannia, USA, Oroszország, Olaszország, Franciaország) kezdett el a kérdéssel foglalkozni, tárgyalásokat kezdett a térségben és megkezdte az alapelvek megfogalmazását (pl.: kisebbségvédelem).

1998 során felgyorsultak a nemzetközi folyamatok. Mind az USA, mind Oroszország, mind a NATO akcióba lépett. Moszkvába hívták a szerb vezetést, ahol tárgyalások folytak a lehetőségekről. Oroszország nem támogatta Koszovó függetlenségét, de eszközei ennek megakadályozására korlátozottak voltak. Az Egyesült Államokban terveket dolgoztak ki a válság rendezésére, míg a NATO több 1998-as ülésén egyre határozottabban érvényesült a katonai beavatkozást sürgetők akarata (1998. május, augusztus, október), ami oda vezetett, hogy októberben már kilátásba helyezték, hogy a NATO az ENSZ BT felhatalmazása nélkül is kész katonai erő alkalmazására. (Szilágyi I. 2008) Ez arra készítette Milosevicset, hogy engedjen, ez azonban csak az időhúzást szolgálta, szóban megállapodott ugyan, de ezt a tettek csak lassan követték.

1999-ben, a NATO fenyegetéssel asztalhoz kényszerített szerbek és az albánok képviselői a rambouillet-i kastélyban kezdtek tárgyalásokat a tartomány jövőjéről. A megállapodás-tervezet ugyan kimondta, hogy Koszovó helyzetét Szerbián belül kell megoldani, de ezen túl a szerbek számára megalázó és elfogadhatatlan feltételeket tartalmazott (a teljes szerb infrastruktúra nemzetközi erők rendelkezésére bocsátása, gyakorlatilag Koszovó nemzetközi megszállásának elfogadása és ehhez még segítség nyújtása is) valamint hosszú távon csak-csak a népre bízta a döntést, ami a demográfiai folyamatok ismeretében nem kedvezett a szerbeknek.

Gyakorlatilag Milosevics számára csak rossz választások maradtak: lemond Koszovóról vagy háborúba viszi országát a világ legnagyobb katonai szövetsége ellen, egyedül. Az utóbbit választotta. 1999 március 24-én megindultak a NATO (ENSZ BT hozzájárulás nélküli) légicsapásai, melyek június 9-ig tartottak. A légicsapások során elsősorban a stratégiai infrastruktúra lerombolására került a hangsúly. Ez jelentette a közlekedési infrastruktúrát, a kommunikációs infrastruktúrát, az üzemanyaghoz kapcsolódó létesítményeket (raktárak, finomítók) és a hadigépezet szolgálatába állítható

termelőegységeket is (pl.: Zastava gyár). A bombázásokat így közvetve a lakosság is nagyon megszenvedte, nem is beszélve a járulékos veszteségek magas arányáról. További károkat okoztak – bár ezt csak jóval a bombázások után hozták nyilvánosságra – a légicsapások környezetszennyező hatásai, melyek származnak részben a célpontok felrobbanásából (Pancsovai kőolajfinomító), részben pedig az urán tartalmú lőszerrel általi szennyezésből.



21. ábra: NATO-célpont ipari létesítmények Szerbiában forrás: Reményi 2009
 Jelmagyarázat: 1 – államhatár, 2 – tagköztársasági határ, 3 – autonóm tartomány határa, 4 – jelentős folyó, 5 – folyó, 6 – csatorna, 7 – főváros, 8 – célpont, 9 – mezőgazdasági komplexum, 10 – vegyipar, 11 – raktár, 12 – gyár, 13 – üzemanyagtároló, 14 – bánya, 15 – olajfinomító, 16 – kikötő, 17 – erőmű, 18 – vízmű

Június 9-én írták alá a kumanovoi megállapodást, mely lezárta a NATO akcióit és melynek értelmében Szerbia kivonta seregeit a tartományból, június 10-én pedig megszavazták az ENSZ BT 1244-es, azóta elhíresült határozatát. Ez teremti meg a Koszovó feletti nemzetközi protektorátus kiépítésének és működtetésének kereteit, ugyanakkor kinyilvánítja, hogy Koszovó Szerbia része.

7. A koszovói helyzet a NATO beavatkozás és a függetlenség kikiáltása között

7.1. A nemzetközi közösség berendezkedése és a lassú konszolidáció

A nemzetközi közösség a NATO bombázással és az azt követő kumanovoi egyezséggel, majd pedig a 1244-es BT határozattal megteremtette a tartomány protektorátussá alakításának feltételeit.

A közösség viszont oly módon avatkozott be Koszovóban, hogy nem volt kivonulási terv és csak néhány bizonytalan lépést tettek annak utólagos kidolgozására. A Biztonsági Tanács 1244. számú határozata nemzetközi felügyelet alá rendelte ugyan a területet, azonban kétértelműen nyilatkozott az akkor még Jugoszláv Szövetségi Köztársaság - ma már Szerbia - Koszovó feletti szuverenitásának ügyében. Az viszont bizonyos, hogy Belgrád felügyeleti joga a tartomány felett megszűnt és az is egyértelműen kiderül a határozatból, hogy a nemzetközi igazgatás után a politikai folyamatok fogják meghatározni a végső státust. (UN 1999)

Ennek alapján Koszovó nemzetközi helyzetében egy rendhagyó állapot jött létre. Habár a tartomány a Szerb Köztársaság szerves része volt, azt az ENSZ felügyelte, anélkül hogy a szerb hatóságoknak beleszólása lett volna a kormányzásba.

A lakosság nagy része a háború alatt menekültté vált, de a legtöbb albán gyorsan visszatért otthonába. A konfliktus következményeként néhány ezer nem albán, (különösen szerbek és cigányok) is elhagyta a tartományt, hogy megmeneküljön az újra felerősödő erőszakhullámtól. Ez köszönhető továbbá a gazdasági nehézségeknek és az etnikai feszültségeknek is.

A háborút követően az UNMIK (ENSZ koszovói békefenntartó misszió) létrehozta az ideiglenes kormányt és az ideiglenes államfő hivatalát. E törvényhozó és végrehajtó testületek az UNMIK felügyelete alatt működtek. A biztonság irányítása, az igazság- és a külügy szintén az UNMIK ellenőrzése alatt állt. A Koszovói Parlamentet 2001 novemberében, majd 2004-ben választották meg. Ibrahim Rugovát 2002 márciusában választották a parlament, a kormány elnökévé és Priština polgármesterévé. A törvényhozó testület az UNMIK-val egyetértésben bevezetett egy alkotmányos rendszert, egy vámtörvényt, valamint két büntetőtörvénykönyvet.

Hozzáálltak az állam működéséhez szükséges intézmények, hivatalok és szervek felállításához csakúgy, mint a szuverén államokat jellemző egyéb elemek kialakításához,

természetesen mindezt az UNMIK égisze alatt. Az UNMIK forgalomba hozott olyan utazási dokumentumokat is, amelyek az útlevél helyett használhatóak az azt elfogadó országokban. Bevezettek személyazonossági kártyákat és autómatricákat, amelyek szintén csak ott érvényesek, ahol elfogadják azokat. A koszovói postai rendszer is csak megkötésekkel használható.

Habár a koszovói rendőrségnél az összes etnikum tagja dolgozhat (albán, szerb, cigány, bosnyák, stb.), de főként a Koszovói Felszabadítási Hadsereg (KLA) veteránjai közül kerülnek ki a hatósági személyek. A tartomány légterét a KFOR ellenőrzi. Az UNMIK az ENSZ zászlaját használja.

A koszovói parlament által elfogadott alkotmányos rendszer megerősítette az elvet, hogy a parlamentben az összes kisebbség képviselje magát. A 120 szék közül tíz a szerb, másik tíz a nem albán és nem szerb kisebbségeknek van fenntartva, míg a maradék 100 szék sorsa közvetlen választás útján dől el. A köztársaság zászlaja megegyezik az albán zászlóval.

Az UNMIK 2001-ben egy pénzügyi reform keretében bevezette a tartományban az eurót, mint hivatalos pénznemet. Feladata a korábban széles körben használt német márka leváltása volt, amely az 1999-es háború előtt ténylegesen használt pénznem volt. Ennek ellenére, a szerb dinár maradt a hivatalos fizetőeszköz, noha szinte csak a koszovói szerbek által lakott területeken használják, ezeken kívül csak elszórtan van forgalomban. A kereskedelemben főként euróban számolnak, a koszovói közigazgatás kizárólag eurót fogad el, és az összes kereskedelmi banknak is euró az elsődleges pénzneme. A többi nemzetközi pénznem közül az USA dollár és a svájci frank az elfogadott valuta még.

A tartomány nemzetközi irányításba kerülése után a kezdeti legfőbb feladatok a helyzet stabilizálására és, mint a fentiekben szóltunk róla, a működő intézményrendszer kialakítására, valamint az egyéni és a kisebbségi jogok biztosítására irányultak. Úgy tűnik a kezdeti hónapok anarchiáját ismerve, hogy a nemzetközi közösség (ismét) nem volt igazán tisztában azzal milyen helyzetbe került. Az albánokat akarta megvédeni a szerbektől, holott a kvázi önálló Koszovóban az albánok voltak a többség és a szerbek a kisebbség. Ennek következtében a szerb csapatok kivonulását az albánok szerbek elleni bosszúja követte, melynek többtízezres (százezres?) menekülthullám lett a következménye (Szilágyi I. 2008), a tartomány települései pedig etnikailag szélsőségesen homogenizálódtak, azaz elvált egymástól a szerb és az albán szállásterület.

A 2000-es évek elején megfogalmazott ún. „standards before status”-elv nem váltotta ki a helyi albán lakosság egyöntetű tetszését. Ennek értelmében Koszovónak

először meg kell felelnie bizonyos nyugati standardoknak (működő demokratikus intézmények, jogállamiság, mozgásszabadság, menekültek visszatérése és kisebbségi jogok, piacgazdaság, tulajdonjogok megerősítése, Pristina-Belgrád párbeszéd, Koszovói Védelmi Hadtest alkotmányos működése) (idézi Szilágyi I. 2008), melyek teljesülése nem egy nyugati államban sem valósul meg, és csak ezt követheti a tartomány státuszának kérdésének tisztázása.

A koszovói helyzettel foglalkozó elemzők az ICG-vel (*International Crisis Group*) egybehangzóan azt állították, hogy fogytán az idő, a koszovói status quo nem tarthat már sokáig. E status quót a Nemzetközi Közösség hozta létre, azzal a céllal, hogy időt nyerjen Koszovó általános fejlődésének előmozdításához és státuszának végleges rendezéséhez. A legfőbb dilemmák ahhoz kapcsolódtak, hogy hogyan vonják be mindkét közösséget a tartomány politikai életébe. A konszolidáció rendkívül lassan haladt, azt időről időre visszavetették a gyilkosságok, merényletek, melyeket az albán és szerb közösség követett el egymás ellen. Nem tett jót a helyzetnek a rendkívül érzékeny közhangulatot kihasználó, sokszor uszító jellegű, elfogult helyi média működése sem (Szilágyi I. 2008).

7.2. A 2004-es zavargások és következményei

Ebbe az érzékeny helyzetbe robbantak be a 2004-es márciusi zavargások, melyek tagadhatatlanul felborították a status quót. A Nemzetközi Közösség pedig nem volt felkészülve egy az 1999 utáni eseményeknél is sokkal nagyobb horderejű konfliktusra. A zavargások oka többek között a Koszovó státusa körüli bizonytalanság volt, a társadalmi elégedetlenség, és a többszintű bürokratikus vezetés elégtelen működése. 2004 szomorú tanulsága a koszovói rendezésben érdekelt felek - de elsősorban a Nemzetközi Közösség számára - az volt, hogy a koszovóiak türelme véges, és hogy ideje új megoldásokkal előállni a Koszovó státusát érintő kérdésekben.

A nemzetközi közösséget a meglepetés erejével érte az erőszak 2004. év márciusi kirobbanása Koszovóban. Nem mérték fel a lakosság hangulatát és nem értették meg a többség elégedetlenségének és a kisebbség sebezhetőségének mélységét. Ami még ennél is rosszabb: a nemzetközi közösség olyan benyomást keltett, mint aki szervezetlen, nem rendelkezik stratégiával és belső összefogottsággal. Az ENSZ Koszovói Ideiglenes Közigazgatási Missziója Koszovóban (UNMIK) lett a bírálókat fő célpontja. De maga az UNMIK is egy olyan nemzetközi politikának lett áldozata, amelyből hiányzott az előrelátás. A nemzetközi jelenlét alig volt több mint egy, a status quo fenntartására szolgáló művelet, amellyel Koszovó jövőbeli státuszának problémáját akarták elkerülni.

Koszovót fokozódó csalódottság, jellemezte. Az albán többség szemszögéből az erőszak oka ekkor elsősorban nem az etnikumok közötti konfliktus, hanem a gazdasági lehetőségek és egy világos, előrevezető politikai út hiánya volt. Ahogy egy fiatal albán mondta: „*Szabadságot adnak nekiünk, de jövőt nem.*” A szerbek, a maguk részéről úgy gondolták, áldozatául estek egy olyan kampánynak, amelynek célja Koszovóból való kiűzetésük vagy pedig jelenlétük szétszórt, vidéki népességgé való csökkentése volt.

A zavargások után sürgősen új és dinamikus nemzetközi stratégiára volt szükség, olyanra, amelyik foglalkozik Koszovó jövőbeli státuszának kényes kérdésével is. Míg, ez ideig a tartomány jövőbeli jogállásának kérdését túl veszélyesnek ítélték ahhoz, hogy akár csak beszéljenek is róla, ekkorra túl veszélyessé vált azt figyelmen kívül hagyni. Megszületett az elvárás, hogy a nemzetközi közösség egy átfogó és integrált stratégiával álljon elő.

Bizonyos pozitív trendek mindazonáltal megjelentek 2004 nyarán a nemzetközi közösség egyértelmű üzenetei nyomán. A koszovói albánok láthatóan elfogadták, hogy “túl keveset tettek, túl későn” az erőszak megfékezésére és megértették, hogy a zavargások kárt okoztak hírnevüknek és a nemzetközi támogatás megvonásával jártak. Sokan arra is ráébredtek: komoly erőfeszítésre van szükség ahhoz, hogy a nemzetközi közösséget és a szerbeket is meggyőzzék a multietnikus társadalom megőrzésére irányuló szándékukról. Ehhez az erőszak által okozott károk helyrehozatalára, valamint érdemleges önkormányzatok kialakítására volt szükség.

Az ilyen intézkedések, ha végrehajtásra kerülnek, segítenének megkönnyíteni azoknak a szerbeknek a visszatértét, akik elmenekültek a zavargások alatt, és meggyőzni vezetőiket, hogy folytassák a politikai párbeszédet. Sok szerb megértette, hogy nem szabad a politikai folyamaton kívül maradniuk, amikor albán társaik láthatóan lépéseket tesznek igényeik tekintetbe vételére, mivel az ilyen magatartás azzal a kockázattal jár, hogy elvesztik a nemzetközi közösség jóindulatát. Ezért csalódást keltő volt, hogy a szerb vezetők a koszovói szerbeket az októberi választások bojkottjára ösztökélték.

Az azonnali kihívások megválaszolása szempontjából döntő jelentőségű volt az erőfeszítések felgyorsítása a biztonság, újjáépítés és decentralizáció terén, hogy a szerbek és más kisebbségek bizalma meglegyen a hazatéréshez. Az elégtelen előrelépés rendkívül megnehezítené a márciusi erőszak által okozott politikai kár orvoslását, a nemzetközi közösség számára az elvesztett szavahihetőség visszanyerését, az albán vezetők számára elfogadottságuk rendbetételét, illetve szerb társaik esetében pedig a visszatérést a politikai folyamathoz. A következő négy hónap elteltével bizonyos haladást sikerült elérni, és az

ENSZ-főtitkár új különleges képviselője (SRSG), Søren Jessen-Petersen, egy sor új kezdeményezést indított el.

Addig is, egyre inkább látszania kellett, ahogy egyrészt a nemzetközi közösség átadja az illetékességeket és hatásköröket Koszovó saját intézményeinek - ami kulcsfontosságú albán követelés volt -, másrészt pedig realiztikusabb és dinamikusabb elvárás politikát kellett kidolgoznia. Egy ambiciózus hatalom-átadási politikának azonban két további elemmel kellett együtt járnia. Először is az új SRSG-nek elő kellett mozdítania egy új, az obstrukcionista magatartást szankcionáló robusztus politikát, hasonló ahhoz, amelyet Bosznia-Hercegovinában az egymást követő főképviselek alkalmaztak. Másodsor ki kellett volna dolgoznia, és végre kellett volna hajtania egy szisztematikusabb megközelítést a helyi képességek kiépítésére, mivel addig, a Koszovói Rendőri Szolgálat kivételével a képesség-építő erőfeszítések szórványosak voltak és nem gyakoroltak túl nagy hatást.

A békefolyamat kezdeti időszakában a nemzetközi közösség által alkalmazott „*standardok a státusz előtt*” módszer hiteltelenné vált és azt egy prioritási alapú elvárás politikának kellett felváltania. Az elvárások megvalósításának a Koszovó európai normákhoz való közelítését célzó erőfeszítések irányítására szolgáló szélesebb politika részének kellett látszódnia, még a jövőbeli jogállásról szóló tárgyalások lezáródása után is. Egy sor rendkívül ambiciózus és nagyon részletes elvárás megvalósítását a jogállásról szóló tárgyalások előfeltételeként joggal értékelték irreálisnak és elérhetetlennek.

Úgy tartották ugyanakkor, hogy a nemzetközi közösségnek intenzívebbé kell tennie a Belgráddal folytatott párbeszédét is. A belgrádi hatóságok úgy érezték, hogy eddig őket nem vonták be kellőképpen. Ezt a benyomást módosítani kellett a lehető leghamarabb, mivel Belgrád támogatása és részvétele kulcsfontosságú lesz a sikerhez a folyamat minden egyes szakaszában.

A zavargások után az UNMIK-et új energiával kellett feltölteni ahhoz, hogy különféle összetevőit szorosabban egybefogják, és hozzásegítsék a kulcsfontosságú prioritásokra való szervezettebb összpontosításhoz. Azonban abban a szakaszban egy teljes átszervezés nem vezetett volna a kívánt eredményre, valószínűleg további belső vitákat és zavarodottságot idézett volna elő egy olyan időszakban, amikor a sürgős, ténylegesen elsőbbséget igénylő kérdésekre irányuló összpontosított erőfeszítésre volt szükség.

A NATO ekkori álláspontja szerint, habár a feltételek javultak Koszovóban az elmúlt években, a gazdaság nem indult fejlődésnek és a tartomány politikai légköre feszült maradt. Valóban, az erőszak kirobbanásának fenyegetése, amely 2004. márciusában be is

következett, amikor a NATO további haderőket vonultatott fel és a Szövetség által vezetett békefenntartóknak erőt kellett alkalmazniuk a rend fenntartására és körbezárt szerb közösségek védelmére, nagyon is valós volt. Emiatt a NATO komoly katonai jelenlétet tartott fenn a KFOR keretében mintegy 17 500 fővel. Ez mindazonáltal jelentősen kisebb létszám, mint az 1999. júniusi kezdeti, mintegy 50 000 fős KFOR-felvonulás.

A 2004. márciusi zavargásokat követően az összes nemzetközi intézmény megvizsgálta a Koszovóval kapcsolatos politikáját és számos fontos kezdeményezést tettek a tartományi politikai folyamatok újjáélesztésére a további erőszak megelőzése érdekében. Döntő jelentőségű volt, hogy az erőszak ne tűnjön kifizetődőnek és a márciusi zavargások bűnöseit igazságszolgáltatás elé állítsák.

A márciusi zavargásokat követően a KFOR és az ENSZ Koszovói Ideiglenes Közigazgatási Missziója (UNMIK) részletes szükséghelyzeti terveket dolgozott ki egyértelműen elhatárolt felelőségekkel az erőszak jövőbeli hasonló kitöréseinek kezelésére. Egyúttal arra is törekedtek, hogy a KFOR-t, a Koszovó Rendőri Szolgálatot, az UNMIK rendőrséget és az újonnan született koszovói intézményeket egy Koszovó Biztonsági Segítségnyújtási Csoport elnevezésű testületbe összefogva a helyi közösségeket jobban bevonják a biztonsági ügyekbe.

A tartományi ENSZ-igazgatás 2002 február és 2003 július közötti vezetője, Michael Steiner által bevezetett 2002-es rendezési terv, a „standardok a státus előtt” látható módon megbukott, mivel a kirótt kötelezettségeket csak egy „rendesen” működő állam lett volna képes teljesíteni, Koszovó pedig nem volt az. Felülvizsgálták a tervet, és végül 2005 folyamán megszületett egy ésszerűbb stratégia, a „standardok a státussal egyidejűleg” stratégiája, amely egyrészt nyitva hagyta azt a kérdést, hogy Koszovó pontosan mely követelményeknek kell, hogy megfeleljen, másrészt pedig a státusról szóló tárgyalások megkezdését ahhoz az általánosabb feltételhez kötötte, hogy Koszovóban az élet minden területén észrevehető legyen az ehhez szükséges előrehaladás.

7.3. Út a függetlenség felé 2004-2008

2005 októberében a koszovói fejlődés vizsgálatára kirendelt különleges ENSZ-megbízott, Kai Eide arról számolt be Kofi Annan ENSZ-főtitkárhoz intézett jelentésében, hogy Koszovó a nemzetközi standardok által előírt követelményeknek eleget tett, így javasolja a Koszovó végső státusáról szóló tárgyalások megkezdését. Az itt vázolt események tették lehetővé, hogy Pristina és Belgrád között megkezdődhessenek az ENSZ, az Egyesült Államok és az Európai Unió szponzorálta tárgyalások Koszovó jövőjéről.

Ibrahim Rugova, Koszovó 61 éves elnöke alig néhány nappal azelőtt hunyt el, hogy Pristina és Belgrád között megkezdődhetek volna a tárgyalások. A 16 éven át elnöklő Rugova, „Koszovó Gandhija” világszerte nagy népszerűségnek örvendett, mivel kitartóan ragaszkodott a belgrádi vezetéssel szembeni békés ellenálláshoz. Az elhunytat mindemellett a koszovói függetlenség egyik leghitelesebb szószólójaként tartották számon.

Rugova személyében a koszovói politikai élet nemcsak egy szimbolikus figurát és erkölcsi példaképet veszített el, de egy széles körben elfogadott kulcspolitikussal is szegényebb lett. Rugova, egészen a haláláig, három fontos pozíciót töltött be: ő volt Koszovó elnöke, a Koszovó státusa ügyében tárgyaló küldöttség vezetője, és a kormánypart, a Koszovói Demokratikus Közösség (LDK) nem hivatalos feje. Halála intézményi és politikai vákuum kialakulásával fenyegetett, és azzal, hogy a pártban fellángoló belső hatalmi harcok megakaszthatják a már megkezdett tárgyalásokat. Ugyancsak féltő volt, hogy bárkit választanak is meg Rugova helyére, nem rendelkezik majd elégséges befolyással sem a nemzetközi, sem pedig a helyi politikai körökben ahhoz, hogy eredményesen vezethesse a Koszovó státusáról folytatott tárgyalásokat. Mások ezzel szemben úgy vélték, hogy noha Rugova halála elvben késlelteti, a gyakorlatban azonban rövidre zárja majd az egyezkedést. Az új koszovói elnök az 55 éves Fatmir Sejdiu, Rugova közeli munkatársa nagy befolyással bíró politikus lett, aki az 1989-ben megalakult Koszovói Demokratikus Közösség egyik alapító atyja volt és részt vett az alkotmány megszövegezésében is. Sikertült továbbvinnie Rugova örökségét és sikertült politikai egységfrontot kialakítani a Koszovó státuszáról folytatott tárgyalásokra (ami nem volt nehéz, mert minden koszovói albán erő a függetlenség alapján állt).

Szerbiában ezzel szemben koránt sem alakult ki egyetértés Koszovó jövőjét illetően: a hivatalos, populista álláspont szerint „Koszovó a miénk, és vissza is kell szereznünk”, míg a nem-hivatalos álláspont azt mondta, „Koszovó elveszett, és ha már így van, legalább próbáljuk meg a legtöbbet kihozni ebből az alkuhelyzetből, például érjük el, hogy minél hamarabb felvegyenek bennünket az Európai Unióba”.

Sem az albán, sem a szerb álláspont nem élvezett ekkor még nemzetközi támogatást. Az Összekötő Csoport egyértelműen leszögezte 2005 novemberében megfogalmazott irányelveiben, hogy semmilyen körülmények között nem járul hozzá sem az 1999 előtti állapothoz való visszatéréshez, sem Koszovó felosztásához, sem pedig ahhoz, hogy Koszovót egy másik országgal vagy egy másik ország valamely részével egyesítsék.

Koszovó feltételek nélküli függetlenségi terve sem volt túl népszerű az irányadó politikai körökben. Nagyobb nemzetközi támogatást élvezett a „feltételekhez kötött függetlenség” kompromisszuma, amely az egyik legvalószínűbb befutó volt a szóba jöhető megoldások sorában. Ez a modell kiemelte volna Koszovót Szerbiából, és a Nemzetközi Közösség kiterjesztett védnöksége alá helyezte volna.

A Nemzetközi Közösségnek - a makroökonómiai növekedés elősegítésén és a kapacitásnövelő tanácsadáson túl - az volt az elsődleges feladata, hogy garantálja a kisebbségi jogok, azon belül is elsősorban a koszovói szerb kisebbség jogainak tiszteletben tartását, kulturális és vallási integritásának megóvását. Az átmeneti megoldás egy ideig sikeresen működött, 2005 tavaszán azonban ismét zavargások törtek ki, melyek figyelmeztették a közösséget a gyors cselekvésre a végső státusz meghatározása érdekében, mivel mind a szerbek, mind az albánok elégedetlenek voltak a jelenlegi helyzettel.

Bár a korábban meghatározott feltételek, melyeknek fő célja a demokratikus intézmények létrehozása, a kisebbségi jogok garantálása és a politikai helyzet stabilizálása volt, még nem teljesültek, a Biztonsági Tanács 2005 októberében – Kai Eide jelentésére alapozva – úgy döntött, hogy meg kell kezdeni a tárgyalásokat a tartomány végső státuszáról, mivel az stabilizálólag hatna a helyzetre, ráadásul további pozitív lépések meghozatalára biztatná a feleket. (UN 2005a)

Az ENSZ főtitkár a volt finn elnököt, Maarti Ahtisaari-t bízta meg a státusztárgyalások levezénylésével, míg helyetteséül Albert Rohant nevezte ki. A központot Bécsben állították föl, ahol további 40 diplomata segítette a munkát éves rotációban. Ahtisaari feladata gyakorlatilag az volt, hogy a Kai Eide ENSZ különmegbízott által lefolytatott vizsgálatok és az annak alapján a nemzetközi közösség által magáévá tett sztenderdek a státusszal egyidőben elv alapján megkezdje és moderálja a szerbek és albánok közti tárgyalást Koszovó végleges státuszának rendezéséről. Az ENSZ-főtitkár különmegbízottjának valószínűleg legtöbbet idézett megállapításaként marad fenn, hogy a tárgyalások megkezdéséhez „egyetlen pillanat sem lesz jó”, és Koszovó jövőbeni státuszának rendezése változatlanul érzékeny politikai téma marad. Eide - bár bírálta a koszovói állapotokat - úgy látta, hogy el kell kezdeni a folyamatot (UN 2005b).

A tárgyalások menetének meghatározásakor alapul szolgáltak az Összekötő Csoport által még 2005 novemberében összeállított irányelvek, melyek legfontosabb pontjai a következők voltak (International Contact Group 2005):

- összhang az emberi jogok nemzetközi normáival, a demokráciával és a nemzetközi jog rendelkezéseivel, törekedni kell a térség stabilitásának erősítésére, megszilárdítására;
- a végső státusz segítse elő a multietnikus társadalom fenntartását Koszovóban, biztosítson alkotmányos garanciákat az emberi jogok betartására, a jogorvoslásra;
- biztosítsa a menekülteknek és az elűdözötteknek a biztonságos hazatérést otthonaikba;
- biztosítsa valamennyi koszovói közösség részvételét a kormányzásban, mind központi mind pedig helyi szinten, helyi önkormányzatok hatékony struktúrájának kialakítása;
- különleges biztosítékok kialakítása a kulturális és vallási emlékek megőrzésére;
- kiköti, hogy meghatározatlan időre Koszovóban még szükség van nemzetközi jelenlétre a biztonság és stabilitás megőrzése érdekében.

Ezt követően a koszovói kontaktcsoport 2006. január 31-i ülése két szempontból is jelentős eseménynek volt tekinthető: egyrészt azért, mert a résztvevők leszögezték, hogy Koszovó jövőbeni státusának megállapításánál figyelembe veszik a koszovói nép akarátát, másrészt pedig azért, mert azt is kimondták, hogy a koszovói válságot olyan egyedi problémaként kell kezelni, amelyre nem alkalmazhatók általános megoldások. Putyin elnök volt az, aki a kontaktcsoport ülése előtt egy nappal az általános megoldások mellett tette le a voksát.

Érvelése némileg ellentmondott annak a korábbi álláspontjának, hogy a koszovói rendezés nem válhat precedensértékűvé, hiszen ez esetben féltő, hogy Csecsenföld függetlenségi törekvéseinek is helyt kellene adni. Putyin ez utóbbi megnyilatkozása mögött talán az állt, hogy az elnök olyan általános megoldást szeretett volna látni Koszovóban, amelynek irányelvei alkalmazhatók az olyan megoldatlan kérdésekre, mint például Abházia és Dél-Oszétia Grúziától való elszakadásának kérdése. Mint ezt a későbbi események be is bizonyították Oroszország „saját hatáskörben” alkalmazta is a „koszovói elvet”.

A kontaktcsoport ülésén a „feltételes függetlenség” modelljét a leghatározottabban Nagy-Britannia, az Egyesült Államok és Németország támogatta. Az ülés kezdetén Franciaország nem látott megoldást a helyzetre, Olaszország kijelentette, hogy az üléstől várja a megoldást, Oroszország pedig nem adta jelét, hogy bármelyik szóba jöhető

megoldást is rokonszenvesebbnek tartaná a többenél. Ekkor a Koszovó jövőbeni státusával foglalkozó elemzésekben, beszámolókbán, konferenciákon és találkozókön a leggyakrabban a „feltételes függetlenség” modellje hangzott el, mint lehetséges megoldás. Sokan úgy vélték, a tárgyalások tétje már nem is Koszovó státusa, hanem inkább a koszovói szerbek helyzete. (Pllana, D. 2006)

Ezután, 2006 februárjában kezdődött - nemzetközi közvetítéssel - a Koszovó jövőbeni státusát is rendezni hivatott szerb-albán tárgyalássorozat Bécsben. Több témakör megvitatása után sem körvonalazódott azonban olyan megoldás, amit Szerbia és a koszovói albánok egyaránt elfogadhatónak tartottak volna. Bár Belgrád és Pristina megállapodását a nemzetközi közösség nagyon szerette volna elérni, erre gyakorlatilag nagyon kevés esély volt: azok a dokumentumok, amelyek alapján a szerb küldöttség tárgyalta, kizárták Koszovó függetlenségét, az albánok pedig változatlanul ezt szorgalmazták.

A szerbiai küldöttség széles körű - nemzetközi felügyelettel bíró - autonómiát kínált a tartomány politikai vezetésének (ami viszont már természetesen nem volt tárgyalási alap az albánok számára). Legvalószínűbb megoldásnak Koszovó feltételes - szakaszosan megvalósuló - függetlensége tűnt: a nemzetközi közösség hajlott arra, hogy figyelembe vegye a tartomány többségi lakosságának akaratát, és nem támogatta az 1999 előtti állapotok - azaz Belgrád közvetlen uralmának - visszaállítását. (Szilágyi I. 2008) Ehhez azonban Szerbia aligha lehetett partner. Az akkori (de akár a jelenlegi) szerbiai belpolitikában nincs olyan számottevő erő, amely képes lett volna/lenne elismerni a tartomány függetlenségét.

A tárgyalások irányításával megbízott Ahtisaari első körútján nemcsak a folyamat helyi - pristinai és belgrádi - szereplőinek mutatkozott be (ellátogatva a régió más fővárosaiba, Szkopjéba, Tiranába és Podgoricába is), de a 2005. december 13-i, párizsi ülésen megszerezte az Összekötő Csoport támogatását is. Ez alapvető fontosságú volt számára, elvégre az ENSZ égisze alatt zajló tárgyalássorozatban az Összekötő Csoport ítélete volt döntő jelentőségűnek várható. Ők határozták meg ugyanis a rendezés irányelveit, és ezek közül a legfontosabbak a következők voltak:

- nincs visszatérés az 1999 márciusa előtti állapotokra;
- Koszovót nem lehet felosztani;
- a megkezdett tárgyalássorozatot nem lehet megszakítani, és a végén dönteni kell;

- Koszovó nem egyesülhet más államokkal, vagy azok egy részével.

Időközben még egy elemet kezdtek el hangsúlyozni a nemzetközi diplomaták: a Koszovót kormányzó ENSZ-misszió (UNMIK) - időközben távozott - vezetője, a státuskérdésben elvileg semleges Søren Jessen-Petersen is úgy vélte, hogy a többség gyakorlatilag egyöntetű véleményére kell alapozni a tartomány jövőjét. Az albán többség pedig függetlenséget akart. Hasonlóképpen vélekedett a nemzetközi közösség is - eltérés legfeljebb abban volt, hogy a koszovói függetlenséget milyen feltételekkel kell szavatolni. A legfontosabb feltételnek a kisebbségek védelme tűnt, ami a gyakorlatban a szerb közösség jogainak szavatolását jelentette (bár Belgrád időnként megemlítette a roma, a goráni és a török kisebbséget is).

Szerbia hiába remélte, hogy a 2004 márciusi szerbellenes zavargások elodázhadják a tárgyalások megkezdését. Nem segítették Szerbiát a szomszédok sem. Belgrád gyakran érvel azzal, hogy a független Koszovó destabilizálná a térséget, ám a környező államok - Macedónia, Montenegró és Albánia - nem tiltakoztak hevesen Koszovó esetleges elszakadása miatt; az egyik boszniai entitás, a szerblakta Republika Srpska felemlegetése pedig éppen a szerb kormányra vetett volna rossz fényt, amennyiben úgy tűnik, hogy a boszniai területek bekebelezéséért cserébe hajlandó lenne lemondani Koszovóról.

Szerbia eközben nem rendelkezett olyan mentorral vagy szövetségessel, amelyik feltétel nélkül osztotta volna érveit, és kész lett volna a tartomány miatt vitába szállni az USA és a vezető európai államok kormányaival. A hagyományosan szerbbarátnak számító Oroszország (és Franciaország) a kontaktcsoport-tagság révén aktív szereplője volt a folyamatnak, de nem adta jelét annak, hogy szándékában állt volna megakadályozni Koszovó függetlenségének elismerését. Az ENSZ BT-tag - és Belgrádban szintén megértőnek tartott - Kína feltűnően hallgatott az egész konfliktus alatt.

A koszovói tárgyalások előtt szerb részről rengeteg bizonytalanság volt tapasztalható. A legtöbb kétség a koszovói szerb közösséget gyötörte, mivel egy részük úgy tartotta, hogy Belgrád már lemondott róluk és a szerb kormány megoldási javaslatait nem taktikai okokból nem ismerteti, hanem így próbálja leplezni a tényt, hogy nincs életképes ötlete. Igazságtalanság lenne azonban részükről minden felelősséget Belgrádra hárítani. A szerb közösség túlnyomó többsége negligálta a koszovói intézményeket és bojkottálta a helyi választásokat. Ezt Belgrád tanácsára és utasítására tették, és az UNMIK hiába próbálta meggyőzni őket (és Szerbiát) arról, hogy a koszovói szerbek jövőjét leghatékonyabban akkor alakíthatják, ha bekapcsolódnak a helyi struktúrákba.

Ahtisaari kinevezése valamelyest kimozdította a belgrádi kormányt addigi passzivitásából. Ez is inkább reakció volt, mintsem átgondolt lépéssorozat. Ahogy közeledett a tárgyalások időpontja, a belgrádi eseményekből látszott, hogy Koszovó státusa és jövője mindenekelőtt belpolitikai kérdés. Amikor a tartományról van szó, a szerbiai politikusok zöme nem tud szabadulni a korábbi idők retorikájától.

Az elutasítás hangosabb volt az óvatosságnál, valamint annak felismerésénél, hogy Koszovó ügyében nem Szerbia mondhatja ki a végső szót. Azok pedig, akik úgy vélték, hogy Szerbia érdekében állna felkínálni Koszovónak a függetlenséget, elenyésző kisebbséget alkottak. Mindeközben feltűnően hiányzott a társadalmi vita arról, miért akarná megtartani Szerbia azt a területet, amely lakosságának legalább kilencven százaléka nem akar abban az országban élni. Kész-e Szerbia arra, hogy politikai alkuk sorozatát kösse meg az albánokkal?

Ahtisaari kinevezése jelzés volt Belgrád számára, hogy a tárgyalások óhatatlanul megkezdődnek. A Skupština 2005. november 21-i ülésén jelen lévő 234 képviselő 205 igen és 29 tartózkodó szavazattal elfogadta a szerb tárgyalóküldöttség politikai mandátumát kijelölő határozatot. A határozat első két pontja az ENSZ alapelveire, a helsinki nyilatkozatra és a nemzetközi jogra hivatkozva kéri Szerbia szuverenitásának és területi integritásának védelmét, és elfogadhatatlannak nevezi, hogy egy demokratikus állam határait annak akarata ellenére módosítsák. A 3. pont szerint Koszovó jövőbeni státusát illetően a szerb parlament illegitimnek, jogellenesnek és érvénytelennek nyilvánítana minden ráerőltetett megoldást. A 8. pontban a parlament felhatalmazza a kormányt, hogy - a határozatba foglalt mandátum alapján - tárgyaljon Koszovó jövőjéről. (Kosovareport 2005, Ministry of Foreign Affairs of Serbia 2005)

Ugyanakkor ez - a tárgyalások folytatása - az egyetlen mandátum, amit a kormány kapott. A 9. pont rögzíti, hogy a törvényhozást rendszeresen tájékoztatni kell a tárgyalások menetéről. A 10. pontban a határozat kimondja: a tárgyalások eredményéről a parlament külön szavaz majd, fenntartva az alkotmányos lehetőséget, hogy Szerbia polgárai népszavazás útján véleményt mondhatnak a fontos állami kérdésekről. A szerb kormány érezhetően nyugtalanul fogadta a tárgyalások megkezdésének hírért, mivel a tárgyalások első témájául a decentralizációt nevezte meg Ahtisaari, a szerb politika attól tartott, hogy valójában arról lesz majd szó, milyen jogokat élveznek majd a szerbek a független Koszovóban.

Boris Tadic elnök 2005 novemberében azt javasolta, hogy Koszovót osszák fel szerb és albán entitásra: a szerb entitást a szerb többségű jelenlegi és újonnan létrehozott

önkormányzatok alkotnák. Ez gyakorlatilag Koszovónak a boszniai rendezéshez hasonló megosztását eredményezte volna. A két alapvető szerb cél Koszovó megtartása Szerbia határain belül, és a szerb nemzet megmaradása Koszovóban, volt. Az akkori szerb kormányfő, Kostunica, szerint a két cél összefonódott, eggyé vált. Úgy vélte, a szerb állam javaslata akár történelmi kompromisszum is lehet, mivel Szerbia a függetlenség és a hagyományos autonómia modellje mellett kész kibővített, lényegi autonómiát ajánlani a koszovói albánoknak. Ugyanakkor nem engedheti meg, hogy területén egy új állam jöjjön létre, amely függetlenségét elnyerve szakadékba taszítaná a nemzetközi jogot, igazságosságot, erkölcsöt, továbbá a szerbek kulturális örökségét, vagyonát és mindazt, ami modern és történelmi identitásuk alapjait képezi.

A kormányfő elégedetlen volt a tárgyalások alakulásával. Koštunica az ENSZ BT júliusi ülésén a széles körű autonómiát nevezte az egyetlen igazságos megoldásnak, és kijelentette, hogy Szerbia nem tudja elfogadni Koszovó függetlenségét. Megismételte, hogy a szerb parlament elvetné a tartomány elszakadását, a döntést érvénytelennek nyilvánítaná, és Koszovót változatlanul Szerbia részének tekintené. (Foniqui, B. 2006)

A tárgyalások folyamán a szerb és albán küldöttség főként az úgynevezett „státussemleges” témákat tekintettek át, eredménytelenül. Nem tudtak megállapodni arról, milyen feltételekkel lehetne új (szerb többségű) községeket alakítani Koszovó területén. Arról sem alakult ki egyetértés, hogy a szerb önkormányzatok miként társulhatnának egymással és Szerbiával (ami Belgrád elképzelése szerint előfeltétele lenne valamiféle szerb entitás létrehozásának), és nem egyeztek meg az önkormányzatok finanszírozásáról sem.

Nem közeledtek az álláspontok akkor sem, amikor a tárgyaló felek először nyilatkozhattak arról, miként képzeli el Koszovó jövőbeni státusát. A július 24-i fordulón a szerb küldöttség széles körű autonómiát ajánlott a koszovói albánoknak, akik viszont kizárólag a függetlenséget tartották elfogadhatónak.

2007 februárban hosszas tárgyalások és egyeztetések után Ahtisaari az ellenőrzött függetlenséget javasolta Koszovó számára. Az ENSZ Biztonsági Tanácsában ezt az Egyesült Államok és Nagy-Britannia határozottan támogatta, a többi államot (elsősorban a vétőjoggal rendelkező Oroszországot) azonban hosszasan kellett győzködni, az indítványt többször át is kellett fogalmazni. Mindezek ellenére Oroszország nem volt hajlandó támogatni az Ahtisaari-tervet, amit végül a nyugati hatalmak is elvetettek és új tárgyalási fordulókat kezdtek (ún. Ischinger-bizottság) (Szilágyi I. 2008).

Mindeközben Koszovóban egyre nőtt a feszültség, mely az elmarad státuszrendezés következtében alakult ki. A nyugati hatalmak, elsősorban az Európai Unió el tudta érni, hogy a koszovói politikusok a szerbiai választások végeredményéig megfékezzék a tartományban egyre jobban feszülő függetlenségi erőket, azaz megvárják a függetlenség kikiáltásával a demokratikus erők szerbiai kormányalakítását.

Miközben az elhúzódó tárgyalások folytak, Koszovó lakosságának többsége - mely a kezdetekben lelkes volt és reménykedő a folyamatot illetően, bízva abban, hogy ez elvezet a függetlenséghez -, kezdte elveszíteni türelmét, és elégedetlen volt a koszovói delegáció tevékenységével is. Ennek több oka is volt.

Az egyik a hatalmas nyomás, amely a koszovói delegációra nehezedik, hogy legyen rugalmasabb a decentralizáció során a szerb kisebbségnek nyújtandó szélesebb autonómia kérdésében. A nemzetközi közösség részéről érkező javaslatok szerint szerb helyhatóságokat kellene létrehozni olyan területeken is Koszovóban, ahol ezernél kevesebb szerb él. A javaslatok szerint egyrészt ezeknek az önkormányzatoknak olyan hatáskörük lenne, amely lehetővé tenné a nagyon korlátozott elszámolási kötelezettséget a koszovói kormánnyal szemben, másrészt a koszovói kormány köteles lenne finanszírozni ezeket az önkormányzatokat. Az együttműködés tekintetében - a decentralizációs terv szerint - ezeknek az önkormányzatoknak jogukban állna horizontális kapcsolatokat tartani egymással és vertikális kapcsolatot Szerbia kormányával. A számok vonatkozásában ez azt jelentené, hogy a 8%-nyi koszovói szerb kisebbség 30%-nyi területet kormányozna a fenti feltételekkel.

A másik ok, amely elégedetlenséget keltett a lakosságban, az időbeli csúszás, mivel a tárgyalások kezdetén úgy tűnt, hogy a Koszovó státusáról szóló tárgyalások befejeződhetnek még 2006-ban, de mint tudjuk nem így történt. Problémaként jelentkezett, hogy a tárgyalások átláthatósága nagyon alacsony szintű volt. Bár a koszovói tárgyaló küldöttség legitimitása kétségbevonhatatlan, mivel őket a szabad választások útján létrejött intézmények delegálták, ám ez nem jelentette azt, hogy a választóik részéről nem fokozódott a rájuk nehezedő nyomás, érdekeik határozottabb képviselete végett.

A választókat a tárgyaló delegáció tagjai - a közvélemény megítélése szerint - csak nagyon felszínesen tájékoztatták arról, mit értek el az érdekekben. Ez találgatásokra adott okot a sajtóban, és felélesztette azt a félelmet, hogy Koszovó továbbra is Szerbia uralma alatt marad. A fenti okok vezettek oda, hogy szeptemberben a lakosság többsége, és főleg azoknak a területeknek lakói, amelyeket a szerb kisebbségi kormányzásra szántak, felemelték hangjukat, és utcai tüntetéseket szerveztek.

Ezek a körülmények képezték a lázadások egyik indítékát. Ám a fő ok, ami miatt Koszovó végleges státusának kérdését meg kellett oldani, a társadalmi és gazdasági helyzet, a stagnálás. A Világbank adatai szerint a szegénység szintje ekkor igen magas (62%) volt, és a lakosság 12%-a volt nagyon szegény. A termékek 89%-a importból érkezett és mindössze 2%-ot tett ki az export. Ennek egyik oka, hogy a multinacionális cégek részéről nem volt beruházás, a másik pedig, hogy Koszovó - tisztázatlan státusa miatt - nem vehetett föl hiteleket a nemzetközi pénzügyi piacra. A külföldi cégek nem érdekeltek a beruházásokban, egy olyan térségben, amelyben nincs politikai stabilitás, a nemzetközi jogrend alapján működő pénzügyi szervezetek pedig nem adnak kölcsönt olyan országnak, amelynek nincs nemzetközileg elismert státusa.

Külön szempontot képezett még az is, hogy Koszovó népessége nagyon fiatal, 65%-a harminc évesnél fiatalabb. Ez a tény gyors társadalmi változásokat, fejlődést igényel, ellenkező esetben e fiatalság energiája politikai és szociális lázadásba torkollik, ami befolyással lehet a tágabb térség stabilitására is. (Ezt a problémát jelezték a 2004. március 17.-i zavargások is, amikor is a szociális helyzet s a perspektívátlan élethelyzet erős szakos akciókhoz és politikai destabilizálódáshoz vezetett.)

Koszovóban ugyan már megjelent az amerikai tőke, az országnak óriási ásványkincs tartalékai vannak, de a tőkebeáramlást fékezi az instabil politikai helyzet. Az államirányítás összefonódott a szervezett bűnözéssel, az emberi jogok garanciái hiányoznak. Ugyanakkor pozitív jel, hogy a gazdasági-politikai elit felismerte, hogy a szerzett vagyon biztosítása érdekében szükség van az erős állami kontrollra.

A 2007. januári szerbiai választási nyilatkozatai során Koštunica elnök igyekezett alternatívát nyújtani minden irányba. Egyszerre vallotta magát nacionalistának és reformpártinak, azt mondta, hogy hajlandó együttműködni az EU-val, de nem ragaszkodik mindenáron ehhez sem. Próbálta meglovagolni a hazafias érzelmeket és igyekezett bevágódni a hányattatott balkáni múltat hátrahagyni akaró, európai közeledésre vágyó reformereknek.

Politikai akciói hemzsegték az ellentmondásos lépésektől. Ő volt például az egyik legnagyobb szorgalmazója az új szerb alkotmány 2006. év őszi rohamléptekben történő elfogadásának. Az épp csak átszenvedett új alkotmány kimondta, hogy Koszovó Szerbia elidegeníthetetlen része, amiről egyetlen szerb kormány sem mondhat le önként. Ez épp elég volt ahhoz, hogy pár hónappal késleltetni lehessen a nemzetközi döntést a tartomány sorsáról. A látványos akció a megfigyelők szerint egyértelműen két célt szolgált: egyrészt segítette elkerülni azt a lemoshatatlan szégyent, hogy Koštunica kormányzása alatt veszítse

el Montenegro után Koszovót is Szerbia, másrészt pedig a nacionalisták szemében növelte a kormányfő hitelét.

Szintén a hazafias érzelmeket ápolók felé tett gesztusnak tartották sokan, hogy a szerb kormány kimondva vagy kimondatlanul de dacolt az EU akaratával a háborús bűnösök kiadatásának ügyében. Az EU azért függesztette fel a Szerbiával folytatott társulási tárgyalásokat, mert a szerb vezetés semmilyen eredményt nem tudott felmutatni Ratko Mladic tábornok kézre kerítésében és az EU szerint ez a kollaboráció vádját veti fel, amit a kormány természetesen tagad. „A polgárok vannak rácsok mögött Ratko Mladic helyett. Mladic azért van szabadlábon, mert Kostunica így akarja” - vádolta meg a kormányfőt a liberálisok vezére, Cedomir Jovanovic.

Košunica ugyanakkor legalább ennyire játszott a másik oldalra is. Újévi üzenetében például azt mondta: fő célkitűzése 2007-re, hogy Szerbia társult tagja lehessen az EU-nak. Ezen kívül próbált egy csapással két legyet ütni az alkotmányról szóló népszavazással is, ahol a kormány némileg érthetetlen módon azt állította, hogy a Koszovó megtartását segítő alkotmány a kulcs az EU-ba is. „Azt ígérték, hogy Koszovó Szerbia része marad, Szerbia pedig az EU része lesz”.

7.4. Megoldási javaslatok a függetlenedés előtt

Az első lehetőség egy további időre létrehozott **nemzetközi protektorátus**, melynek protektora azonban megváltozhatna. Létezett ugyanis egy elképzelés, mely szerint az Európai Uniónak lenne célszerű átvennie ezt a szerepet. A legnagyobb probléma ezzel a lehetőséggel az volt, hogy továbbra is bizonytalan lett volna a végső státusz, mely gazdasági szempontból óriási hátrányokkal járt volna, hiszen távol tartotta volna a tőkeerős befektetőket.

A következő variáció a tartomány megosztásának, másik, jóval finomabb változata, egyfajta **decentralizáció, kantonizálás**, ahol *de jure* a tartomány egyben marad, azonban a szerb *enklávék* autonómiával rendelkeznek és *de facto* belgrádi irányítással működnek. A Macedóniában élő albán kisebbség miatt kissé kockázatosnak tűnő lehetőség a szerbek körében tetszetős volt, ha már nem maradhat az egész tartomány a fennhatóságuk alatt, azonban az albánok következetesen elutasítottak minden ilyen döntést.

A helyzet furcsasága, hogy Koszovó éppen e felé halad, hiszen belgrádi buzdításra a szerbek bojkottálják az UNMIK intézményeinek működését és maguk, illetve Szerbia segítségével próbálnak gondoskodni a szükségleteikről. Így azonban az is látszik már most,

hogy ez bizony egy feszültségekkel terhes viszony többség és kisebbség között, mely az idő múlásával sem valószínű, hogy enyhülni fog.

A **laza föderáció** opciója még a Montenegrói népszavazás előtt született, és úgy képzelte el a lehetséges új államalakulatot, hogy a határok megváltoztatása nélkül Koszovó, mint harmadik tagköztársaság csatlakozik az államszövetséghez.

Az előző opcióhoz képest egy ún. „albánbarátabb” megoldást jelentett volna az **államközösség** lehetősége, melyben Belgrád megtartaná szuverenitását, azonban Koszovó státusza már inkább Ausztráliának vagy Kanadának a Brit Nemzetközösségben lévő pozíciójához hasonlítana. Rendelkezne ugyanis saját ENSZ tagsággal és szuverén államként működhetne a jelenlegi határok között, azonban egy államközösséget alkotna Szerbiával. A regionális stabilitásra nem lett volna jó hatással a Belgrád és Koszovó közötti kapcsolat konzerválása, mivel az további konfliktusokat szülhetett volna. A szerbek nagy valószínűséggel visszautasították volna, hiszen nem tartják Szerbiát és Koszovót egyenértékűnek, márpedig ez a státusz és az önálló ENSZ mandátum azt sugallná. Az albánok nyilván a szerb névleges szuverenitás fennmaradása miatt utasították volna vissza.

A **döntés elhalasztása meghatározatlan időre** egy olyan opció volt, mely a döntés jogát egy hozzáértő nemzetközi fórumnak adta volna át, melynek előre meghatározott időn belül kellett volna a döntést meghoznia. Valószínűleg azonban mind a szerbek, mind pedig az albánok ellenezték volna ezt a lehetőséget, hiszen továbbra is megoldatlanul hagyta volna a számukra már igen égetővé vált státuszkérdést.

A **feltételes függetlenség**, mint következő lehetőség az aktuális határokon belül valósult volna meg, a feltételeket pedig olyan fontos szempontok alapján határozták volna meg, melyek elengedhetetlenek egy demokratikus jogállam működése szempontjából, különösen, ha nagyszámú kisebbség is jelen van. Koszovó kötelezettséget vállalt volna, hogy határait nem változtatja meg és nem hoz destabilizáló intézkedéseket szomszédaira és az egész régióra nézve, cserébe pedig garantálták volna, hogy soha nem kerül vissza Belgrád „fennhatósága” alá.

A **függetlenség** volt az áhított végcél, mely átadná a külpolitikai döntéshozatalt, a költségvetés megállapítását, a közbiztonság megteremtését és a bírósági szervezet fenntartását is Koszovónak. Egyszóval önálló államként működne tovább, leszámítva egy dolgot. Ez pedig nem más, minthogy az ENSZ főtítkárának különleges képviselője vétőjogot gyakorolna a koszovói hatalom fölött a kisebbségi jogokat és a külső határokat érintő kérdésekben, legalábbis egy átmeneti időszak lejártáig.

A külső védelem érdekében továbbra is szükség lenne külföldi katonai jelenlétre. Belbiztonsági ügyekben egy kisebb védelmi egység felállítása segíthetné a Koszovói Rendőri Szolgálat tagjainak munkáját. Az opció következményeit megvizsgálva azt mondhatjuk, hogy egyrészt stabilizálólólag hathatott volna a térség biztonsága szempontjából, hiszen az albánokat érdekeltté tette volna az ügyben, a másik oldalról viszont a szerbeket arra buzdította volna, hogy nehezítsék meg az albánok dolgát, és akkor talán nem engedélyezik a függetlenedését. Ráadásul akár hasonló feltételeket követelhettek volna a Boszniai Szerb Köztársaság részére is, ami szintén destabilizálta a régiót. Az USA és az Európai Unió egyaránt a feltételes függetlenséget tartotta a legmegfelelőbb végkifejletnek, ezért mindkét érdekelt felet arra bátorította, hogy fogadja el a feltételeket.

A következő lehetőség **a jelenlegi határok között valósította volna meg a függetlenséget**, de csak meghatározott idő múlva, azaz lett volna egy átmeneti periódus, mely alatt Koszovó fokozatosan vette volna át a hatalmat, fenntartva mindvégig a nemzetközi felügyeletet a működés fölött. A koszovói szerbek nemzetközi garanciákat kaptak volna jogaik betartására, és széles helyi autonómiával rendelkeztek volna. A függetlenség előtt Koszovónak széles körű gazdasági, politikai és biztonsági együttműködést kellett volna kialakítania a szomszédos országokkal, mely a későbbiekben is biztosította volna a térség stabilitását.

Ami a felek hozzáállását illeti az albánok valószínűleg elfogadták volna, azonban a szerbek tartottak volna az újabb konfliktusok kitörésétől. Bár a helyi autonómia mindenképp vonzóvá teszi az opciót, hiszen így nem kellett volna közvetlenül részt venni a koszovói intézményekben.

Végül az utolsó variáció **egy felosztásos függetlenség** volt, mely értelmében Szerbiához csatolnák Koszovó északi, szerbek lakta területeit, míg a tartomány többi 26,5 törvényhatósági területe Koszovó államként függetlenedne. Sőt egyfajta terület- és lakosságcsereéről is beszélhetünk, hiszen az északon elvesztett területekért cserében, Koszovó megkaphatta volna a dél-szerbiai albánok lakta területet, így az is csatlakozhatott volna az új államhoz. Az e területen élő szerbek elköltözését segíthették volna állami szinten, azonban aki maradni szeretne a határok megváltozása mellett is, az kettős állampolgárságot szerezhetett volna. A területcsere levezénylését a KFOR misszió támogatná, majd az új határok kijelölését követően azok mentén teljesítene határbiztosító szolgálatot ameddig szükséges.

Ha a következményeket vizsgáljuk egy nagyon fontos dolgot ki kell emelnünk, mégpedig azt, hogy ez az egyedüli olyan lehetőség mely a jelenlegi határok azonnali

megváltoztatásával élne. Ez pedig a Balkánon egy nagyon destabilizáló precedenst teremtene Szerbia más területein, valamint Macedóniában és Boszniában is. De akár más régiókra is gondolhatunk, hiszen például Kína vagy Oroszország éppen ilyen lehetőségek előtt zárkózott el, mivel az azt sugallná, hogy ha egy kisebbség nagyon akarja, fegyvert fog és felhívja magára a nemzetközi közösség figyelmét, akkor teljesen új, etnikailag homogén kis államot hozhat létre, ráadásul a nemzetközi közösség támogatásával.

Például Csehszlovákia, Jugoszlávia, vagy a Szovjetunió szétbomlásánál a nemzetközileg elismert külső és belső köztársasági határok mindenhol megmaradtak. Koszovó esetében mind a külső határ, mind a belső határ megváltozott volna ez utóbbi opció megvalósulása esetén. Aki azonban azt hiszi, hogy a szerb kisebbség tartósan és békében Koszovóban tud maradni, annak fogalma sincs a realitásokról.

Érdekes megnézni Belgium példáját, ahol a vallonok és flamandok belekényszerültek 125 év óta egy olyan államalakulatba, amit az óta sem tudtak belülről igazán elfogadni, pedig jólét, demokrácia, föderalizmus van. Ennek ellenére tulajdonképpen, ha nem lenne ott az Európai Unió egyik központja, és Brüsszel nem lenne flamand területen, akkor már régen kettéváltak volna. Ez a tendencia az utóbbi időben tovább erősödött, folyamatosak a kormányválságok, előretört a nacionalizmus.

Volt végezetül egy olyan lehetőség is, melynek tulajdonképpen nem volt és nincs reális esélye, de azért említsük meg: Koszovó a függetlenség kivívása után csatlakozna Albániához, létrehozva **Nagy-Albániát**, kijavítva az 1913-ban az albán állam létrehozásakor elkövetett hibát. Ennek a lehetőségnek azonban még az albánok között sincs jelenleg támogatója, a nemzetközi közösség és a szerbek pedig teljes mértékben ellenzik. Ugyanakkor hosszú távon nem tudunk mást elképzelni, mint az albán területek egyesülését. A több államban élő egyazon nemzet esete legtöbbször ideiglenes állapot, azt többnyire külső erők hozzák létre és tartják fenn (NSZK-NDK, Észak és Dél Vietnám...). A külső erők megszűntével, meggyengülésével a két állam többnyire egyesül. Hosszú távon az albánság esetében is ezt várhatjuk. Mindez kiegészülve dinamikus lakosságszám-növekedésükkel évtizedeken belül a legnagyobb balkáni nemzetté emelheti őket. Addig azonban még jelentősebbek a koszovói és az albániai albánok közti gazdasági, néprajzi, nyelvjárársbeli, identitásbeli stb. különbségek, valamint a két közösséget vezető politikai és gazdasági elit érdekei.

A rendezés körüli probléma leginkább abban öltött testet, hogy a koszovói albánok szinte minden elől elzárkóznak, ami nem függetlenség, a szerbek pedig minden olyan elől, mely elszakítaná Koszovót a szerb államtól. Ilyen körülmények között nem meglepő, hogy

a tárgyalások nem hoztak eredményt. Már azt is sikerként kell egyáltalán értékelni, hogy 2006. július 24-én a két fél hajlandó volt csúcsszintű, közvetlen tárgyalásokat lefolytatni, bár komolyabb eredmény nélkül.

A megegyezés mielőbbi létrejöttének fontossága paradox módon leginkább a koszovói szerb kisebbség szempontjából volt fontos. Ők voltak ugyanis az a közösség, melyet a bizonytalan státus negatív következményei leginkább sújtottak. Kutatásaink eredményei szerint, a Koszovóban élő szerb nemzetiségű kisebbség több körülményt tartott biztonságának veszélyeztetőjeként számon:

- A szerb és a többi nem albán nemzetiségű kisebbség **állandó fenyegetettségben** él Koszovóban, **emberi jogait folyamatosan megsértik**.
- Nem teremtődtek meg a békés és normális élet feltételei, az erőszak nem csökkent, különösen az ott élő szerbek ellen, illetve nincs biztonságos környezet a menekültek hazatéréséhez.
- A folyamatosan bekövetkező szerbek elleni bűncselekmények sajnálatos módon megcáfolták azt, hogy az ENSZ rendőrség és a KFOR erői sikeresen végzik az eléjük kitzűzött feladatot. A Felszabadítási Hadsereg leszerelése és a politikai pártok engedélyezése **csak papíron elért eredmény**.
- A koszovói biztonsági problémák abból adódhattak, hogy nem működtek a megfelelő intézmények, melynek következtében sérülhettek a nem albánok alapvető emberi és szabadságjogai, és követhettek el velük szemben súlyos bűncselekményeket. Bár számtalan bizonyíték szolgált amellett, hogy az atrocitások elkövetői albán nemzetiségűek voltak, folytatódott a velük szembeni elnéző és jóindulatú bánásmód.
- Véleményük szerint az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága **biztonsági okból** nem támogatta a koszovói szerbek visszatérését a tartományba. Ez önmagában ékes bizonyítéka a helyzet súlyosságának.
- Külföldi országok képviselőket nyitottak anélkül, hogy ehhez Szerbia beleegyezését adta volna.

2008. február 17-én aztán a koszovói parlament elfogadta a függetlenségi nyilatkozatot, melyet másnap több állam is elismert (USA, Albánia, Törökország, Ausztria, Németország, Olaszország, Franciaország, Nagy-Britannia, hogy csak a jelentősebbeket

említsük). Ugyanakkor az ENSZ BT öt állandó tagja közül kettő (Kína és Oroszország) mind a mai napig nem volt erre hajlandó, a függetlenedést törvénytelennek tekintik.

Koszovó szomszédságában csak Szerbia nem ismeri el a függetlenségi nyilatkozatot. Szerbia szomszédai közül Horvátország, Bulgária, Magyarország, Macedónia és Montenegró ismerte el Koszovót.

Az új állam életképességével kapcsolatban sok még a kérdőjel, a jövő fogja eldönteni, hogy képes lesz-e a második albán állam megállni a saját lábán, vagy pedig az instabilitás letéteményese lesz a törékeny Nyugat-Balkánon.

8. Koszovó és Szerbia jelenlegi kapcsolata és a vajdasági párhuzamok

Koszovó és Szerbia kapcsolatát vizsgálva, ebben a fejezetben elsősorban a 2008. februárjában történt függetlenné válás óta eltelt időszakokkal foglalkozunk, helyenként azonban a helyzet pontosabb megvilágításának érdekében visszautalunk néhány olyan eseményre, tényre, amelyet korábban tárgyaltunk.

A két állam kapcsolatát alapvetően az egymással szembeni ellenséges magatartás határozza meg, amely a közös történelem negatív tartalmú eseményei mellett elsősorban az ellentétes törekvésekből adódik. Szerbia az elmúlt másfél év alatt nem változtatott azon az álláspontján, hogy Koszovót továbbra is állama integráns részének tekintse, annak önállósodását tehát nem ismeri el. Kezdetektől fogva hangsúlyozta azonban, hogy Prištinának hajlandó jelentős engedményeket tenni. Ennek megfelelően Belgrád lemondott volna a katonai és rendőri jelenlétről, engedélyezte volna Koszovó a Világbankhoz fűződő önálló kapcsolatainak alakítását, saját valuta használatát és azt is, hogy Koszovó Szerbiától függetlenül legyen nemzetközi sportszervezetek tagja. Mindemellett a szerb állam vezetői, többek között az elnök Boris Tadić is kiemelte, hogy kitartanak az Európai Unióhoz való csatlakozás mellett, de minden diplomáciai és politikai eszközt felhasználnak annak érdekében, hogy a fennálló helyzeten változtassanak.

Kezdetben kérdéses volt, hogy a független Koszovó képes-e a fennmaradásra, életképes-e egyáltalán? A dilemma jogos egyébként ma is, de csak azzal együtt, hogy így fogalmazzuk meg a kérdést: vajon önállóan képes-e a fennmaradásra az új államalakulat? Ugyanis a rendet és az esetleges nemzetek közötti atrocitásokat a NATO parancsnoksága alatt működő KFOR igyekszik fenntartani, illetve megakadályozni, 2008 decemberében pedig felállították az Európai Unió rendészeti-igazságügyi misszióját az EULEX-et, amelynek keretén belül – a korábban az UNMIK által felügyelt területen – csaknem 2000 külföldi megbízott és helyi munkás dolgozik a jogrend megszilárdításán, a bűnözés visszaszorításán és a jelentős mértékű korrupció letörésén. Mindemellett a terület 1999 és 2007 között összesen 3,5 milliárd euró támogatást kapott, majd a függetlenség kikiáltása és az új alkotmány életbe lépése után 2008 júliusában Brüsszel az EU büdzséjéből, illetve az Egyesült Államok, Németország, valamint többek között Svájc, Törökország, Szaud-Arábia és Magyarország összesen újabb 1,3 milliárd eurót ajánlott fel. Várhatóan 2009 és 2011 között Koszovó évente további 1,4 milliárd eurós segítséget kap, amelyet elsősorban az energiaszektorban, infrastruktúrában, oktatásban, egészségügyben és a

mezőgazdaságban fektetnek majd be. A felsorolt néhány példából is látszik, hogy az esetleges szerb remények arra vonatkozóan, hogy Koszovó nem lesz életképes, hiábavalónak bizonyultak, hiszen a két legfőbb támogató, a Koszovót nyugat-balkáni hídfőállásnak tekintő Egyesült Államok, illetve az Európai Unió (az Uniót alkotó államok többsége) következetesen kitartott eredeti célkitűzése mellett. Ennek megfelelően a felsoroltak mind anyagi szempontból, mind humán tőke tekintetében óriási segítséget nyújtanak, nyújtottak Koszovónak, igyekeznek stabilizálni azt, nem hagyják magára az új államot, igyekeznek elkerülni ugyanis annak a lehetőségét, hogy az önállóan esetlegesen nem boldoguló Koszovó destabilizálja a tágabb értelemben vett térséget.

Szerbia az említett politikai és diplomáciai eszközök közül elsősorban a nyomásgyakorlás eszközével operálhatott, vagyis visszahívta saját nagyköveteit a Koszovót elismerő országokból, vagy nemkívánatosnak nyilvánította ezen országok belgrádi képviselőit, illetve ezen kívül régi és új szövetségesekre támaszkodhatott. A régi partner Oroszország kiállt Szerbia mellett és az ENSZ Biztonsági Tanácsában is rendre őt támogatta, ugyanakkor Oroszországon és Kínán kívül feltűntek új szövetségesek is, úgy, mint az uniós tagállam Spanyolország, Románia vagy Szlovákia. Ezen – jelentős kisebbséggel vagy kisebbségekkel rendelkező – államok saját területi egységüket féltve álltak ki Szerbia mellett. Tény, hogy Koszovó függetlenségét napjainkra összesen 62 állam ismerte el, elsőként 2008. február 18-án Afganisztán, Costa Rica, az Egyesült Államok, Albánia, Franciaország, Törökországa és az Egyesült Királyság, legutóbb 2009. július 10-én pedig a Dominikai Köztársaság. A legfontosabb tehát Koszovó számára, hogy a világ vezető hatalmai, illetve a térség életében legmeghatározóbb szereppel bíró Egyesült Államok valamint az Európai Unió jelentős többsége és legerősebb tagállamai mellette állnak, de nem elhanyagolható tény az sem, hogy a várhatóan erősödő befolyással bíró „régis szövetséges” Törökország is a támogatók közé tartozik.

A szerb-koszovói viszony kapcsán röviden ki kell térnünk a Koszovóban élő szerb és a Dél-Szerbiában élő albán kisebbség helyzetére is, a nemzetiségi kérdés ugyanis erőteljesen befolyásolja a két állam kapcsolatát, illetve a kapcsolatok jövőjére vonatkozóan is jelentős hatással lehet.

Koszovóban a szerbek az északi részen koncentrálnak, arányuk a teljes populációt, vagyis a mintegy 1,8 millió lakost figyelembe véve 7%-ra, míg az albánoké 88%-ra tehető. Tulajdonképpen tehát ahogy Észak- és Északnyugat-Macedónia területe az albániai és koszovói albán szállásterület folytatásának tekinthető, úgy Észak-Koszovó a szerbiai szerb etnikum egybefüggő – bár egyre fogyó és töredező – szállásterületeként

fogható fel. Ennek megfelelően ahogy Macedóniában létezik albán-macedón megosztottság, úgy Koszovóban a szerb-albán megosztottság és ellentét áll fenn. Az arányok azonban eltérőek, és ehhez azt is hozzáfűzhetjük, a szerb diplomáciának addig van ideje cselekvésre a „de facto” határon kívül került koszovói szerb kisebbség érdekében, amíg az egyáltalán létezik.

Ugyanis hiába hangoznak el a koszovói albánok részéről kedvezőnek tűnő ígéretek, miszerint megteremtik a korábban elmenekült szerbek visszatérésének lehetőségét, illetve, hogy a külföldi támogatásokból jelentős juttatásokat biztosítanak a szerb félnek is, az ígéretekben a menekültek nem bíznak, az ellenséges légkör és az egyáltalán nem alaptalan félelmek miatt a visszatérési hajlandóság mindezzidáig csekélynek mondható. Ez utóbbi megállapítás igaz egyébként – az albán vádak szerint a szerbekkel kollaboráló – cigány kisebbségre vonatkozóan is. A két nemzetiség közötti összecsapások legfőbb helyszíne általában Kosovska Mitrovoca, amelynek északi felét többségében szerbek lakják.

A koszovói helyzet békés rendezésére vonatkozóan, figyelembe véve, hogy a szerb nemzetiségűek többsége Észak-Koszovóban koncentrálódik, korábban is felmerült egyes szerb politikusok részéről a volt tartomány esetleges felosztásának lehetősége. A realitással talán jobban számoló politikusok, többek között a koszovói ügyekkel megbízott miniszter Slobodan Samardžić is felvetette a felosztás lehetőségét, de Boris Tadić sem tartotta, tartja lehetetlennek a probléma ilyen jellegű megoldását. Egyértelmű azonban, hogy a szerb vezetés ezzel a formával csak végső megoldásként számol, egyfajta kisebbségi rosszként. A szerbek ezen törekvését pedig nehezíti, hogy mind Washington, mind az Európai Parlament elutasítja a felosztás lehetőségét, amint egyébként egyelőre Nagy-Albánia létrehozásának gondolatát is.

A nemzetiségi kérdés másik pólusát a Koszovó szomszédságában élő dél-szerbiai albánok képezik. A szerbiai – jórészt az említett területen élő – albán lakosság száma 1991-ben mintegy 70 ezer, 2002-ben pedig 60 ezer főt tett ki. Összességében a körükben tapasztalható natalitási mutató pozitív és magas, fogyásukban valószínűleg nagy jelentősége van migrációjuknak, mely a külföldi államok közül jórészt Koszovó felé irányul. 2002-ben két opština-ban, Preševóban (31 ezer fő, 89%) és Bujanovacban (24 ezer fő, 55%) abszolút többséget képeztek, míg Medveđában szintén jelentős arányban képviseltették magukat (2,8 ezer fő, 26%) (Raduški N 2002). A Koszovóban történt események természetesen a dél-szerbiai albánokra is nagy hatással voltak, az elmúlt hónapokban tapasztalható törekvéseik koreográfiája pedig véleményünk szerint a korábbi koszovói események forgatókönyvét fogja követni. 2009 augusztusában ugyanis a dél-

szerbiai albánok képviselői egy nemzetiségi alapon szerveződő tartomány létrehozását követelték. A szerb fél az alkotmányos és törvényi feltételek hiányára hivatkozva elutasította a követelést, ugyanakkor rendkívüli módon ügyelt arra a helyzet eszkalálódásának megakadályozására annak érdekében, hogy elkerülje a provokációkat és elhárítsa az esetleges terrorista támadásokat. A helyzet kezelésére vonatkozó hajlandóságot jelzi az is, hogy a preševói, bujanovaci és medveđai körzet problémáinak megoldására a kormány külön koordinációs bizottságot hozott létre. A szerb fél számára egyébként az a dél-szerbiai események kézbentartása azért is létkérdés, mivel a stratégiai fontosságú Belgrád-Szaloniki közút és vasút éppen ezen a területen, vagyis a Preševo-völgyön halad keresztül. Ennek ellenőrzése Szerbia számára kiemelt fontosságú, ennek megfelelően az nem lehet semmilyen alku tárgya, önállósodás irányába mutató törekvés vagy esetleg területcsere helyszíne.

A két állam kapcsolatának jövőjére vonatkozóan kockázatos jóslásokba bocsátkozni, de úgy gondoljuk, ha a szerb törekvésnek megfelelően az ENSZ nemzetközi bírósága ki is mondja esetlegesen Koszovó elszakadásának törvénytelen voltát, az a fennálló helyzeten tulajdonképpen nem változtat. A koszovói folyamat, történések ugyanis visszafordíthatatlanok, illetve ezen a kijelentésen úgy finomíthatunk, hogy azok esetleges visszafordítása olyan következményekkel járhat, amelyet a Koszovót eddig is támogató nagyhatalmak és meghatározó középhatalmak nem engedélyezhetnek.

A már sokszor emlegetett natalitási, természetes szaporodási ütemet figyelembe véve, amennyiben nem kerül sor a volt jugoszláv tartomány felosztására, a szerb népesség rövid időn belül eltűnik a tartományból. A dél-szerbiai területek ugyanakkor jelentős veszélyt hordoznak, ugyanis a „felbátorodott”, az utóbbi évtizedben jelentős sikereket elérő albán népesség várhatóan érezve a hárország(ok) támogató erejét tovább igyekszik majd tágítani lehetőségét. Mindezek fényében félő, hogy az elmúlt évek sikertelenségéből adódó frusztrációját nem csak a Koszovóból elköltöző, de az autochton szerbek is a vajdasági magyarokon fogják levezetni. Érdeemes tehát bővebben kitérni a koszovói és vajdasági párhuzamokra.

8.1. Vajdasági párhuzamok

Végezetül szeretnénk rávilágítani arra, hogy miért tartottuk írásunk elején fontosnak Koszovó és a Vajdaság, ezáltal pedig Magyarországot érintően kiemeltnek a koszovói szerbség perspektíváira vonatkozóan a kutatásokat. Látjuk ugyanis majd, hogy a koszovói szerbség és a vajdasági magyarság milyen „szoros kapcsolatban áll” egymással.

2004 márciusa óta elszaporodtak a Vajdaságban a nemzetiségeket ért incidensek. Egyedül a vajdasági magyar szervezetek közel 300 magyarelles atrocitást – ezt a számot azonban még jócskán szaporítják a más nemzetiségek elleni támadások – jegyezték fel 2004 márciusa és 2004 szeptembere között az észak-szerbiai tartományban. A helyzet komolyságát mutatja, hogy korábban egy évtized alatt sem regisztráltak ennyi magyarelles tettet a Vajdaságban.

A hazai médiában 2004 nyarán szinte minden nap jelent meg valamilyen tudósítás a vajdasági etnikai incidensekről és a romló helyi állapotokról. A vajdasági viszonyokat jól jelezte, hogy az alatt a három nap alatt – 2005. január utolsó napjaiban – , amíg az európai parlamenti tényfeltáró delegáció Szerbiában vizsgálta az eseményeket, Észak-Bácskában újabb bűntény történt, amelynek két magyar fiatal volt az áldozata.

A vajdasági incidensek magyarok megverését, műemlékek megrongálását, magyar temetők meggyalázását, katolikus és református templomok megszenteltségét jelentették. Ugyanekkor a magyarok által is lakott vajdasági városok házfalain megjelentek a magyarelles, rasszista feliratok.

A hivatalos szerb álláspont a legutóbbi időkig elszigeteltnek és lényegtelennek tüntette fel a Vajdaságban élő nemzetiségek elleni támadásokat. Habár a szerb törvények tiltják a kisebbségek diszkriminációját, az eseteket mégis egyszerű rendbontásnak vagy rongálásnak minősítette a szerb rendőrség. A hatóságok szerint az események mögött kiskorú bűnözés, alkohol- és drogfogyasztás áll. A magyarok elleni támadások és atrocitások esetében egyetlenegyszer sem talált felelőst a rendőrség, az ügyek így el sem jutottak a szerb bíróságokig. A hatóságok minden esetben lassan reagáltak, lehetőséget adva a manipulációra és az érvek nélküli vitára.

Mint tudjuk, az 1990-es évtizedben végleg felborult a Vajdaság törékeny - a titói időkben, a németek kitelepítése után teremtett - etnikai egyensúlya. A délszláv háborúk után több mint 300 ezer szerb (Kicosev S.–Kocsis K. 1998) menekült érkezett a tartományba, elsősorban Horvátországból és Boszniából (egy becslés szerint a számuk legalább 500 ezer), majd 1999-ben a Koszovóból elmenekült szerbek egy része is a Vajdaságban telepedett le. Ugyanakkor 100 ezer romát üldöztek el Koszovóból az albánok - azok egy része is a Vajdaságba tart. Szabadkán például megjelent egy hatezres koszovói roma közösség, ezért gyermekeiket egy kihasználatlan magyar iskolában kellett elhelyezni.

Az új szerb telepések között ismeretlen volt a Vajdaság korábbi békés egymás mellett élése, de az autonóm tartomány gazdasági és kulturális különállása is. Az éveken keresztül bekövetkezett vajdasági magyarverések hátterét kutatva itt találjuk meg a mostani

incidensek fő okát. Az elkövetők között feltűnően magas volt az 1990-es években „bevándorolt” szerbek aránya. Ekkor a milosevicsi Szerbiába érkező szerb menekülteknek a hivatalos állami propaganda biztos megélhetést, munkát és házat ígért. Az ígéretekből az évek alatt semmi sem lett. A menekülteknek még azt sem engedélyezték, hogy a Vajdaságban - pedig ezt „természetesnek” tartották volna, hiszen nagyrészt velük is ez történt a szülőföldjükön - elfoglalják a más nemzetiségűek házait.

A menekült szerbek a Vajdaságban élő kisebbségeken töltik ki azon megaláztatások miatti mérgüket, amelyek őket eredeti szülőföldjükön a többségi etnikum által érték. Számukra a Vajdaság semmiben sem különbözik a Balkán többi területétől, Boszniától vagy Koszovótól. Az 1990-es évtizedben érkezett szerb menekültek ma is a legrosszabb körülmények között élő polgárok a tartományban. Nagy részük munkanélküli, megélhetésük teljesen bizonytalan, engedély nélkül felépített házaikat újra és újra rombolással fenyegetik a helyi hatóságok.

Az elüldözött szerbek keserősége, belső indulatai erőszakban csapódnak le. A Vajdaság területén még élő nemzetiségek pedig mindig kiváló célpontjai ezen indulatok levezetésének. Ez következett be 2004 márciusában is, amikor a koszovói szerbeket ért atrocitások és tömeggyilkosságok okozta felháborodások miatt, a vajdasági szerb demonstrálók a magyarok és más nemzetiségek lakta területeken törtek-zúztak, és támadásokat intéztek kisebbségi intézmények ellen is.

A legtöbb szakértő figyelmét elkerülte, hogy a vajdasági erőszakos cselekmények rendszerint akkor erősödnek fel, amikor Koszovóban atrocitásokat követnek el az ottani szerb kisebbség ellen. Vagyis amikor a koszovói történések miatt felforrósodik a hangulat, a Vajdaságban is fokozódik az etnikai erőszak. Ez a Vajdaságban a 2004. márciusi koszovói válság idején kezdődött, amikor az elűzött és az észak-szerbiai tartományban letelepedett koszovói szerbek haragjukat és tehetetlenségüket a Vajdaságban torolták meg az ottani kisebbségeken. A problémát csak fokozza, hogy sok menekült szerb azóta a vajdasági rendőrség állományának tagja lett, vagy más fontos állami intézményekben kapott beosztást.

A magyarelles incidenseket elemezve meg kell említeni a gazdasági okokat is, nem lehet ugyanis megfeledkezni azokról a katasztrofális gazdasági és szociális körülményekről, amelyek a Vajdaságot az elmúlt másfél évtizedben jellemezték. A szociális feszültségek egy nehéz gazdasági helyzetben lévő, a rendszerváltás ismert gondjaival küszködő társadalmat sújtottak és sújtanak ma is.

Az 1980-as évek végétől általános elszegényedés kezdődött a Vajdaságban. Az állami vállalatok tönkrementek, a mezőgazdaság pangott, a multinacionális cégek messze elkerülték egész Szerbiát. A Jugoszlávia szétesését követő években, a Vajdaságban a munkanélküliségi ráta óriási magasságokba kúszott. A hatalmas gazdasági hanyatlást és pangást jól mutatja, hogy 2004-re a Vajdaság gazdasági teljesítménye nem érte el az 1990-es szintnek még a felét sem.

Habár az elszegényedés mindenkit egyformán sújtott, a szerbek úgy érezték, hogy csak ők mennek tönkre, és mindenért a kisebbségek a hibásak. Ez szintén jelentős mértékben megnövelte a többségi nemzet indulatait a még megmaradt magyarokkal szemben. Magyarország uniós taggá válásával, a vízumkényszer bevezetésével Szerbiát, és különösen a Vajdaságban lakó szerbeket tulajdonképpen „elzárták” a külvilágtól. Mindeközben felnőtt egy olyan szerb generáció, amely tagjainak többsége még soha nem járt hazáján kívül.

A szerbekben indulatokat generál az is, hogy a kisebbségben rekedt, szülőföldjükön megmaradt szerbek - elsősorban Horvátországban és Koszovóban - még a minimális nemzetiségi jogokat sem kapják meg a többségi etnikum részéről Jugoszlávia egykori utódállamaiban. A kisebbségbe szorult szerbek rossz körülményei, rendezetlen viszonyai így csak szítják a nacionalista indulatok tüzeit.

Belgrád 2004 nyaráig - az első nemzetközi reagálásokig - nem is tekintette létező problémának a vajdasági atrocitások ügyét, később igyekezett elbagatellizálni a magyarverések egész kérdését. A szerb sajtó - a magyarral ellentétben - 2004 júliusában csak akkor kezdett el igazán komolyan foglalkozni a magyarverésekkel, amikor Budapest kinyilvánította, hogy mérvadó nemzetközi szervezetek elé terjeszti az ügyet. A szerb kormány ekkor azt hangoztatta, hogy a vajdasági magyar pártok és Budapest is kampánycélokból foglalkoznak a kérdéssel. Belgrád csak 2004 szeptemberétől vette komolyan a problémát, főleg azután, hogy az Európai Parlament bejelentette, hogy tényfeltáró bizottságot küld az észak-szerbiai tartományba.

A magyarverések felszíni okai mellett meg kell vizsgálnunk a nemzetiségek elleni atrocitások igazi gyökereit. Az előzmények az 1980-as évek végére nyúlnak vissza.

A magyarok 1910-ben a Vajdaság lakosságának 28,1%-át alkották - miközben a németek aránya 21,4%, a horvátoké 6%, a szlovákoké 3,7%, a románoké 5% volt a későbbi Vajdaságban -, mintegy 426 ezer fős etnikumukkal. A szerbek aránya ekkor még csak 33,8% volt. A németek II. világháborút követő tömeges kitelepítése után a szerbek a tartományban abszolút többségbe kerültek, de a lakosság közel 45%-a a Tito-korszakban

még mindig nemzetiségi lakos volt. Az 1981-es népszámlálási adatok szerint a magyarok száma 385 ezer főre, a lakosság 18,9 %-ára csökkent. (Kicosev S.–Kocsis K. 2004)

A titói békeévek alatt és után a régióban kialakult a békés egymás mellett élés hagyománya, a tartományban az etnikai incidensek szinte teljesen ismeretlenek voltak, miközben nőtt - a vegyes házasságokkal együtt - a magukat jugoszlávnak vallók aránya. Az 1980-as évek végétől kezdve - a térségbeli nacionalizmusok fellángolásával - kezdett rohamosan csökkenni a magyarok száma Szerbiában. Ehhez a határok megnyitása, Magyarország demokratikus átalakulása is hozzájárult. 1991-ben már csak 339 ezer magyar élt a Vajdaságban, a lakosság 16,9%-át alkotva. A szerbek aránya ezzel szemben az 1910-es 33,8% 1991-re 56,8%-ra nőtt. Vagyis az 1910-ben 512 ezer fős vajdasági szerbség létszáma 1991-re 1 143 000 főre emelkedett. (Kicosev S.–Kocsis K. 2004)

A milosevicsi szerb nacionalista rezsim hatalomra kerülésével csak az 1990-es évtizedben a becslések szerint mintegy 51 ezer magyar, a vajdasági magyarság hetede távozott szülőföldjéről. Az elvándorlás azért is volt óriási érvágás a vajdasági magyarság számára, mert gyakorlatilag a közösség legjobbjai, a fiatalok, az értelmiség hagyta el az északi szerb tartományt. A fiatalok menekültek a szerb hadsereg behívói, a munkanélküliség, a kilátástalanság és a kisebbségi lét elől. Gyakorlatilag néhány év alatt - az 1990-es évek közepére - a szerb menekültek betelepülése és a helybeli magyarok egy részének elköltözése miatt a magyarok elvesztették többségüket olyan Vajdasági településeken, mint Temerin, Bajmok vagy Törzsudvarnok. Szabadkán a magyarok aránya az 1990-es évek közepére 35% alá csökkent.

A 2002-es hivatalos szerbiai népszámlálás adatai alapján a szerbek aránya a Vajdaságban 65%-ra nőtt, miközben a magyaroké 14%-ra csökkent. A magyarok mellett a kisebb nemzetiségek száma - szlovák, román, ruszin, horvát – is rohamosan apadt a tartományban. 2002-ben a nagyarányú elvándorlás és a természetes fogyás miatt már csak 290 ezer magyart írtak össze (Kicosev S.–Kocsis K. 2004). A magyar kisebbség aránya Szerbián belül - a magyarok 99%-a a Vajdaságban lakott - az összlakosság 3,9%-ra csökkent.

Ha az elmúlt 20 évben zajló demográfiai trendek folytatódnak, 2050-re az utolsó magyar is – a többi őshonos kisebbséggel együtt - eltűnhet a Vajdaságból. Erre az időre a XX. század elején még Európa etnikai, vallási szempontból legösszetettebb, mozaikszerű tartománya végleg elszerbesedhet.

Kérdés, hogy a fentiekben vázolt helyzetben mi lehet a követendő út Magyarország és a magyar külpolitika számára. Hogyan akadályozhatja meg a magyarelles atrocitásokat, és hogyan segítheti a vajdasági magyarok boldogulását?

A szerbiai stabilitás ma nagyon képlékeny. Egyelőre még az ország határai sem biztos, hogy véglegesek. A tizenöt évvel ezelőtt megálmodott Nagy-Szerbiát napjainkban egy kisebb és szegényebb országban kell berendezni. Ráadásul az országba az 1990-es években még nagyobb embertömegek érkeztek - közel 800 ezer szerb menekült -, mint Magyarországra az I. világháború után. Budapestnek - NATO- és EU-tagságát, valamint nemzetközi kapcsolatait kihasználva - maximálisan támogatnia kell Szerbiát, és a szerbiai demokratikus erőket.

Egyszer már nagy árat fizettünk saját szélsőségeink vajdasági tevékenységéért, amikor az 1942-es újvidéki razzia során a Dunába lóttak mintegy háromezer szerbet és zsidót. Ha ez a tömeggyilkosság nem történt volna meg, a későbbi magyarelles megtorlások végrehajtóinak és provokátorainak nem lett volna mire hivatkozniuk. Az újvidéki atrocitás következményeit ugyanis 1944 novemberében a szülőföldjén maradt délvidéki magyarságnak kellett elszemvednie, amikor az OZNA „népvédelmi osztály” állambiztonsági csapatai és egyes partizánosztagok háborús bűnök elkövetésére hivatkozva – az újabb becslések szerint – mintegy 25000 magyart gyilkoltak meg.

Konklúzióként tehát azt vonhatjuk le, hogy ezekből az estekből a mostani magyar külpolitikának tanulnia kell, és a vajdasági magyarság helyzetén túlmenően komolyan oda kell figyelnie, sőt hatékonyan kell segítenie a koszovói szerb kisebbség helyzetének megnyugtató módon történő rendezését, valamint a szerbség „visszatalálását” az európai nemzetek közösségébe.

9. A független Koszovó néhány társadalomföldrajzi problémája

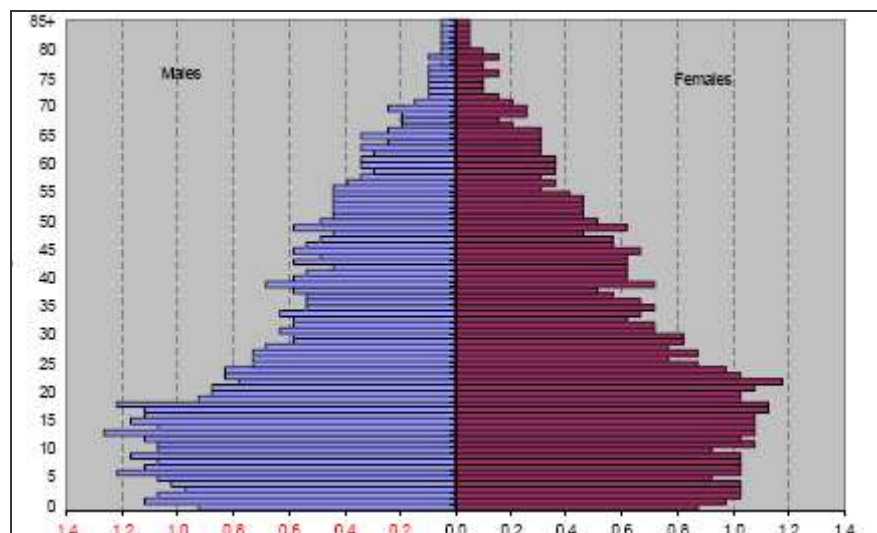
A legfiatalabb európai állam számos igen komoly kihívással kénytelen szembenézni. Ezek közül a többség nem tartozik kutatásunk homlokterébe, ugyanakkor felsorolás szintjén érdemes megemlítenünk őket is. Ilyenek a legitimációs/nemzetközi jogi problémák, az elismerés kérdése, a mindmáig korlátozott szuverenitás és az ebből adódó feszültségek. Szintén komoly problémaként jelentkezik az állam külső finanszírozási igénye, valamint a Szerbiával történő vagyonmegosztás kérdései.

Van ezek mellett egy olyan problémahalmaz is, melyet nevezhetünk akár társadalomföldrajznak is. Ebbe olyan kihívások tartoznak, melyeket – természetesen nem kizárólagosan – vizsgálhatunk a társadalomföldrajz eszközeivel és módszereivel. Két nagy csoportra oszthatjuk őket: belső és külső problémacsoportra. Ezek szorosan kapcsolódnak egymáshoz, időnként akár elválaszthatatlanul is, mint például a belső etnikai megosztottság és a külső koszovói-szerb viszony kérdése. A belső problémakörbe az állam társadalmi-gazdasági kérdései tartoznak, míg a külső elsősorban Koszovó és a szomszédai közti politikai földrajzi kérdésként határozható meg.

9.1. Belső problémacsoport

Koszovó egyik legkomolyabb kihívása a demográfiai helyzet kezelése. Amíg a tartomány szerb uralom alatt létezett az ún. demográfiai fegyver az albán érdekeket szolgálta. A szerbekét nagyságrendekkel felülmúló természetes szaporodás volt az albán ügy hosszú távú sikerre vitelének záloga. A független Koszovóban azonban ez egy gyorsan növekvő, rendkívül fiatal korstruktúrájú lakosságot jelent, mely számára a gazdaság és az állami szektor nem tud megfelelő számban munkalehetőséget, így tisztességes megélhetést biztosítani.

Ennek számos következményét tapasztalhatjuk. Az egyik a kivándorlás, mely a legtehetségesebb, fiatal férfiakat érinti elsősorban, ami nagy érvágás a koszovói társadalom számára. A másik a szürke és fekete gazdaságban tevékenykedő koszovóiak magas száma. Elsősorban az illegális kereskedelem virágzik (cigaretta, alkohol, drog, fegyver...), melyek európai forgalmában az albán (koszovói és albániai) részvétel igen jelentős. Mind a kivándorlás, mind a feketegazdaság ellenére magas a szegénységi küszöb alatt élők és a munkanélküliek száma.



22. ábra. Koszovó lakosságának korfája. Forrás: Kosovo and its population

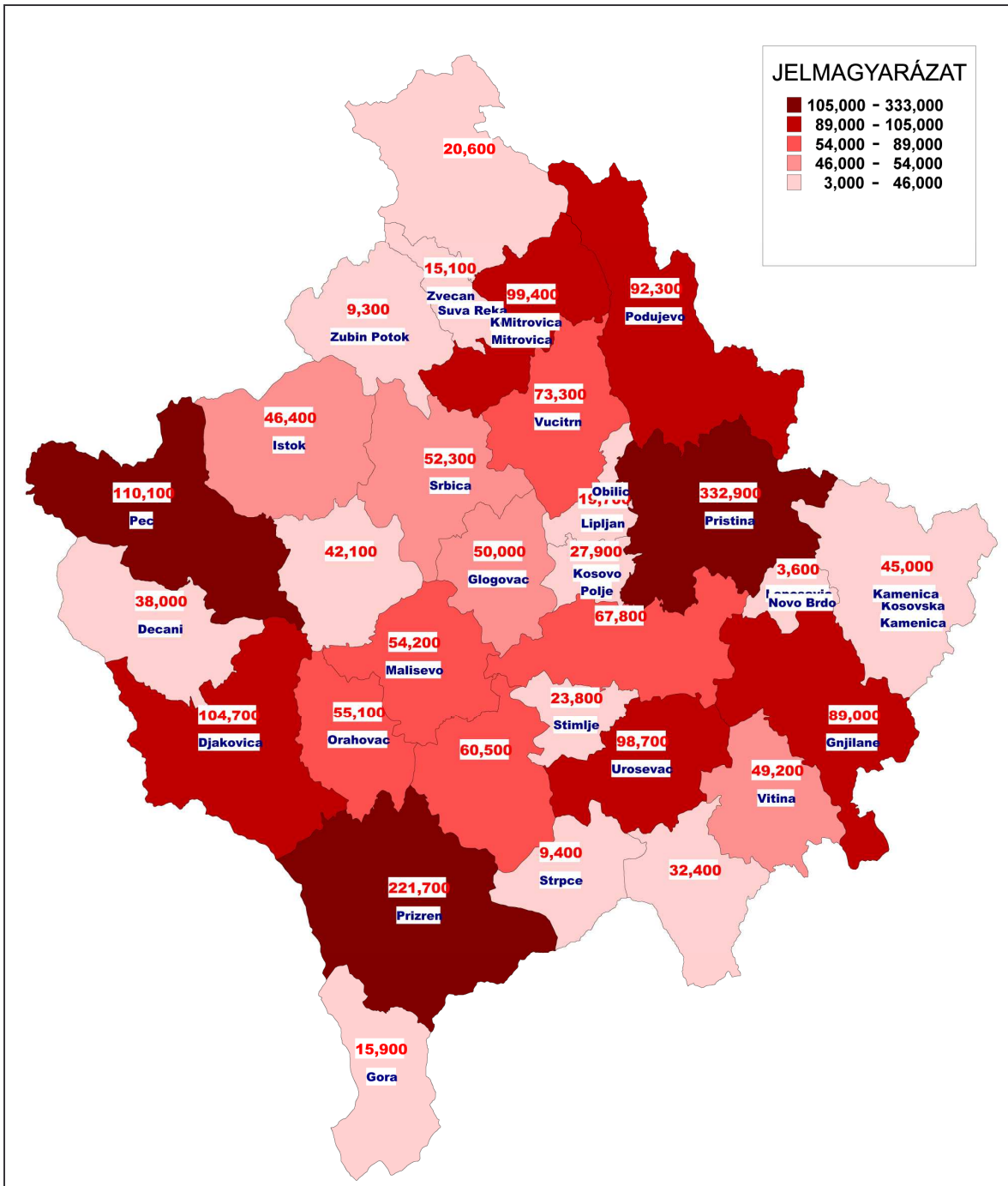
Az életkorbeli és az etnikai jellemzők összepárosítása kapcsán a szerb lakosság számára tovább romlik a helyzet. Az albán lakosság nem csak nagyobb számú, gyorsabban szaporodó, de lényegesen fiatalabb korstruktúrájú is.

	albán	szerb	egyéb
0-14 év	33,0	19,2	33,6
15-64 év	60,9	68,0	59,2
65 év felett	6,1	12,8	7,2
	100	100	100

2. táblázat: Koszovó lakosságának életkor szerinti csoportjai. Forrás: Kosovo and its population

A lakosság térbeli elhelyezkedése tekintetében is tetten érhetők a fenti folyamatok. (x. és x. ábra) a szerbek által többségében lakott körzetek (Leposavic, Zvecan, Zubin Potok, illetve Strpce, Novo Brdo) gyakorlatilag a legkritikábban lakott opcinák Koszovóban, függetlenül a természeti és egyéb adottságoktól. Ez természetesen a szerbség folyamatos fogyásának, illetve a szigorú etnikai alapú elkülönülésnek a következménye. Azaz a szerbek fogyása (természetes avagy erőszakos) ellenére az albánok nem mindenütt foglalják el a hátrahagyott területeket. Így tehát kialakul egy a boszniaihoz hasonló szélsőséges etnikai megosztottság, melynek a területi közigazgatásra, az intézményrendszerre, a gazdaságra és jóformán az élet minden területére komoly kihatása van. A saját etnikumuk által

többségében lakott területen pedig folyamatosan zajlik az etnikai homogenizáció, melynek célja mindkét fél részéről az etnikailag lehető legtisztább területi egységek kialakítása.



23. ábra: Koszovó becsült lakossága opcinánként (járásonként) (fő) (forrás: WFO – World Food Programme)

A demográfiai jellemzők egy másik fontos eleme a rendkívül magas népsűrűség. 175 fő/km²-es adatával Koszovó Délkelet-Európa legsűrűbben lakott állama lett. Ez a népsűrűség azonban egyelőre még nem a pozitív hatásaiban ragadható tetten (koncentrált

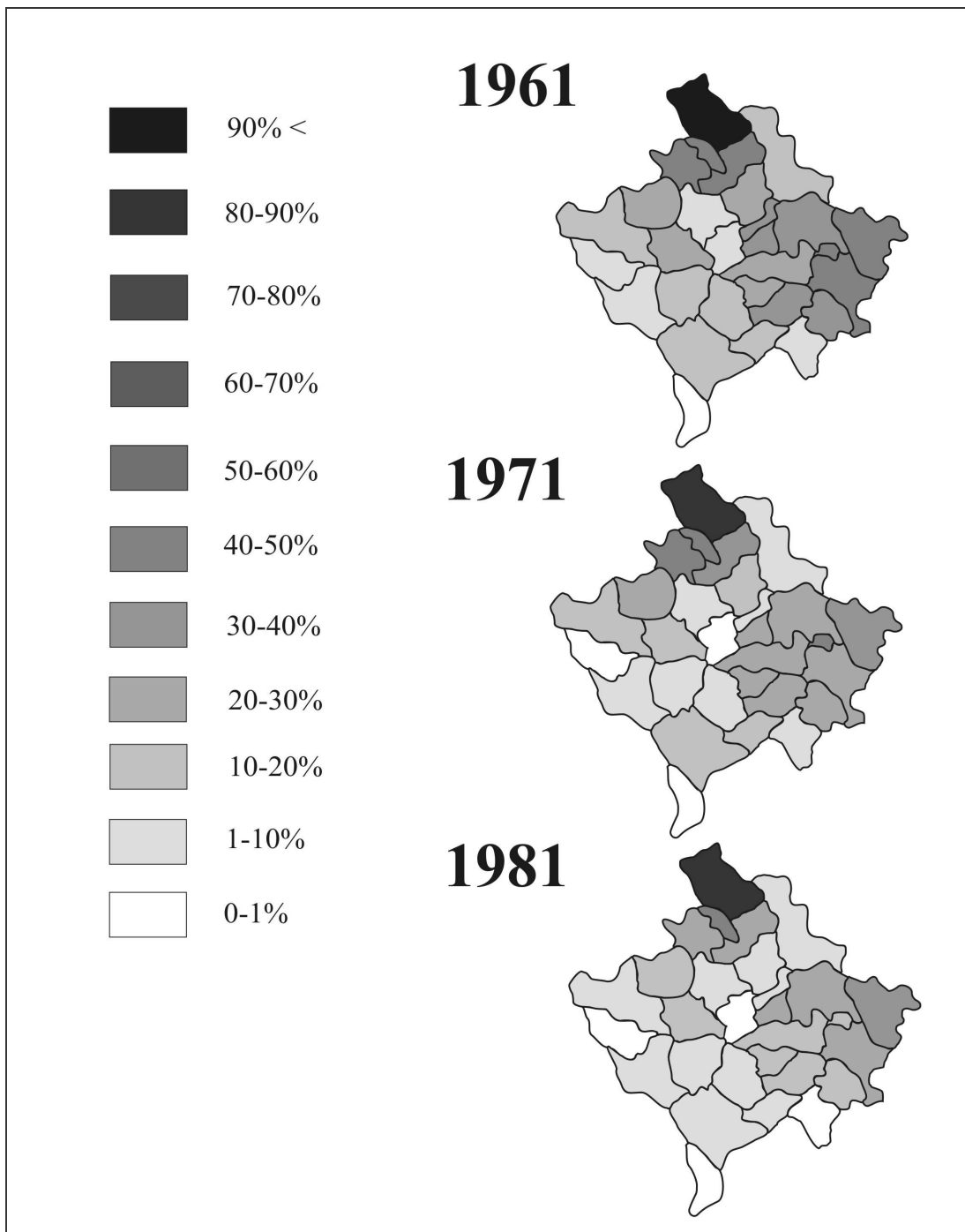
piac, koncentrált humánerőforrás, kis távolságok...), hanem a negatívumaiban (zsúfoltság, környezetszennyezés, szervezatlenség, rossz életkörülmények stb.). ennek oka elsősorban a lakosság alacsony képzettségi szintjében, rossz gazdasági adottságaiban keresendő. Sem piacként sem termelőerőként nem jelentős a koszovói lakosság, mely egyértelműen a minőségi kritériumokra vezethető vissza.

A demográfiai folyamatok egy másik vetülete az etnikai térszerkezet kérdése. Koszovó a második világháborút követően folyamatosan tett szert egyre jelentősebb albán többségre, mellyel párhuzamosan csökkent a szerbek száma. A független Koszovóban az etnikai arányokról csak durva becslésekkel rendelkezünk, melyek alapján az albán etnikai homogenizáció előrehaladott állapotban van. Az országban jelentősebb kisebbséget alkotnak a szerbek, a cigányok, a gorániak és a bosnyákok. A szerbeket és a gorániakat leszámítva a kisebbségi lakosság az ország területén szétszórtan él, az állam működése szempontjából kevés feszültséget hordoznak. Ugyanakkor nem feledkezhetünk meg arról, hogy a koszovói szerbek nem csak az albánok, illetve az albánok nem csak a szerbek ellen követtek el etnikai alapú bűncselekményeket, hanem a cigányság ellen is.

	összlakosság (fő)	lakosság (%)			
		albán	szerb	egyéb	összesen
1948	729 000	68	24	8	100
1953	808 000	65	23	11	100
1961	964 000	67	24	9	100
1971	1 244 000	74	18	8	100
1981	1 584 000	77	13	10	100
1991	1 956 000	82	10	8	100

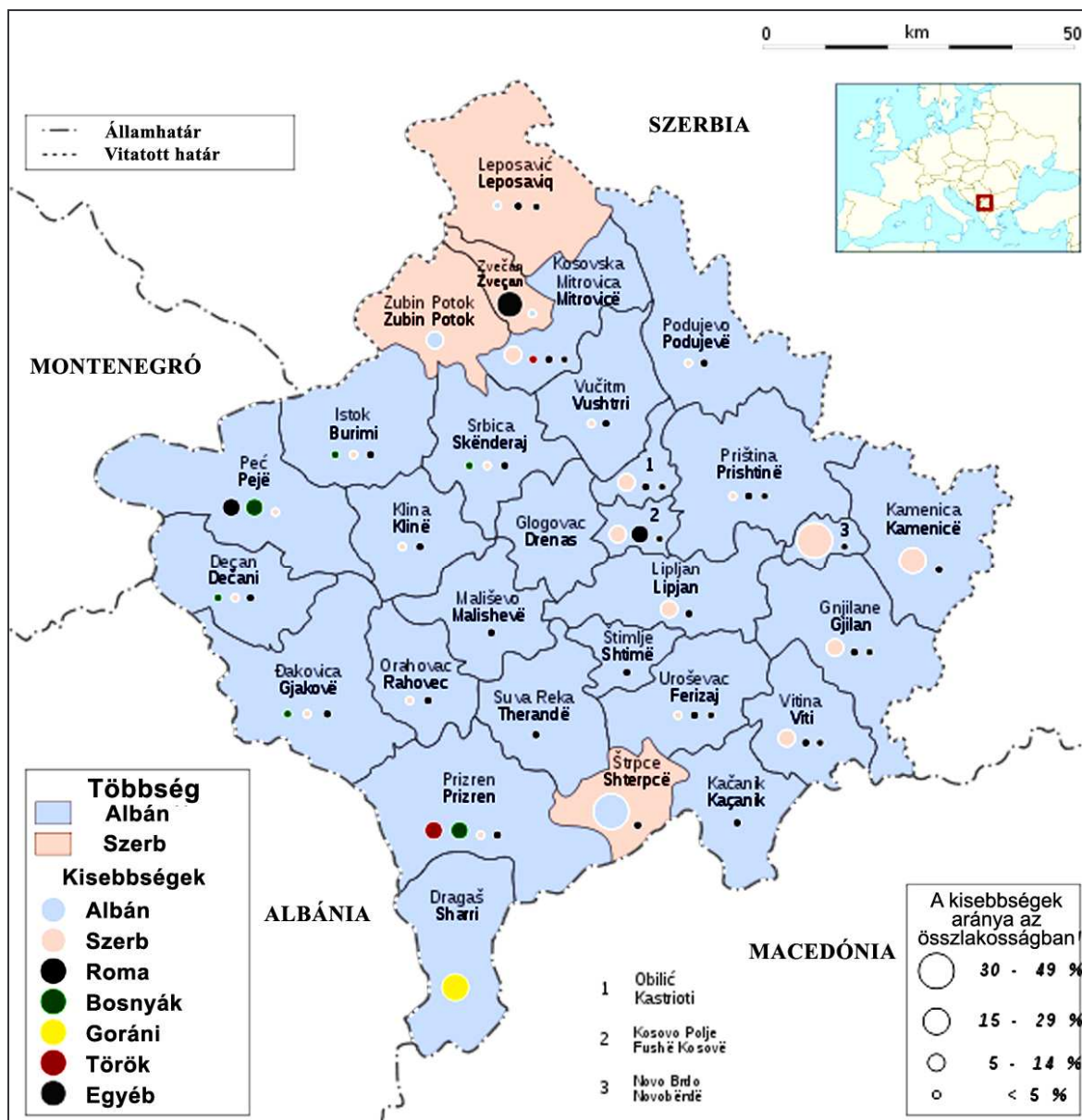
3. táblázat. Koszovó lakosságának és etnikai összetételének változása. Forrás: Kosovo and its population

A második világháborút követő megtorpanástól eltekintve az albánok részaránya Koszovóban folyamatosan és egyre dinamikusabban növekszik. A nagyobb népességszaporulat mellett a szerbek folyamatos kiköltözése erősíti ezt a folyamatot. Mivel nem rendelkezünk naprakész etnikai adatokkal (nem volt népszámlálás 1991 óta) nem tudjuk pontosan hogyan áll a helyzet napjainkban, de mértékadó becslések szerint a szerbség részaránya Koszovón belül 5% alá esett.



24. ábra: A szerb etnikum aránya Koszovóban. (forrás: Reményi P.–Végh A. 2006)

A legjelentősebb feszültségforrást „természetesen” Koszovó szerbjei jelentik. Róluk részletesebben még később szólnunk, itt csak annyit jegyeznénk meg, hogy az ország északnyugati részébe történő koncentrálódásuk folyamatos, ugyanakkor (létszámukhoz képest) meglehetősen sokan élnek mind a mai napig szórványban, akiknek a biztonságát csak a nemzetközi erők képesek garantálni.



25. ábra: Koszovó etnikai térszerkezete 2005-ben (forrás: EBESZ)

A demográfiai feszültségforrás tehát két elemből tevődik össze, a gyorsan növekvő lakosságból és az etnikai feszültségekből, melynek hatására kialakult egy belső, nehezen átjárható határvonal. Mindkét probléma súlyos és nehezen kezelhető. Az utóbbi végső soron az állam kettészakadásával fenyeget, de minimálisan is egy Bosznia-Hercegovinához hasonló decentralizált megosztás képét vetíti előre, mely ez utóbbi állam példája alapján nem a hatékony állam megvalósulását vetíti előre. Az etnikai alapú ellentét még sokáig mérgezi a koszovói közösségek közti viszonyt és még hosszú időre szükségessé teszi a nemzetközi jelenlétet.

A magas népességszaporulat és az azzal lépést nem tartó gazdasági fejlődés következménye egy fokozatosan kriminalizálódó társadalom lehet, melyben a radikális társadalmi és politikai szerveződések egyre nagyobb teret nyerhetnek. A függetlenséget a koszovói albánok generációk óta legfontosabb egyéni és közösségi céljaik között tartották számon, annak elérése gyakorlatilag egy álom beteljesülése. Ugyanakkor vajmi kevés tapasztalata van a koszovói elitnek egy önálló állam kormányzásában, a hétköznapi problémák és feszültségek megoldásában. Amennyiben nem sikerül záros határidőn belül (akár segélyekből, akár hitelekkel) növekedést generálni a koszovói gazdaságban, ezáltal növelni a munkahelyek számát, a radikalizálódás elkerülhetetlen. Ez, összekapcsolódva hasonló macedóniai, albániai és esetleg szerbiai, illetőleg montenegrói folyamatokkal, „új távlatokat nyithat” a balkáni konfliktusok történetében.

	2004	2005	2006	2007
GDP (EUR, millió)	2271	2207	2273	2378
GDP/fő (EUR)	1156	1105	1118	1150
GDP növekedés (%)	2,0	-1,0	3,1	3,5
Külföldi munkavállalók hazautalásai (millió EUR)	219	273	352	398
Infláció (%)	-1,4	-1,4	1,5	2,0
Költségvetési egyenleg (GDP százalékában)	-6,1	-3,2	3,6	6,5
Nettó FDI (EUR, millió)	20	59	222	n.a.
Export (EUR, millió)	79	71	111	147
Import (EUR, millió)	1023	1093	1306	1576
Külföldi segély (GDP százalékában)	14,8	16,6	14,6	14,2
Folyó fizetési mérleg (GDP százalékában)	-32,7	-34,8	-34,6	-38,2
Munkanélküliség (%)	39,7	41,4	n.a.	n.a.

4. táblázat: Koszovó válogatott gazdasági mutatói. Forrás: Vadas E. 2007

Márpedig a gazdaság helyzete a koszovói problémacsoport második-harmadik helyén található, az államiság és az etnikai kérdések után. az államnak alapvetően kedvező természetes erőforrásai vannak a gazdaság fejlesztéséhez (érc, szén, vízenergia, termőföld), ugyanakkor ezek kihasználása jelenleg rendkívül rossz határfokú.

A gazdaság jelenleg egyszerre mutat posztszocialista és posztháborús képet (Vadas E. 2007). A privatizáció, az állami vállalatok reorganizációja még éppen csak elkezdődött,

ugyanakkor a kis- és középvállalkozások viszonylag hosszú ideje működnek Koszovóban, a közelmúlt szerény gazdasági növekedése nekik köszönhető. Ennek ellenére az egy főre jutó GDP alig éri el az 1100 eurót, a munkanélküliség továbbra is 40% közeli, nagy a szegénység. Továbbá az ország gazdasága nagymértékben függ a nemzetközi segélyektől is (elsősorban USA és EU), melyek összege évről évre csökkenő tendenciát mutat. Ezzel szemben a külföldön dolgozó koszovóiak hazautalásai nagyságrendileg azonos súlyt képviselnek a költségvetésben, de a segélyekkel szemben évről évre emelkedő tendenciát mutatnak. Nagy kérdés, hogy a fejlett világot megrázó gazdasági válság milyen hatással lesz mind a segélyekre, mind a külföldön dolgozók hazautalásaira. Ha a közvetlen befektetésekhez hasonlóan ezek is drámai csökkenést mutatnak, akkor a koszovói kormány nagyon hamar kénytelen lesz egy igen komoly válsággal megküzdeni.

9.2. Külső problémacsoport

A független Koszovó nemzetközi helyzete igen labilis. Regionális politikai földrajzi szempontból érdemes megvizsgálnunk az állam négy szomszédjával (Szerbia, Montenegró, Macedónia, Albánia) kapcsolatos relációját. Ez leginkább Koszovó rövid- és középtávú boldogulását és hatékony működését befolyásolhatja. A Szerbiával és a koszovói szerbekkel kapcsolatos viszonyról korábban már szóltunk, így az alábbiakban a további három szomszédos állammal fennálló kapcsolatokat vizsgáljuk meg.

9.2.1. Montenegró

Európa két legfiatalabb állama egymáshoz való viszonyának jellemzésére a pragmatikus a legjobb szó. Bár eltérő módon, de mindketten az utolsók között függetlenedtek Jugoszlávia maradványaitól. Újjonnan elnyert függetlenségük sok tekintetben érdekazonosságot okoz, így együttműködésük feltételei elvileg adottak. Ezt azonban rontja, hogy Montenegró számára a szerb kapcsolat és a szerbekhez fűződő viszony lényegesen más, mint a koszovói albánoké. Ha a szerb-albán viszonyt a második jugoszláv állam legneuralgikusabbjának nevezzük, nyugodtan tekinthetünk a szerb-montenegróira, mint a legkiegyensúlyozottabbra. Érdekes módon tehát a két fiatal állam egymás közti kapcsolatát a feleknek egy harmadik államhoz fűződő viszonya határozza meg.

Közös államhatárunk rövid, magashegységi vonulatok alkotják, így nehezen járható elzáró jellegű határ. Azon csak két út halad át, melyek Pec városában futnak össze. A határ montenegrói oldalán is él jelentős albán lakosság ugyanakkor komolyabb etnikai konfliktust ez még nem okozott. Sőt, az albán lakosság – természetesen nem ellentétesen

saját érdekeivel – következetes támogatója volt a montenegrói függetlenségnek. Ennek hiányában feltehetőleg a referendumon a kezdeményezés meg is bukott volna.

9.2.2. Albánia

A koszovói-albán viszonyt, illetve a két állam egymáshoz fűződő kapcsolatát meghatározza az a tény, hogy mindkettejük többségi lakossága az albán. Mint korábban már más összefüggésben jeleztük, az azonos nép által lakott két szomszédos állam esetét csak speciális körülmények között gondoljuk fenntarthatónak (kérdés mennyire jelent speciális esetet a nemzetközi közösség egyesülést tiltó magatartása). Akár fennmarad a két állam akár nem, biztos, hogy a koszovói-albán kapcsolatok rohamos fejlődésnek indulnak. Természetesen nem hasonlítható Albánia az NSZK-hoz, vagy egy esetleges koreai egyesülés esetén a gazdasági motort jelentő Dél-Koreához, azaz Koszovó nem számíthat jelentős gazdasági segítségre Európa egyik legszegényebb államától. Ugyanakkor látnunk szükséges, hogy a politikai földrajzi logika alapján Koszovónak eminens érdeke az Albániához fűződő kapcsolatok és az azt megtestesítő infrastruktúra fejlesztése. Ez tehát orientációváltást eredményez Koszovóban, a korábbi kényszerű északi (jugoszláv) igazodást felváltja egy nyugati (albán).

Ennek az orientációváltásnak várhatóan a koszovói térszerkezetre és településrendszerre is – legalábbis hosszú távon – komoly hatása lehet. Megerősödhetnek azok a települések, melyek az albán határ közelében találhatók, illetve azok, amelyek az Albániával való kapcsolattartást irányítják, szervezik (Dakovica, Prizren).

A koszovói-albán határ némileg sajátos helyzetben van a tartomány nemzetközi igazgatás alá kerülése óta, ugyanis a határőrizetet a tartományban a KFOR nemzetközi haderő látja el. A rendkívül nehéz terep, a kevés számú hivatalos átkelőhely (2), az etnikai (albán többségű terület a határ mindkét oldalán) és a korábbi politikai helyzet (a koszovói albánok szerb elnyomása) miatt a koszovói-albán határ a térség egyik illegális mozgások által leginkább érintett határszakasza.

A természeti adottságokat tekintve, amennyiben a két állam fennmaradását tételezzük fel jó határról beszélhetünk, hiszen magashegységi terepen vezet, ahol a lakosság meglehetősen gyér, nehéz a közlekedés. Etnikai szempontból azonban nem jelent határt, hiszen mindkét oldalán homogén albán lakosság található. A szerb (koszovói)-albán határ 1912-ben, Albánia létrejöttékor került először kijelölésre, melyen azóta több változást is foganatosítottak (kisebb területcserék az 1. és a 2. világháborút követően).

Koszovó és Albánia viszonyának neuralgikus pontja tehát az egyesülés kérdése. Tekintsünk most el ennek nemzetközi következményeitől és vizsgáljuk meg, hogy magában a két érintett államban milyen hatással járna. Először is hol lenne az új állam központja/fővárosa? Melyik elit lenne az új állam vezető csoportja? Nem egyértelműek a válaszok, hiszen Albánia régiebb állami hagyományokkal rendelkezik, de Koszovó az utóbbi évtizedek rombolásai ellenére is fejlettebb gazdasággal és infrastruktúrával bír. Az albániai és a koszovói lakosság közti képzettségbeli, tapasztalati és vagyoni helyzet is az utóbbiak számára kedvezőbb. Mindezek magyarázata a szabadabb határátlépésben rejlik, hiszen jugoszláv állampolgárként a koszovói albánok nyugaton dolgozhattak, a jugoszláv oktatási rendszerben tanulhattak stb. míg ugyanezen idő alatt albániai honfitársaik egy sztálinista bezárkózó rendszer állampolgárai voltak.

Szintén kényes kérdések megválaszolására lesz szükség abban az esetben is ha hosszú távon sem valósul meg az egyesülés. Melyik állam képviseli nemzetközi porondon az albánokat és miért pont az? Komoly viták várhatók, ismét csak a két államot irányító hatalmi, politikai, gazdasági, szellemi/tudományos elit között, ami könnyen behajszolhatja őket egy kétes kimenetelű versengésbe (ki az albánabb?) a harmadik országban (Macedónia, Szerbia, Montenegró) élő albánok védelmezője cím megszerzéséért.

9.2.3. Macedónia

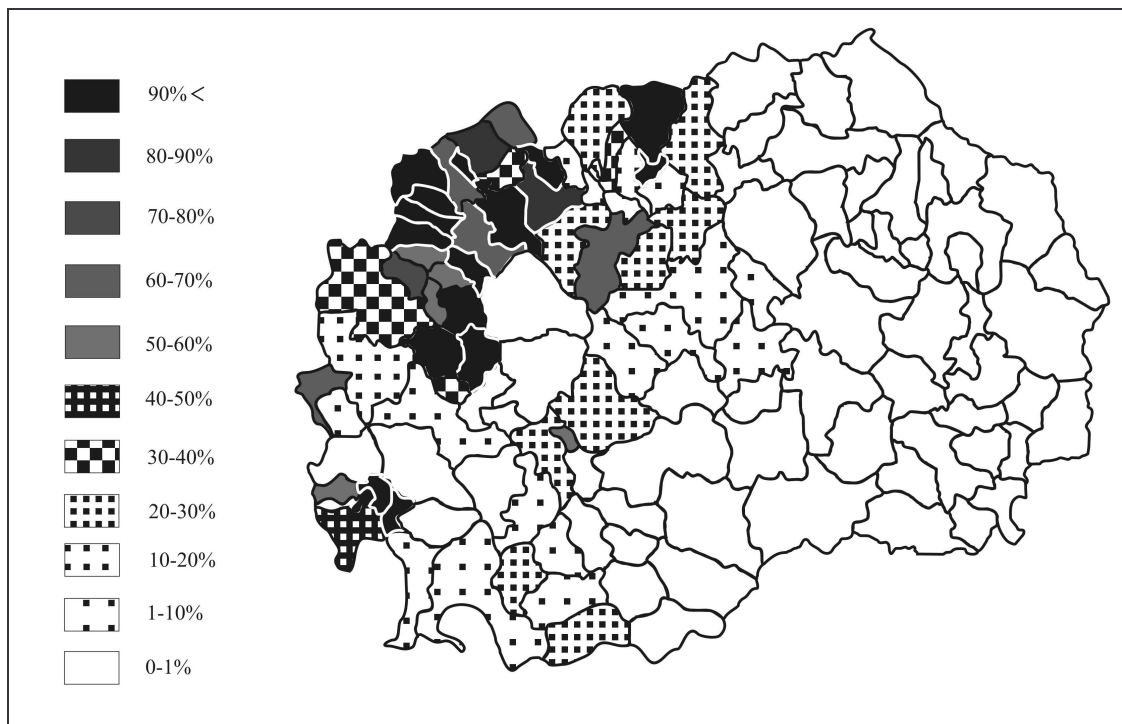
A koszovói-macedón reláció „barométerének” legfontosabb és egyben legkritikusabb mutatója a Macedón Köztársaság területén élő albán nemzetiség, illetve annak aktuális és várható magatartása, törekvései.

Az 1991-ben létrejött önálló Macedónia első népszámlálását még a függetlenné válás évében megtartották, ezt azonban 1994-ben a hatóságok kénytelenek voltak megismételni, mivel annak adatait az albán populáció nem volt hajlandó elismerni. 1994-ben az ország lakossága a megismételt népszámlálás szerint 1,945 millió főt tett ki, amelyből mintegy 1,295 millióan a macedón, 441 ezren pedig az albán nemzethez tartóznak vallották magukat. A maradék, több mint 200 ezer fő, nagyság szerinti sorrendben a török, roma, szerb, vlach és bosnyák nemzetiségűek között oszlott meg amellet, hogy 31 ezren nem jelölték meg etnikai hovatartozásukat. A legutóbbi 2002-es népszámlálás idejére az említett 1,945 millió főről az összlakosság 2,02 millióra emelkedett, amelyből a minket jelenleg legjobban érdeklő macedónok száma stagnálva

1,297 millió főt (66,6%) tett ki, míg az albánoké erőteljes növekedést mutatva 509 ezer főben (25,17%) állapodott meg.

Macedónia lakosságának, azon belül is a macedón és albán népességnek a növekedése nem új keletű jelenség, az összlakosság az elmúlt 100 évben megduplázódott, míg 1953-tól 2002-ig a macedónok száma 860 ezerről 1,297 millióra, addig az albánoké 162 ezerről 509 ezerre növekedett. Jól látható tehát a két növekedés közötti különbség, amely macedón viszonylatban fél évszázad alatt 150%-os, míg albán viszonylatban 314%-os volt (Háry Sz. 2008). A jelentős különbség oka részben a már korábban Koszovó kapcsán is említett magas albán természetes szaporodásban, illetve a Koszovó irányából érkező migráns tömegek letelepedésében érhető tetten. E migráns tömegek tekintélyes része a szerb-albán konfliktus eredményeképpen hagyta el otthonát, és talált végleges vagy ideiglenes otthont a szomszédos területeken. A migrációt és a Koszovóval, illetve Albániával fennálló albán-albán kapcsolattartást megkönnyíti, hogy a macedóniai albánok többségi járásai az állam Koszovóval és Albániával határos északi, északnyugati részén helyezkednek el. Ennek megfelelően tulajdonképpen az albánok szállásterülete a koszovói és albániai szállásterület folytatásának tekinthető, eredménye pedig a külső albán kapcsolatok mellett jelenlévő – a koszovói szerb-albán megosztottsághoz hasonló, bár arányaiban attól eltérő – belső albán-macedón megosztottság és ellentét.

Az eddigiekből következik, hogy a korábbi valamint a 20. század végi és 21. század eleji Koszovóból Macedóniába irányuló migráció eredménye családi és ezzel részben összefonódva gazdasági kapcsolatokban ölt testet, amely tulajdonképpen az albán kollektív tudatban – az idő múlásával várhatóan egyre erőteljesebben – a határok nem pozitív értelemben vett légiesedését eredményezi egyfajta összetartozás- és etnikai folytonosság-tudattal kombinálva. Nem véletlen tehát, hogy 1999-től kezdődően a legfelsőbb macedón vezetés jó ideig Szerbiát támogatva teljesen elutasította Koszovó függetlenségét, hiszen attól félt, hogy ez olyan precedens szolgáltat, amely felborítja az addig békésnek mondható macedón belviszonyokat. Úgy vélték ugyanis, hogy az albán törekvések által ismét elérhető közelségbe kerülhet – a második világháború óta először – Nagy-Albánia létrejötte.



26. ábra Az albán etnikum aránya Macedónia opcináiban a 2002-es népszámlálás alapján
 Forrás: Végh A. (2006)

Az albán etnikum említett erőteljes növekedése, annak hagyományai, az egykori tagköztársaság függetlenedése, földrajzi elhelyezkedése és szomszédsági környezete véleményünk szerint együttesen határozta meg, hogy a 21. század elején lokális háború tört ki Macedóniában. Ez a háború mindazonáltal meglepetésként és ennek következtében felkészületlenül érte mind a macedón vezetést, mind a nemzetközi szereplőket és politikai aktorokat. Maga a háború 2001 áprilisának végén kezdődött, amikor a koszovói határ mentén Tetovo térségében – valószínűleg Koszovóból átszivárgott – albán fegyveresek megöltek nyolc macedón katonát és rendőrt. Az összecsapások májusban eszkalálódtak és a harci cselekmények jelentőségét tovább erősítette – amellet, hogy az ország destabilizációját idézték elő –, hogy az ütközetek a macedón kormányerők és a Nemzeti Felszabadítási Hadsereg között kezdetben Kumanovtól északra Vaksince és Slupčane környékén, vagyis a stratégiai fontosságú Belgrád-Skopje autóút mellett folytak.

Már a háború elején hallhattunk olyan kijelentéseket magas rangú amerikai politikusoktól – köztük Richard Holbrooktól –, hogy a feszültséget meglehetősen hálátlan módon Koszovóból szítják, ugyanakkor a politikusok azt is leszögezték, hogy a kialakult helyzetért a macedónok is felelősek. Koszovó felelősségét a későbbiek folyamán többen is hangsúlyozták, sőt macedón részről egyesekben olyan vélemény alakult ki, hogy a háború nem belső felkelés, hanem külső, koszovói agresszió eredménye (Háry Sz. 2009a).

A harcokban albán részről feltehetőleg valóban nagy számban vettek részt olyan koszovói veteránok, akik a balkáni háborúban – többek között a dél-szerbiai harci eseményekben is – aktív szerepet játszottak, vagyis nagy tapasztalattal rendelkeztek. Ezek az albán gerillák kiváló terepi tapasztalatokkal rendelkeztek és általában jól felfegyverzett 5-10 fős csoportokban hajtották végre akcióikat. A gyorsan mozgó egységek központja, mind a technikai eszközök, mind a fegyverzet és élelmiszerellátás tekintetében a koszovói Gnjilane település volt.

A macedón kormányerők kezdettől fogva nehéz helyzetben voltak, hiszen nehézfegyverzetük a gerillaharcmodor ellen hatástalannak bizonyult, ugyanakkor természetesen nem indíthattak frontális támadást az állam teljes albán lakossága ellen, hiszen ennek az ország jövőjére nézve beláthatatlan következményei lettek volna. Az említettek mellett a kormánynak arra is vigyáznia kellett, hogy elkerüljön egy esetleges polgárháborút, amelynek esélye egyébként – a júniusi bitolai gyújtogatásokkal, amikor is több mint 100 albán üzletet, illetve egy mecsetet gyújtottak fel – igen nagy volt.

Öt hónapig tartó harcok után 2001 augusztusában mindkét fél kompromisszumra kényszerült. E kompromisszum lényege és oka a macedónok azon felismerése, hogy Macedóniát csak akkor képesek egyben tartani, ha jelentős engedményekkel fékezik meg a szakadár törekvéseket, míg az albán fél elsősorban nemzetközi nyomásra kellett, hogy elismerje az ország szuverenitását, és azt is meg kellett értenie, egyelőre jövőjét a macedónokkal közös egységes államon belül kell elképzelnie.

A közös felismerés és külső kényszer hatására történt meg az Ohridi Keretmegállapodás aláírása augusztus 13-án. A keretszerződés átfogó jogalkotási program végrehajtását célozta meg, amelynek eredményeképpen egy, az albán és a macedón nemzet megállapodásán és bizalmán alapuló multietnikus társadalom, demokratikus jogállam kezdett szerveződni. Az állam biztosította a kisebbségek számarányának megfelelő képviseletét az állami intézmények és államigazgatás rendszerében, ezen kívül pedig lehetővé tette az érdemi társadalmi és politikai érdekképviseletet is (Póka F. 2009). Az átfogó jogalkotási program végrehajtása 2005 júliusában zárult le. Bár a keretegyezményt több albán és macedón politikai szereplő is bírálta – az egyes oldalaktól függően azt túlzottan engedékenynek vagy éppen kevésnek tartva –, a valóságban úgy gondoljuk, hogy alkalmazását a körülményekhez igazítva akár a koszovói rendezés kapcsán is fel lehetne használni, illetve precedensértékét a magyar kisebbségi törekvésekkel összefüggésben is lehetne hangoztatni.

A másik igen fontos tényező, amely jelentősen befolyásolta, befolyásolja a koszovói-macedón viszonyt, a két állam között húzódó határok kérdése. Az 1991-ben függetlenné váló Macedónia határának államhatárként történő elfogadtatása Bulgária, Görögország és Albánia viszonylatában nem okozott problémát, hiszen ezek a határok tulajdonképpen korábban is külső jugoszláv határként funkcionáltak. A problémát tehát a korábbi szerb-macedón és macedón-koszovói belső határok jelentették. A fennálló ellentétet Macedónia és a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság 2001-ben oldotta fel, amikor is megegyeztek a két ország között, a macedón-jugoszláv-albán hármashatártól a macedón-jugoszláv-bolgár hármashatárig húzódó államhatár kérdésében. A megállapodásnak megfelelően a két állam között kisebb területcserékre került sor, amely szerint Macedónia javára Koszovó területéből csaknem 15 km² került átadásra (Háry Sz. 2009b).

Ugyan 2003 végére megtörtént a szerb-macedón határszakasz tényleges kijelölése, de az ENSZ irányítása alatt álló Koszovóval kapcsolatosan jó ideig nem történt érdemi előrelépés. Macedónia előzetes tervei szerint sem a státusztárgyalások megkezdéséig, sem azok lezárásáig nem tudta ugyanis rendezni a vitás határkérdést, amely természetesen jelentősen hozzájárult volna szuverenitásának erősödéséhez. Koszovó státuszrendezésének kapcsán Macedónia korábbi szerbpárti álláspontját felülvizsgálva végül amellet döntött, hogy az Európai Unió és az Egyesült Államok állásfoglalását fogja támogatni. Tulajdonképpen tehát Macedónia a területileg egységes függetlenedő Koszovó mellé állt, nyilvánvalóan azon biztonságpolitikai megfontolás által vezérelve, hogy egy esetleges koszovói szerb elszakadás ne okozzon olyan frusztrációt az albánoknak, amely frusztrációt majd Macedóniában kívánnak kompenzálni. A vitás határkérdés és ezzel együtt Koszovó elismerésének kérdése végül 2008-ban oldódott meg, Koszovó függetlenségének februári kikiáltása után.

Az albán fél engedve a nemzetközi nyomásnak, valamint nyilvánvalóan függetlenségének elismeréséért cserében hajlandó volt az említett 2001-ben kijelölt és az ENSZ Biztonsági Tanácsa által is elismert határok elfogadására. A határok fizikai kijelölését macedón-koszovói vegyes bizottság szakértői végezték el 2008 októberének végéig. Ezzel az aktussal Koszovó lemondott mintegy 2000 hektár nagyságú, vitatott hovatartozású területről. Úgy tűnik azonban, hogy a határok kérdésének koszovói területvesztéssel járó rendezése egyes politikai és társadalmi csoportoknak nem nyerte el a tetszését, mivel nem sokkal a határok végleges kijelölése után, november elején a macedón Jažince és a koszovói Globočica közötti, illetve a nagyrészt Macedóniához került Debelde melletti határköveket ismeretlen tettesek kiszedték. Ennek következtében annak újbóli

telepítése ismételten a vegyes bizottság feladata lett. A határok kijelölésének végéhez közeledve 2008. október 9-én Macedónia elismerte Koszovó függetlenségét. A vitás határkérdés rendezése és a függetlenség elismerése a közeljövőre vonatkozóan várhatóan a kétoldalú kapcsolatok erősödését vonja maga után. A jelenlegi kapcsolat erősödését nehezíti ugyanakkor, hogy gazdasági fejlettség tekintetében Macedónia jelentősen elmarad az európai átlagtól, Koszovó saját, önálló gazdaságának kiépítéséhez pedig hosszabb időre van szüksége, mivel egyelőre az is kérdéses, hogy nemzetközi irányítás nélkül életképes-e egyáltalán. A kétoldalú kapcsolat gyengélkedéséhez járul hozzá továbbá az említettek mellett a két állam közötti fejletlen közlekedési összeköttetés is.

Közúton a kapcsolat egyik fontos eleme a meglehetősen forgalmas M3-as regionális út, amelynek jelentőségét növeli, hogy a KFOR részben ezt az útvonalat használja mintegy 10 éve csapatai Thesszalonikiból történő utánpótlásának biztosítására (Háry Sz. 2009). Ez az út Petrovec irányából halad Szkopjén keresztül, majd a macedón határon található Blace és a koszovói oldalon fekvő Đeneral-Jankovićot érintve vezet E65-ös jelzéssel tovább Priština irányába. A másik útvonal további elágazási lehetőségekkel Tetovo és Uroševac viszonylatában biztosít összeköttetést a macedón határátkelőként funkcionáló Jažincén és a koszovói Globočicán keresztül. A két államot egyetlen vasúti pálya köti össze, amely a Szkopje csomópontból a már említett, vasúti határátkelőként is működő Đeneral-Jankovićon halad át Kosovska Mitrovica irányába, biztosítva a leágazást Priština és Peć felé is. Ez a vonal tehát tágabb vonatkozásban Koszovót is bekapcsolja a Szaloniki-Belgrád vérkeringésbe. A légi közlekedést figyelembe véve Priština-Petrovec (Szkopje közelében), illetve Priština-Ohrid viszonylatában jelenleg nincs menetrend szerinti járat.

A kapcsolatok említett várható rövid, illetve középtávú erősödése mellett hosszabb távon a térségben az eddigi tendenciát figyelembe véve az albán etnikum további növekedésével és politikai aktivitásának erősödésével kell számolnunk. Kérdéses, hogy ez a növekedés mikor borítja fel a keretegyezményben kialakított kényes macedóniai egyensúlyt, és az is, hogy az albán élettér növekedésére Macedónia macedón lakossága és vezetése milyen választ tartogat. A válasz leegyszerűsítve kétféle lehet. Az egyik szerint Macedónia macedón lakossága nem áll ellen az albán térhódításnak, ezzel pedig tulajdonképpen az albán túlsúly létrejöttével Macedónia albán vezetésű és többségű állammá válik. A másik lehetőség az ellenállás egyedül vagy szövetségben, amely magában rejtheti a polgárháború veszélyét, illetve a határok megváltozásának újabb lehetőségét is.

10. Összegzés

A viharos történelmű koszovói terület az elmúlt évszázadok folyamán különböző hatalmi formációk, államok részét képezte. A birodalomváltó kistérség jelleg és az a tényező, hogy a különböző hatalmi formációk részeként Koszovó gyakran határterületeként funkcionált, erőteljesen meghatározta a térség etnikai arculatát és fejlődési lehetőségeit. Az említett jellemzők ugyanis csak szakaszos, időről-időre felfutó gazdasági és infrastrukturális fejlődést tettek lehetővé, amely fejlődést igen gyakran az erőteljes hanyatlás intervallumai követték. Ez a gyakori bizonytalanság és határterület jelleg az említettek mellett – hosszabb időtávlatot szemlélve – lehetetlenné tette a nagyobb fokú etnikai kontinuitást is, vagyis a lakosság állandó cserélődését eredményezte. Ennek megfelelően a Koszovóban élő szerb és albán populáció, a terület viszonylag fiatal lakosságának számít. A tényleges kontinuitás hiánya, vagyis a diszkontinuitás ténye ugyanakkor sem a szerbeket, sem az albánokat nem akadályozta, akadályozza abban, hogy a korábban a területen élt szláv vagy éppen illír, illetve albán lakosságra és a velük kapcsolatos történelmi eseményekre hivatkozva formáljanak maguknak jogot a területre.

A 20-21. század évtizedei gyors változásokat eredményeztek. Ezen változások következtében a koszovói térség rendkívül érdekes fejlődési pályát bejárva kiszakadt az Oszmán Birodalom keretei közül, majd a szerb dominancia korszaka után 2008 februárjára gyakorlatilag független állammá vált. A függetlenség kivívását több, az albánok számára együttesen jelentkező kedvező körülmény tette lehetővé. Ezek közé sorolhatjuk – történelmi léptékkal mérve – a szerb nemzet (valószínűleg csak) ideiglenes meggyengülését és az albán nemzet megerősödését, illetve a mindkettőt lehetővé tevő nagyhatalmi politikát, támogatást. Az albán nemzet megerősödése alatt demográfiai, és politikai hatalmi értelemben vett izmosodást értünk. E kettő elem a közeljövőben az albán katonai potenciál megnövekedését is maga után vonhatja.

Az albán élettér megnövekedése, természetesen egyúttal a szerb élettér csökkenését eredményezte, aminek következtében napjainkra a szerb szállásterület Koszovó legészakibb vidékére redukálódott. A történelmi sérelmek, az áldozatokkal járó fegyveres konfliktusok miatt felmerül bennünk a kérdés, hogy az ellentétek feloldhatóak-e egyáltalán, és ha igen, hogyan lehetne a mindkét felet egyaránt kielégítő megoldásra törekedni Koszovóban?

Véleményünk szerint gazdasági sikerrel, általános jólét megteremtésével nem kizárt, hogy középtávon rendezni lehetne a rendkívül bonyolult helyzetet, de ez egyelőre lehetetlennek tűnik a jelenlegi szabályozatlan körülmények miatt. A politikai instabilitás visszafogja a gazdaságot, a befektetők elkerülik a térséget, így nem lehet hozzákezdeni a reprivatizációs folyamatokhoz.

A gazdaság nem működhet külföldi befektetések nélkül, de a politikai stabilitás hiánya miatt a befektetők nem merik vállalni a kockázatot. Jelenleg a Koszovóban működő legjövődelműbb vállalkozások az UNMIK és az EUFOR szervezeteihez köthetők. Mint látható, ezek a szervezetek sok embernek nyújtanak az átlagnál magasabb színvonalú és biztosabb megélhetést a munkahelyek, ingatlanbérlemények tekintetében. Munkatársaik az éttermekben, taxisoknál, fodrászoknál, vagyis a helyi lakosságnál költik el fizetésüket. Ha mindez nem működne Prištinában és környékén, az munkanélküliséget és jelentős bevételkiesést okozna szinte minden területen.

Meg kell említenünk azt is, hogy a koszovói szerb entitás helyzetét a mai napig nem sikerült megoldani. A koszovói albán pártok ugyan támogatásukról biztosítják a szerbeket a szabad anyanyelvhasználat, vallásgyakorlás terén, ezen kijelentések őszintesége egyelőre azonban erősen megkérdőjelezhető. Tovább nehezíti a helyi szerbek helyzetét, hogy bár Szerbia a továbbiakban sem mond le Koszovóról, gyakorlati szinten elengedte a kezét a volt tartományban élő honfitársaiknak. 2009-ben ugyanis eltörölték az 1980-as évek óta fennálló kettős járandóság intézményét, amellyel a mindenkori kormány igyekezett megakadályozni a Koszovóból történő szerb kivándorlást. Ennek következtében több ezer, a közigazgatásban, igazságszolgáltatásban és oktatásban dolgozó szerb kényszerül beérni jóval kevesebb fizetéssel – amely feltehetőleg az ellenséges légkörrel és a korlátozottabb lehetőségekkel kombinálva – további külső területre irányuló migrációt fog eredményezni. Hozzá kell tennünk ugyanakkor, hogy az albán fél pozitív irányú változtatási hajlandóságán kívül a sikerhez természetesen a szerbeknek is hozzá kellene járulniuk, ugyanis nélkülük, vagyis passzív magatartásuk mellett nem lehet megkezdni a tartomány státusáról folytatott érdemi tárgyalásokat.

Az Európai Unió joggal kezeli alrégióként a Nyugat-Balkánt, ugyanakkor a politikájából sajnos hiányzik a komplex régiós megközelítés. E hiány leküzdésében jelentős szerepe lehet a magyar politikának, illetve a témával kapcsolatos tudományos eredményeknek. Jugoszlávia egykor egyetlen integrált piac volt, ami dezintegrálódott. Mi sok tekintetben hasonlót élünk át Trianon után, ezért megértőbbek lehetünk a szerbek mostani helyzete iránt. A szerb nemzeti tudatban az elmúlt évtizedek eseményei, a szerb

hatalmi tér jelentős csökkenése, a NATO bombázás és Koszovó elvesztése súlyos torzulást, tartós sérelmi érzést jelenthetnek.

A térségben mi vagyunk a leginkább érintett uniós tagország. Az egész Nyugat-Balkán stabilitásának kulcsa tulajdonképpen a szomszédos Szerbia jövője, annak integrációja vagy éppen különutassága. Ez ma a terület egyik legnagyobb biztonságpolitikai kockázata, amelyben természetesen Magyarország, mint a térség iránt fokozottan érdeklődő szomszédos ország kiemelten érintett. Hazánk mellett ugyanakkor a görög fél is egyre aktívabb, ami komoly kihívást jelent a magyar diplomácia számára.

Koszovó esetében területcsere és a volt szerb tartomány méltányos megosztása lehetne a tartós rendezés alapja. Meglehet, hogy több tízezer szerb jelenleg is a térségben él, de ha a vitás helyzetet nem rendezik a közeljövőben, a szláv lakosság nyilvánvalóan az elvándorlás mellett dönt majd. Magyarországot, illetve a Kárpát-medencében élő magyarságot ez a kérdés kiemelten érinti, mivel az elmenekülő szerbek tekintélyes része valószínűleg a közeljövőben is a Vajdaságot választja majd új otthonának. Ezzel pedig a már korábban – a rendszeres szerb és montenegrói szervezett betelepítésekkel és spontán migrációval – megbontott etnikai arányok ismételten a magyarság számarányának rovására fognak eltolódni.

Koszovó sorsa nagyhatalmi támogatás nélkül egyelőre bizonytalan, azonban szinte biztosak vagyunk abban, hogy az Egyesült Államok, illetve az Európai Unió azon tagállamai, amelyek elkötelezték magukat az önálló Koszovó megfelelő pályára állítása mellett, középtávon segítenek megteremteni azokat a körülményeket, amelyek az életképesség önállóan való további működtetését is biztosítják. A helyzet tehát a szerb fél kívánságának megfelelően már nem állítható helyre.

A koszovói alkotmány kimondja, hogy az állam nem támaszt semmilyen más állammal szemben területi követelést, illetve, hogy nem akar más állammal vagy államrészsel egyesülni. Ennek ellenére úgy gondoljuk, hosszú távon egymás mellett álló, szinte homogén nemzetiséggel rendelkező államok esetében nagyon is valószínű, hogy egyesülnek egymással. Ebben az esetben felmerül Macedónia, illetve az ott egyre nagyobb teret hódító albánok sorsának kérdése is.

Mint látható, a nyugat-balkáni erőviszonyok folyamatosan változnak, jelenleg éppen az albán nemzet megerősödésének lehetünk tanúi. Ez a napjainkban zajló változás a közeljövőben minden bizonnyal komoly kihívásokat rejteget. Egyes balkáni gócpontokban a helyzet valószínűleg csak rövid távon normalizálható, hosszabb távon Bosznia-Hercegovinában, a muszlimán többségű Szandzsákban, illetve az összefüggő albán

szállásterületen és esetlegesen annak szűkebb környezetében – beleértve Macedóniát, illetve Szerbiát – nyilvánvalóan újabb, jelentős problémákkal kell szembenéznünk.

Munkánk eredményeit tézisszerűen az alábbi pontokban foglalhatjuk össze:

- A balkáni birodalomváltó térben Koszovó időről-időre megjelenő, újratermelő sajátossága a határterület jelleg.
- Koszovó függetlensége rövid és középtávon két albán állam egyidejű létét feltételezi, mely azonban hosszú távon Nagy-Albánia létrejöttét valószínűsíti.
- A koszovói szerb kisebbség helyzete és annak rendezése komoly kihatással van a vajdasági magyarság viszonyaira. Egyrészt a rendezés precedens-jellege miatt, másrészt a koszovói szerbek helyzetének romlása a vajdasági bevándorolt szerbeket a magyarokon történő elégtételvételre sarkallhatja. Harmadrészt, egy a szerbek számára kedvezőtlen kifejtés esetén a szerbek exodusa nem fogja elkerülni a Vajdaságot.
- A magyar diplomáciának eminens érdeke a demokratikus Szerbia maximális támogatása integrációs céljai elérésében. Ez egyrészt a szomszédságpolitikából, másrészt a vajdasági magyarságért érzett felelősségből fakad.
- Koszovó gazdaságát jelenleg a nemzetközi segélyek tartják fenn, de az önálló fejlődéshez szükséges erőforrásai adottak, melyek kihasználásának feltétele azonban a nemzetközi jogi helyzet tisztázódása, a biztonsági kockázatok csökkenése és az állam működési hatékonyságának drasztikus növekedése.

11. Irodalom

- ALTIĆ S. M. (2006): *Povijesna Geografija Kosova*. Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 159 p.
- AMNESTY INTERNATIONAL (1998): *Kosovo: The Evidence*. London
- A. SAJTI E. (1995). Jugoszlávia széthullása. – *Tiszatáj* XLIX. évf. 5. sz., pp. 59–64.
- B92 (2008): Serbia: Anniversary of NATO attack on Serbia. - SEEUROPE.NET, 24.03.2008. <http://www.seeurope.net/?q=node/15055>, letöltve: 2008-04-08
- BATAKOVIĆ D. (1989): Ulazak u sferu evropskog interesovanja. In: Samardžić R (szerk.): *Kosovo i Metohija u srpskoj istoriji*. Srpska književna zadruga, Beograd, pp. 209-247.
- BÍRÓ L. (2007): Koszovó Jugoszláviában. – *História*. 2007. XXIX. évf. 2. szám. pp. 17-21.
- BORSÁNYI A. (2005): A Vajdaság nem Koszovó. – *Fórum*, 9. évf. 2. sz. ZMNE, <http://www.zmne.hu/Forum/05masodik/forum.htm> letöltve: 2006-12-01
- BOTTLIK ZS. (2007): Az etnikai különbségek háttere Macedóniában az átmenet éveiben – *Földrajzi közlemények*, 131. (55.) évf. 4. sz. pp. 407–418.
- CAPLAN R. 1998: *International Diplomacy and the Crisis in Kosovo – International Affairs* 745 pp. 74–78
- CSAPLÁR-DEGOVICS K. (2007): Szerb-albán konfliktus a mai Koszovó területén (iu. 7. sz.-1914). http://www.balkancenter.hu/pdf/csaplar_bal07.pdf. letöltve: 2008.-07-03.
- DEÁK P. (2002): A balkáni átalakulás kihívásai és a félsziget kilátásai. *Parlamentari NATO-füzetek*. Magyar Országgyűlés, Budapest 91 p.
- DROYSSENS G. (1886): *Allgemeiner Historisches Handatlas*. Bielefeld und Leipzig, 17. p.
- DARDANI; ILLIRI; KOSOVO; TRAČANI; In: *Enciklodedija Jugoslavija*. II., IV., V., VIII. köt. Jugoslavenski leksikonski zavod, Zagreb, 1956, 1960, 1962, 1971, pp. pp. pp. pp.
- ĐURETIĆ V. (1989): Kosovo i Metohija u Jugoslaviji. In: Samardžić R. (szerk): *Kosovo i Metohiji u srpskoj istoriji*. Srpska književna zadruga, Beograd, pp. 47-114.
- ERDŐSI F. (2005): A Balkán közlekedése. – *Balkán Füzetek* no. 3. Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja PTE, Pécs
- FERENCZY E.-MARÓTI E.-HAHN I. (1998): *Az ókori Róma története*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 434 p.
- FOL A.-MARAZOV I.: *Thrákia és a thrákok*. Gondolat. Budapest. 175 p.
- FONIQUE, B. (2006): UN Security Council meets on Kosovo. *Setimes*.

http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2006/07/17/feature-02 letöltve: 2009-08-03

GARDE P. (2007): *A Balkán*. Háttér kiadó, Budapest, 142 p.

GÁLDI L.-MAKKAI L. (1941): *A románok története. Különös tekintettel az erdélyi románokra*. A Magyar Történelmi Társulat Kiadása, Budapest, pp. 7-35.

GLATZ F. (szerk.).(2007): *A Balkán és Magyarország*. MTA TKK–Európa Intézet, Budapest 430 p

GULYÁS L. (1999): *A jugoszláv állam széthullása. I. rész – Kapu 1999/11–12.* pp. 61–63.

GULYÁS L. (2000a): *A jugoszláv állam széthullása. II. rész – Kapu 2000/1.* pp. 62–64.

GULYÁS L. (2000b): *A jugoszláv állam széthullása. III. rész – Kapu 2000/2.* pp. 38–41.

GULYÁS L. (2000c): *A jugoszláv állam széthullása. V. rész – Kapu 2000/5.* pp. 30–33.

GULYÁS L. (2000d): *A jugoszláv állam széthullása. VI. rész – Kapu 2000/6–7.* pp. 75–78.

GULYÁS L. (2000e): *A jugoszláv állam széthullása. VII. rész – Kapu 2000/8.* pp. 52–55.

HAARMANN H.(2008): *Letűnt népek lexikona: Az akkádoztól a vikingekig*. Corvina, Budapest, 205 p.

HAMMEL E. A. (1993): *Demography and the origins of the Yugoslav civil war.* – *Anthropology Today*. 9. évf. 1. szám, pp. 4–9.

HASELOCK, S. (2002): *Comment: Kosovo Serbs Making Progress*. *Balkan Crisis Report*, IWPR

HÁRY SZ. (2009a). *Macedónia kül- és biztonságpolitikája, magyar-macedón kapcsolatok*. In: *Balkán füzetek Különszám I. Magyarország és a Balkán*. PTE TTK FI KMBTK, Pécs, pp. 70-85.

HÁRY SZ. (2009b): *A koszovói-macedón határvita okai, rendezési lehetősége és hatása a regionális biztonságra*. In: *V. Magyar Politikai Földrajzi Konferencia*. PTE TTK FI KMBTK, Pécs, pp. 388-394.

HÁRY SZ. (2008): *Macedóniai népességföldrajzának főbb jellemzői*. In: *Balkán füzetek VI. Macedónia*. PTE TTK FI KMBTK, Pécs, pp. 41-51.

HEGYI K.-ZIMÁNYI V. (1986): *Az Oszmán Birodalom Európában*. Corvina. 164 p.

HEINRICH K. (1853): *General-Karte von der eururopäischen Türkei*. In: *Hrvatski državni arhiv, Kartografska zbirka, D.XIV.33*. Berlin

HOFFMANN T. (2007): *Jugoszlávia felbomlása és a népek önrendelkezési joga*. In: *Glatz F. (szerk.): A Balkán és Magyarország*. MTA TKK – Európa Intézet, Budapest, pp. 103–116.

HORVAT B. (1988): *Kosovsko pitanje*. Globus, Zagreb, 190 p.

- ICG INTERNATIONAL CRISIS GROUP (2002a): Report N 124. Putokazi za budućnost Kosova I. Rešavanje konačnog statusa Priština/Brisel 2002. mart.
- ICG (2002b): UNMIK's Kosovo Albatross: Tackling Division in Mitrovica, ICG Balkans Report N° 131. 31 p.
- ICG (2006): Kosovo: The challenge of transition, International Crisis Group, European Report N° 170,
- ICG (2008): Kosovo's first month, Bruxelles, 2008. 03. 20 p.
- ILLÉS I. (2002): Közép- és Délkelet Európa az ezredfordulón. Dialóg-Campus, Budapest-Pécs
- INTERNATIONAL CONTACT GROUP (2005): Guiding principles of the Contact Group for a settlement of the status of Kosovo. 2005. oct. 07. 3 p.
- JELAVICH B. (1996): A Balkán története I. Osiris, Budapest 344 p
- JELAVICH B. (1996): A Balkán története II. Osiris, Budapest, 409 p.
- JUHÁSZ J. (1997): A délszláv háborúk. Napvilág Kiadó, Budapest, 157 p.
- JUHÁSZ J. (1999a): Az albánkérdés Jugoszláviában. In: Krausz T. (szerk.): A Balkán-háborúk és a nagyhatalmak. Politikatörténeti füzetek. Napvilág Kiadó
- JUHÁSZ J. (1999b): Volt egyszer egy Jugoszlávia. Aula, Budapest, 376 p.
- JUHÁSZ J. (2008a): A koszovói válság történelmi háttere. www.balkancenter.hu/pdf/koszovo_02.pdf címen; Internet, 2009. július 23.
- JUHÁSZ J. (2008b): Koszovó – új állam a Balkánon. – Limes, 2008/4, XXI. évf, 80. sz. pp. 87–102.
- JUHÁSZ J.–MAGYAR I.–TÁLAS P.–VALKI L. (2000): Koszovó. Egy válság anatómiája. Budapest, Osiris, 392 p.
- JUHÁSZ J.–MÁRKUSZ L.–TÁLAS P.–VALKI L. (2003): Kinek a békéje? Háború és béke a volt Jugoszláviában. Budapest, 328 p
- KALEVI W. (2008): Az európai népek eredete. Nap Kiadó, 438 p.
- KATONA P. (2004): A Nyugat-Balkán helye Délkelet-Európa átalakuló politikai földrajzi térképén. In: Kertész Á.–Dövényi Z.–Kocsis K. (szerk.) III. Magyar Földrajzi Konferencia. MTA, Budapest, CD-kiadvány, 9 p.
- KICOŠEV S.–KOCIS K (1998): A menekültügy társadalmi-demográfiai aspektusai a Vajdaságban. – Regio. 9. évf. 3. sz. pp. 63–74.
- KISS G. (1997): A multikulturalizmus vallási dimenziója c. előadása, a „Vallás és multikulturalizmus” címmel, 1997. 9. 12-én rendezett konferencián. KLTE Debrecen.

- KITANICS M. (2009): Vlachok a balkáni olvasztótégelyben. – Balkán füzetek. Különszám. I. PTE TTK FI KMBTK, Pécs, pp. 149-154.
- KITANICS M. (2007): Grófnőből királyné: albán tündérmese és realitás a korabeli magyar sajtó tükrében. – Mediterrán és Balkán Fórum 3. PTE FI KMBTK, Pécs, pp. 18-27.
- KOCSIS K. (1993): Egy felrobbant etnikai mozaik esete – Az Etnikai konfliktusok történeti-földrajzi háttere a volt Jugoszlávia területén. TLA, Budapest, 78 p.
- KOCSIS K. (2007A): Ethnic and religious patterns. In. Kocsis K. (szerk.): South Eastern Europe in Maps, HAS GRI, Budapest, pp. 37–64.
- KOCSIS K. –KICOSEV S. (2004): A Vajdaság mai területének etnikai térképe - Etnička karta današnje teritorije Vojvodine - Ethnic Map of Present Territory of Vojvodina 1941, 2002 (1:350.000), MTA Földrajztudományi Kutatóintézet
- KONRÁD GY. (1999): A jugoszláv háború és ami utána jöhet. Palatinus, 101 p.
- KOSOVAREPORT (2005): Serbian parliament adopts resolution on Kosovo. <http://kosovareport.blogspot.com/2005/11/serbian-parliament-adopts-resolution.html>
letöltve: 2009-08-03
- KOSOVO I NJENO STANOVNIŠTVO Anketa Statističkog Društva Kosova 2003
- KOŠTUNICA, V. (2006): Autonomija za Kosovo, B92, 2006. július 13.
- MALCOLM N. (1999): Kosovo. a short history. New York, 492 p.
- MATÚZ J. (1990): Az Oszmán Birodalom története. Akadémiai Kiadó. Budapest, 255 p.
- MAZOWER, M. (2004): A Balkán. Európa, Budapest, 233 p.
- MENDÖL T. (1948): A Balkán földrajza. Balkán Intézet, Budapest, 105 p.
- MESIĆ, S. (2003): Jugoszlávia nincs többé. Budapest, 405 p
- MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF SERBIA (2005): Resolution of the National Assembly of the Republic of Serbia on a Mandate for Political Talks on the Future Status of Kosovo and Metohija. http://www.mfa.gov.yu/Policy/Priorities/KIM/draft_resolution_kim_e.html
letöltve: 2009-08-03
- MIRDITA Z. (1991): O zapadnoj granici Dardanaca i Dardanije u antici. In: Godišnjak, knjiga XXIX, Centar za balkanološka ispitivanja, knjiga 27. Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, pp. 163-184.
- MOLNÁR A. (2007): Az oszmán Koszovó a 15-18. században. – História. 2007. XXIX. évf. 2. szám. pp. 6-10.
- NATION, R. C. 2003: War in the Balkans 1991-2002. SSI, Carlisle 388p. <http://www.carlisle.army.mil/ssi/> letöltve: 2004-09-29

- OBOLENSKY D. (1999): A Bizánci Nemzetközösség. Bizantinológiai Intézeti Alapítvány, Budapest, 535 p.
- OSTROGORSKY, G. (2001): A bizánci állam története. Osiris. Budapest, 534 p.
- OWEN D (1997): Balkan odyssey. SanDiego-New York-London, 430 p.
- PAP N.–REMÉNYI P. (2007): Security Issues in the West Balkans. – Regio, 2007/1. pp. 27-58
- PÁNDI L. (1995): Köztes-Európa, 1763-1993, Térképgyűjtemény, Osiris-Századvég, Budapest, 798 p.
- PAVKOVIC A. (2001): Multiculturalism as a prelude to state fragmentation: the case of Yugoslavia – Journal of Southern Europe and the Balkans. 3. évf. 2. sz. pp. 131–143.
- PAVLOV P.-JANEV J. (2005): A bolgárok rövid története (A kezdetektől napjainkig). Napkút kiadó, Budapest, pp. 11-20.
- PETTIFER, J. (1998): We have Been Here Before. – The World Today, 1998. no. 4.
- PLLANA, D. (2006): Quo vadis, Koszovó? – Találjuk ki Közép-Európát? <http://www.talaljuk-ki.hu/index.php> letöltve: 2009-07-30
- PÓKA F. (2009): A macedóniai etnikai közösségek együttélése, tapasztalatok, értékelések, az Ohridi Keretmegállapodás mint kisebbségvédelmi modell. In: Balkán füzetek Különszám I. Magyarország és a Balkán. PTE TTK FI KMBTK, Pécs, pp. 63-69.
- PRÉVÉLAKIS, G. (2007): A Balkán. Kultúra és geopolitika. Imedias, Kozármisleny, 220 p.
- PROBÁLD F. (2000): Európa regionális földrajza. ELTE Eötvös kiadó, Budapest
- RADUŠKI N. (2002): Etničke slike Srbije – popis 2002. godine. In: Etničke slike i politički konteksti. Centar za demografska istraživanja, Institut društvenih nauka, Beograd pp. 253-267.
- REMÉNYI P.–VÉGH A. 2006: Az ezredforduló határkérdései, határváltozásai a Nyugat-Balkánon. Földrajzi Értesítő, LV. évf. 1–2. sz. pp. 195–211.
- REMÉNYI P. (2009): Jugoszlávia felbomlásának politikai földrajzi következményei és a térség városhálózatára gyakorolt hatásai. PhD-disszertáció, PTE TTK FDI, Pécs, 177 p.
- RÉTI GY. (2000): Albánia sorsfordulói. Budapest, Aula, 419 p.
- SCHÜTZ I. (2002): Fehér foltok a Balkánon. Balassi Kiadó, Budapest, 223 p.
- SILBER L.–LITTLE A. (1996): Jugoszlávia halála. Zrínyi Kiadó, Budapest 477 p.
- SOKCSEVITS D.-SZILÁGYI I.- SZILÁGYI K. (1996): Déli szomszédaink története. Bereményi Könyvkiadó. 355 p.
- STATISTICAL OFFICE OF KOSOVO (SOK) (2008): Demographic changes of the Kosovo population 1948–2006. Pristina, 27 p. www.ks-gov.net/esk letöltve: 2008.09.23.

- STEINER, M. (2002): A Choice for Mitrovica - The Seven Point Plan, 3 p. <http://www.unmikonline.org/srsg/mitrovica011002.htm>.
- SZILÁGYI I. (2008): Koszovó státuszának kérdése. Magyar Külügyi Intézet, Budapest, 71 p.
- ŠIJAKOVIC, I. (2006): Treba li Srbija prva da ponudi nezavisnost Kosovu?, Nova srpska politička misao – Analize, 1. évf., 5. szám, p. 23–26
- TAKÁCS M. (2007): Koszovó/Koszovó földje a középkorban – História. XXIX. évf. 2. szám. pp. 3-6.
- TABAJDI Cs. (2006): A Nyugat-Balkán és az Európai Unió ma. 15 p. www.balkancenter.hu letöltve: 2008-10-21
- TÁLAS P. (2003): Az Európai Unió és a délszláv válság II. – Felderítő Szemle, II. évf. 3. sz. pp. 5–28.
- TODOROVA, M. (1997). Imagining the Balkans. Oxford University Press, 257 p.
- TÓTH J. (1999): Régiók a Kárpát-Medencében. In: Pap N.–Tóth J. (szerk.) 1. Magyar Politikai Földrajzi Konferencia – Változó világ, átalakuló politikai földrajz. pp. 5–16.
- TÓTH J. (szerk.) (2001): Általános társadalomföldrajz. Dialóg-Campus, Pécs-Budapest
- TRAJKOVIC, M. (2006): Zna šta neze, a ne zna šta hoće, B92, 2006. 02. 08.
- UN (1999): Resolution 1244. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/371562.stm>
- UN (2005A): Presidential Statement, S/PRST/2005/51, UN Security Council
- UN (2005B): Letter dated 7 October 2005 from the Secretary-General addressed to the President of the Security Council. S/2005/635, 23 p.
- UNEP-UNCHS (1999): The Kosovo conflict: Consequences for the environment & human settlements. 104 p. <http://www.grid.unep.ch/btf/> letöltve: 2007-10-12
- UNMIK (2006): SRSG addresses the United Nations Security Council, UNMIK Press Release, 2006. 02. 14.
- UROSEVIC D. (1969): A szerbek. In: A magyarországi délszlávok története. A Hazafias Népfront Országos Tanácsa és a Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetsége, TIT, Budapest. pp. 28-49.
- VADAS E. (2007): Koszovó: Időzített bomba vagy a balkáni rendezés utolsó lépése. 15 p. www.balkancenter.hu letöltve:2009-08-01
- ZIROJEVIĆ O. (1989): Prvi vekove turske vlasti. In: Samardžić R. (szerk.): Kosovo i Metohiji u srpskoj istoriji. Srpska književna zadruga, Beograd, pp. 47-114.
- ŽERJAVIĆ V. (1990): Sve kosovske seobe. Vjesnik, Panorama subotom, 3.2. 1990., p. 22 p.

Announcement by the SRSG Michael Steiner, UNMIK/PR/850, 2002. 10. 21. <http://www.unmikonline.org/press/2002/pressr/pr850.htm>

Za suštinsku autonomiju Kosmeta unutar Srbije i SCG, 2006. február 27., www.srbija.sr.gov.yu

Comments of the Government of FR Yugoslavia on the report of the UN Secretary-General on the United Nation Interim Administration Mission in Kosovo (UNMIK). – Yugoslav Survey, 40. vol. 1999. 4. no. 137-142. p.